

IRODALMI SZEMLÉ

LXVIII ■ 2025 ■ 3

VARŚÓ

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LXVIII. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐK/LEKTOROK:
JUHÁSZ TIBOR
(1JUHASZTIBOR1@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
PLONICKY TAMÁS (MAGAZIN)
(PLONICKY.TAMAS@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
- FŐMUNKATÁRSÁK:
CSANDA GÁBOR, **GREDEL LAJOS**,
N. TÓTH ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ,
TÓZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA,
DARVASI FERENC, NAGY HAJNAL CSILLA,
SZALAY ZOLTÁN
- A SZERKESZTŐSÉG POSTACÍME:
SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET,
P.O.BOX 28, 931 03 ŠAMORÍN 3
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
- IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

LAPSZÁMUNKAT LUCIA VEČERNÁ ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

LUCIA VEČERNÁ tanulmányai során több irányt is kipróbált: a besztercebányai Művészeti Akadémián kezdte, majd a Pozsonyi Képzőművészeti Főiskola Intermédia Szakán folytatta, végül a Grafika Tanszéken fogja befejezni Vojtech Kolenčík vezetésével. Munkáiban is szívesen kombinálja a különböző technikákat az általa választott téma igényei szerint. Intenzíven foglalkozik a természetet érintő különböző problémákkal: környezetszennyezéssel, természetvédelemmel, ökoszisztémákkal, de olyan intimebb kérdéskörökkel is, mint például az emberi test és a természet találkozása. A lapszámban bemutatott munkái: Ideiglenes táj (2022), Algák (2022), A felejtés folyékony szigetei (2023), Sajó (2022) is ezeket a kérdésköröket vizsgálják.

A CÍMLAPON: A FELEJTÉS FOLYÉKONY SZIGETEI
A HÁTLAGON: IDEIGLENES TÁJ

VARSÓ

- 3 NÉMETH ZOLTÁN: A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA
- 4 PIOTR SOMMER: EZ EGY KERESZT- ÉS VEZETÉKNÉV; BIZALMASAN; A JELENTÉSEKBŐL (VERSEK, NÉMETH ZOLTÁN ÉS MAGDALENA ROGUSKA-NÉMETH FORDÍTÁSAI)
- 6 JULIA FIEDORCZUK: ELKÉPZELEM; NAPFORDULÓ; DISZKRÉCIÓ (VERSEK, NÉMETH ZOLTÁN ÉS MAGDALENA ROGUSKA-NÉMETH FORDÍTÁSAI)
- 9 DOROTA MASLOWSKA: VARSÓ (PRÓZA, KERESZTES GÁSPÁR FORDÍTÁSA)
- 21 MELHARDT GERGŐ: FEL NE REPÜLJÖN (VERSES NOVELLA)
- 26 GEREVICH ANDRÁS: TURISTA VARSÓBAN (VERS)
- 27 JAROSŁAW MAREK RYMKIEWICZ: A GREIM-STÍLUSÚ MÉSZÁRLÁS (ESSZÉ, PÁLFALVI LAJOS FORDÍTÁSA)
- 35 KRZYSZTOF VARGA: A GONOSZ VISSZATÉR (PRÓZA, DANYI GÁBOR FORDÍTÁSA)
- 46 SYLWIA CHUTNIK: NAGYMAMA TALÁL KÉT HAJSZÁLAT (PRÓZA, DANYI GÁBOR FORDÍTÁSA)
- 51 GÖMÖRI GYÖRGY: SZERENCSES VADÁSZAT; ÁFONYÁZÁS (VERSEK)
- 53 LÁZÁR KINGA: ALEJA LOTNIKÓW 08; STARE MIASTO 01; KOPIJNIKÓW 02; OSIEDLE JAZDÓW; PLAC HALLERA 09; BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA 01; ALEJA LOTNIKÓW 07 (VERSEK)
- 59 ALICJA MALANOWSKA: VARSÓ A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁNI MAGYAR SZÉPIRODALOMBAN (TANULMÁNY)
- 74 URBÁN ANDREA: MONDHATOM MAGAMNAK, HOGY MINDEN RENDBEN VAN, NEM ÉR SEMMIT (VERS)
- 75 VERES ERIKA: MÉRIEN ARCCSONTJÁN A PÍR (VERS)
- 77 GYURÁSZ MARIANNA: MAL DE DÉBARQUEMENT SZINDRÓMA (VERS)
- 80 ARIEL ROSÉ: SIMONE WEIL (VERS, DANYI GÁBOR FORDÍTÁSA)
- 81 PAWEŁ SOŁTYS: KARAKTER (PRÓZA, KERESZTES GÁSPÁR FORDÍTÁSA)
- 86 ZOFIA BAŁDYGA: ***; KIRÁLYT ELNÖKNEK; ÁLOM A VERS SZÜLETÉSÉRŐL; KÉSZÍTENÉK VELED EGY BESZÉLGETÉST; TURISTASZEZON; VISZI A VÍZ, AMI ÖVÉ VALA (VERSEK, NÉMETH ZOLTÁN, MAGDALENA ROGUSKA-NÉMETH ÉS SZÁZ PÁL FORDÍTÁSAI)
- 91 NATALIA MALEK: SZERSZÁMOK; RIBIZLI; NYULAK (VERSEK, NÉMETH ZOLTÁN ÉS MAGDALENA ROGUSKA-NÉMETH FORDÍTÁSAI)
- 95 BARTALOS TÓTH IVETA: ALZSBETKA. ANYA VÉGLEG ELFOGY (TÁRCANOVELLA)

■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
■ (EV 245/23/PP), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELÉNÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

**KULT
MINOR**
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM) ■ LEKTOROK / RECENZENTI: ANIKÓ N. TÓTH (UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE), MAGDALENA ROGUSKA-NÉMETH (VARŠAVSKÁ UNIVERZITA) ■ A TEMATIKUS BLOKKOT ÖSSZEÁLLÍTOTTA / ZOSTAVOVATEĽ TEMATICKÉHO BLOKU: ZOLTÁN NÉMETH

■ MAREC/2025 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” ■ (EV 245/23/PP). ■ SPOLOK IRODALMI SZEMLE EGYESÜLET ■ ŠÉFREDAKTOR: CSILLA NAGY ■ REDAKTORI/RECENZENTI: TIBOR JUHÁSZ, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O. BOX 28, 931 03 ŠAMORÍN 3. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: [HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK](http://www.irodalmiszemle.sk) ■ ADRESA VYDAVATEĽSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATEĽSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ PARTNER: SPOLOK IRODALMI SZEMLE EGYESÜLET ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE)

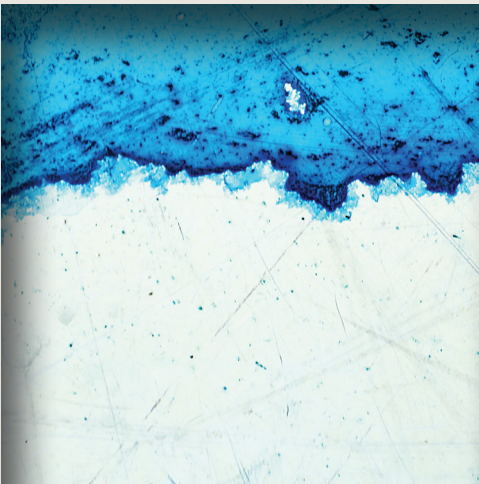
IDEIGLENES TÁJ

NÉMETH ZOLTÁN

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

Összeállításunk középpontjában a lengyel főváros, Varsó áll. Kiindulópontunk pedig kettős volt: egyrészt textuális, másrészt életrajzi. Ez azt jelenti, hogy a városról szóló szépirodalmi és tudományos szövegek mellett olyan szerzők alkotásai szerepelnek a blokkban, akik kötődnek Varsóhoz – ott születtek, ott élnek, vagy más módon kapcsolódnak a városhoz. Reményeink szerint az itt közölt versekből, elbeszélésekből, esszéiből, tanulmányból nyomon követhetjük egy valós földrajzi tér átalakulását irodalmi, nyelvi konstrukcióvá, poétikává.

PIOTR SOMMER

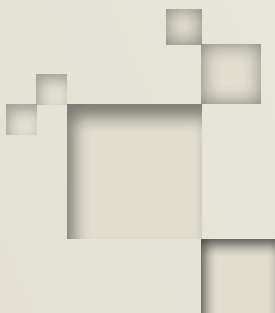
EZ EGY KERESZT- ÉS VEZETÉKNÉV

Ez anyám kereszt- és vezetékneve. Talán meghalt, mert megírtam a gyászjelentését, aztán elolvastam az újságban, a temetésen pedig követtem a koporsót.

Elöttem egy kitépelt fénykép, a személyi igazolványából, amikor kiállították a halotti bizonyítványt, és egy notesz, amelyből barátnői elérhetőségeit kerestem ki. Nagybetűsen gondolok rá mint halottra.

Nem engedte volna, hogy kitépjem a fényképét a személyijéből, hogy kivegyem a noteszt a ridiküljéből, hogy elmenjek a temetésére, hogy sírjak – ha élne. Talán meghalt.

Elszökött, bár én közben masszíroztam a kezét és suttogtam neki. Egyesek szerint tíz napja halt meg. Ilyen még soha nem történt.

BIZALMASAN

Jaj, a fiatalkori ostobaságok, tollpróbák.
Még senki sem tud semmit, zavaros az egész, mint egy cseh film.
Aztán elkezdődik az igazi élet.
Ambíciók, naptárbejegyzések, sőt szimbólumok listája.
A Dávid-csillag például majd idegesít néhány vendéget.
A nyelv ritmusa nyilvánvaló, díjak – és mindig jön valaki,
egészen közel hajolva, fülbe sértegetni.

A JELENTÉSEKBŐL

A lengyel probléma nélkül legyőzte Sommert
és mesterhármast lőtt.

JULIA FIEDORCZUK

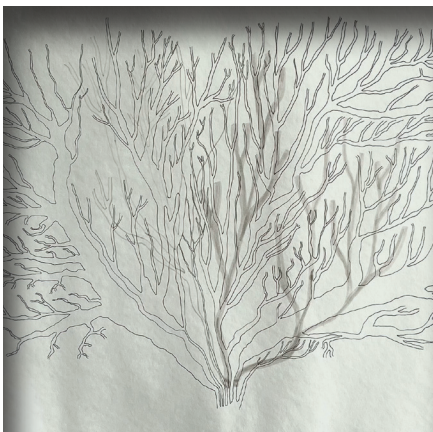
ELKÉPZELEM

egy halottnak

hogy éppen most teszed meg az első lépéseket
remegő borjúlábakon
amelyek véznák mint a fűzfavesszők
és felemeled nehéz lótuszfejed
leveleidet szétteríted
gyökeret eresztasz
kikaparod magad a sötét tojáshéjból
a fény felé
és akkor anyáim
elállatosítják elnövényesítik a világot

NAPFORDULÓ

a szél két hatalmas felhőt fegyelmez, sötétek
a világos háttérben, amelyet a láthatatlan nap
sápadt fénye színez. három fa, mintha tintába
áztatott jelek, csak egyszer hagynak nyomot, most
különálló madárszótagok, a völgybe szórva
házak és én – várunk az első verre

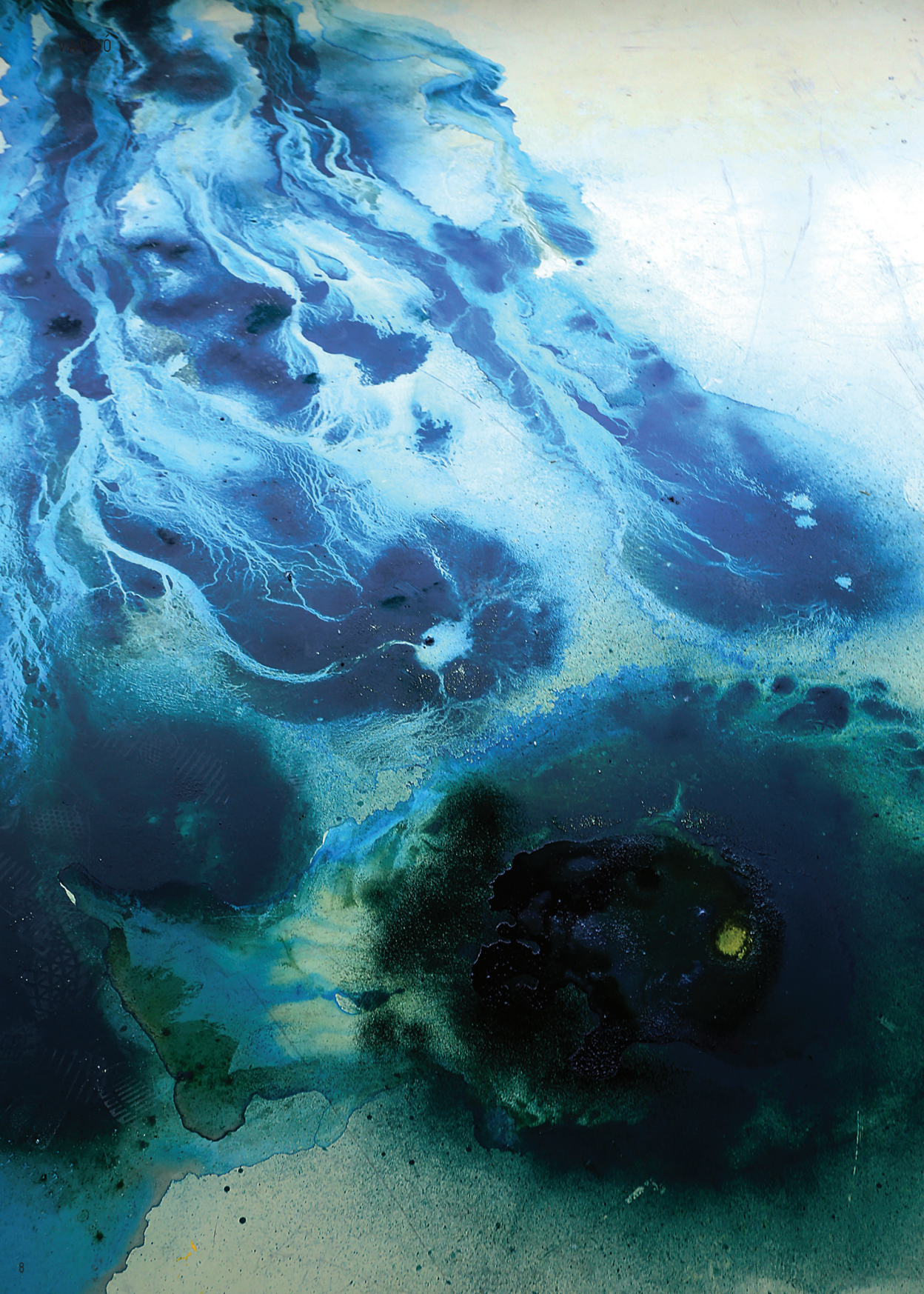

DISZKRÉCIÓ

egyikünknek sem lesz többé gyereke.
kivágtuk a méhét, mert túl sok ilyen kutya van
(a szaporodás a fajtiszták kiváltsága)
a fájdalom egy pulzáló földalatti kontinens
neki és nekem is

mégis amikor a padlón fekszem
egy pokrócba bugyolált apró test mellett
amely teljesen a seb gyógyítására koncentrált
visszatér hozzám ez a különleges
rég nem használt szó.

Németh Zoltán és Magdalena Roguska-Németh fordításai

DOROTA MASŁOWSKA

VARSÓ

1.

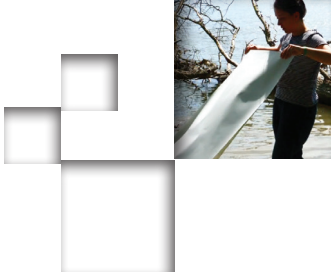
Black Friday. A semmi ünnepe, új piros betűs nap az értelmetlen shoppingolások ökumenikus naptárában. Isten, Haza, Vásárlás! – kiáltaná az ember, ha ránéz a minden évben átalakuló naptárra, mondjuk lehet, realisabb lenne Haza, Vásárlás, Isten! Vagy még inkább Vásárlás, Vásárlás, hazafias tetoválások, hozzá egy kis migráncsrugdosás meg hasonlók...

Talán tudat alatt letaglózott a kihagyhatatlan lehetőségek közelgő sorozata, vagy valami egészen más miatt, mindenestre tök szétesve fekszem az éjszaka közepén és egy óriási, harminc százalékkal lejjebb vitt akció emészt belülről. Egymás után tör fel bennem minden, az a csomó különleges pillanat, amikor úgy játszott velem a karma, akár egy delfin a labdával. Kataklizmák és sorcsapások, vagy ami még rosszabb: a rettenetes gondtalanság pillanatai, amikor hangosan, szinte már kiabálva kacagtam, miközben alig egy saroknyira már ott várt rám, a gumibottal a kocsiba invitálva, a b o l d o g s á g r e n d ő r s é g... Hogy mit mondtam (ezen és ezen a napon), és mit mondtak nekem, hol volt ebben a hiba. Mi volt rajtam, és mi lett volna jobb másként, mi mást mondhattam volna, és mit felelhetek volna erre, mire én mit válaszolhattam, és akkor nem lett volna annyira ciki az egész. Hogy mi történt, mi nem történt, és hogy ennek a csomó dolognak a m e g n e m t ö r t é n é s e nem is jött olyan jól nekik, épp ellenkezőleg: most egy nem-létrejött élet VALAHOL még inkább félrement, és pont ezekben a pillanatokban, az ilyen éjszakákon világosan ki lehetett hallani a valóság alól az ilyen dolgok neszezését, surrogását, sóhajait, erjedését...

...ne is kérjétek, hogy megmagyarazzam...

A múltból jött képzettársítások, töredezett arc- és dumafosztlányok csak nőttek, hatalmasodtak, kontaminálódtak, a töprengések, befezülések és kombinációk buján és szuperexpanzívan burjánzó szöveteivé, egész fáivá terebélyesedtek. Olyan sok lett belőlük, hogy már fizikailag éreztem a jelenlétüket, és időnként elfogott a kételkedés, hogy hogyan bugyborékolhat ez az egész m o n s t r u á l i s kutyvasz egy olyan inedakvátan kis edényben, mint az én koponyám... Alig pár pillanatra szundítottam el két zavaros rumináció között, inkább csak toxikus módon hanykolódtam, és közben bámultam a hálótársamat, próbáltam, mint a kutyák, kitarító nézéssel felkelteni... Az arca azonban mozdulatlan maradt. Mimikailag lefegyverezve, magába szenderedve épp a saját ügyeit szedte ráncba, ezekben én csak hetedrangú statiszta voltam.

Az idő az éjszaka tömbjéből leváló aprócska, idegesítő atomok, vagy ellenkezőleg, felfoghatatlan méretű óriás rögök formájában mállott előttem. Az egyik pillanatban még arra gondol-

tam, hogy valahogy másképp kellene hozzáállnom ehhez, kéne találni magamnak valamit ebben *in plus*. Hiszen a hétköznapi élet tele van különféle mikrocsodákkal, amiket mi, elmélyült okostelefonozók, notóriusan letojunk. Talán éjjelente, amikor semmiről sem tudva alszom, lemaradok valamiről, amit m o s t megragadhatnék: a ruhák sejtelmes, titkos életét, a cukormolyok zsinatolását... A lakásban viszont csak a többértelmű csend, több csöndes nesz összessége uralkodott: a csövek és vezetékek titkos keringési rendszere, a bútorok nyirkosága, az ágynemű surrogása, az állatok forgolódása, fogcsikorgatása, végül pedig a főúton közlekedő autók sosem csituló ambientje. Az ablakon át a fényszennyezett égboltra láttam, megmagyarázhatatlan mélykék-narancssárga árnyalataira, amelyek színét Varsó elektronikus váládékai, a neonok, a kirakatfények és az ostorlámpák adják.

Az alvók csöndes, odú- vagy ágyéksötéttel sötétlő birodalma és én, a peremen tanyázó száműzött. Bezárt idegenrendészet előtt toporgó menekült, a fejében tele ellenérvekkel és átkozódással. Készen állva arra, hogy bemutassam az összes nélkülözhetetlen beadványt, panaszt és okiratot, pattanásig feszülten, kihegyezve minden egyes zajra, kulcscsörgésre, fülemet ráélesítve a legapróbb surrogásra, feltételezett lépésajzra. Egyetlen elkelt jegy a hajnal csendjéből összesűrűsödő, elviselhetetlenül hosszú szimfóniára.

És végre megjönnek – az első metró kontrollsikkánása, a villamosok apróbb vascsuklásai. Fokozatosan csatlakoznak ehhez a szemetes témák: konténerek, söprögetés, kukásautók. Ajtócsapkodás, macskakövön döcögő bőröndkerekek, kopogó cipősarkak, rendőrkocsik, mentőautók. Így ér véget utazásom az éjszaka mélyére: nevezhetjük nappalnak is.

2.

Félnappalnak. Majdnemnappalnak, egyfajta világosabb éjszakának. Izgatott, nyáladzó, már a reggeli profitot, malasztot, müzliesőt jövendőllő állatok jellegzetes közreműködésével börtorkálok át a sötét otthonon. A sötétben kitapogatom a kávéfőzőt, vakon látok neki az összes reggeli tennivalónak, kávé, kitöltés, beszórás, tojás- és pirítósügyek. A gyerek – a mi sznob ízlésünk ellen lázadva – reggeltől estig a slágerrádiót vagy klasszikrádiót hallgatja, amelyiket éppen megtalálja, és elárasztja a konyhát a debilitás sebes áramlatával. Ez egészen új, stroboszkópszerű fényt vet mindenre. A szpikerek lelkes szófosása üresjáratban cikázik az időjárás, a tök érdektelen érdekességek és a sovíniszta faviccek között. Újító nyelvi megoldások

(„tematizáljuk a közbeszédet” „odatette magát” „Rihanna legütősebb nótája” „a nap végén úgy áll a dolog”), görcsösen ismételtetett telemarketinges lózungok („megmondom az őszintét”, „most nem azért a két fillérért”, „jó nagyot mindenkinek”) keverednek össze a lengyel identitástudat olyan evergreenjeivel, mint Pudzian, Doda, a Lewandowski-házaspár, az anyósviccek, az 500plusz, a *Maci*- meg a *Szexmisszió*-idézetek.¹

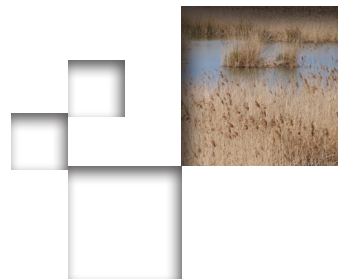
Az erre a szegényes, ritkán frissített imagináriumra történő utalások valami különös időnkívüliségbe függesztenek fel mindent (velem együtt). A tartalomhiányt a műsorvezetők hangjának szinuszoid, hullámvölgyes melódiája kompenzálja. Mondják-mondják-mondják-mondják – Aneta és Damian felpörgött szövegei a bizonyíték arra, hogy csodálatos dolog az emberi beszéd, csak éppen ők nem igazán tudják, mit kezdjenek vele. E patthelyzetet szakítja meg időnként egy sláger, egy szignál, egy csengőhang, virtuális pénztárgépből kicsörgő pénzermék, aztán majomricsaj, aztán megint hírek.

A rémségekről, nemi erőszakokról, külföldiek megveréséről és a nagy nemzeti hullakihantolásokról szóló, sztenderd hírek mellett a nap szenzációját a Black Friday-árleszállítások adják. Minden ugyanazzal a betűtípussal: megölték, megerőszakolták, kihantolták a sírokat, de a világnak itt még nincs vége, mert most ezt vagy azt lehet megvenni igazán előnyös áron (egyedi alkalom! kedvezmény!) (itt szokott kezdődni annak felsorolása különböző hangokon, hogy mit is pontosan, hány százalék kedvezménnyel). (Rohanj, rohanj, rohanj, akció a *Jingle Bells* meg a hasonlók dallamára), aztán rögtön „Elég a vizelevisszatartási problémákból” a *Mennyből az angyal* dallamára, (aztán „Rossz a gyomrom perisztaltikája” a *Rossz a Jézus kiscsizmája* dallamára), („A végső ekcéma”) („bélflóra, puffadás, nyugtalanlábérbzés”) („az életem egy rémálom volt”) („légúti halitózis”) („kellemetlen közérzet”).

Felöltözöm, kimegyek. A tér, ahogy általában ilyenkor, a benzinfüst kék gőzébe burkolódik. Becsatlakozom a gondterhelten siető csordákhoz, a néma hangyabolyhoz, zombitömeghez, amely ide-oda hömpölyög a megálló és a metró úrállomása között. Az olyan emberek gyors, ellentmondást nem tűrő lépésével, haladok a SEHOVÁ, akiknek pillanatnyi vesztegetni való idejük sincs, akikre várnak a pácienseik, ügyfeleik, kérelmezőik, referátumokkal érkező referenseik. Nem hagyom, hogy látszódjon rajtam, hogy csak egy nyomorult író vagyok, egy küldetés nélküli szocionauta, aki csak tévelyeg a peronok és átkelőhelyek között.

1 Mariusz Pudzianowski erőemelő, ktrecharcos, médiaszemélyiség; Dorota Rabczweska énekesnő, színésznő, médiaszemélyiség; Robert Lewandowski focista, médiaszemélyiség; Anna Lewandowska, életmód-tanácsadó, előbbi felesége, médiaszemélyiség; 500plusz – sokat kommentált szociális kormányzati intézkedés; *Maci* – S. Bareja rendező kultfilmje a nyolcvanas évekből, *Szexmisszió* – J. Machulski kultfilmje a nyolcvanas évekből. (*A ford.*)

3.

„Érzem, hogy ezért még jobban kell szeresselek” – mondja a csaj egy hirdetőtáblán a metróban, miközben egy plüssbékát csókolgat (Az ingatlanfejlesztői eszme arany baromság érdemrendje, 2016). Természetesen a környéken mindenütt kinövő futurisztikus és halott szép új világokról szól a hirdetés, ezek részben még félkészek, úgy néznek ki, mint egy glitchekkel teli számítógépes szimuláció. Járókelőktől és szolgáltatásoktól tökéletesen mentesen, avagy a szokásos sorozattal: bioélelmiszer – Biedronka – *la soupe* – Kézműves sörszalon – *fitness 24h* – Kenyér és buci *concept store*. Salátaműhely – Tésztamanufaktúra – Palancsintagyár – Kávéfőzde. Üveg és fémházak, elképesztően újak, sehol egy cipész, egy „Juci” butik, függönyszalon, áldozati emlékmű, templom, „cipőfertőtlenítés”, „tyúkszemszedés”, gettó- vagy turkálóromok. Ezzel összefüggésben sehol sincsenek öregasszonyok, Legia-drukkerek, hálós szatyros nénik, kinövések, sarki alkeszek, rosszul öltözöttek, gluténevők, a legáltalánosabban fogalmazva... e m b e r e k ...

Egyébként, mennyire sokatmondóak az ingatlanfejlesztők által kiizzadott műreemek, ahogy megpróbálnak kommunikálni a nagyvárosi hitelügyfelek, multicéges és a bankszektori alkalmazottak vágyálmaival? Hát nem ügyes, ahogy zsonglőröködnék a fókuszcsoportos kutatásokból kihámozott aspirációkkal, a városlakók szívének vágyaival, ahogy átpoetizálják a város szövetétől elütő, sehova sem illő, rémisztő tömbházakat „Zöld kertekké”, „Nyugodalmas pihenőhelyé”, vagy, ezt figyeld, „Művészi Žoliborz²-zsá”? Ez utóbbi, amit „áthat a kultúra aurája”, vagyis egyszerre szól a žoliborz-i ikonikus művészekről meg a művészek iránt oly jellegzetes módon elyengülő polgárságról. A fehérgallér mindig is vágyott a bolondos színes madarakra, akik egész nap meztelenül járkálnak otthon és összevissza kefélnék egymással! Az elmélyülten az írógép fölé hajló írók! Ahogy kitépik a gépből az éppen akkor teleírt lapot és őrjöngve összetépik! Festők (utolsó ecsetvonás a cappuccinós csészén: „TIME FOR COFFEE”, Praktiker galéria, akvarell, a művész engedélyével).

(Nem akarok elhamarkodottan ítélni, de számos művész láttára a Művészi Žoliborz lakói már pusztán akkor is rendőrt hívnának, ha csak ott állna mellettük. Non-dizájner ruhák, ápolatlan fogsor, kifogásolható viselkedés. Elementáris társadalmi kompetenciák hiánya, a folytonos kuncsorgás, hogy nincs-e valakinek eladó szívnivalója, különféle függőségek, és még csepepes bazsalikomuk sincs. A művészek maga az emberi pokol, alkatilag képtelenek arra, hogy Disney-szereplő legyen belőlük, teljes tagadásai a polgári eszményeknek: ők minden, a m i n e m skandináv design. De a marketingesek, ezek a presztízs-méltóságdíjaznerek még Mari-

usz Trynkiewiczből³ is kihoznák a lájfsztájl-potenciált. Különben szeretnék én ott lenni azon a brainstormingon, ahol úgy döntöttek, hogy azzal fogják becsalni a vevőket egy neoM4 megvételére a Jerzy Ficowski⁴ Lakóparkban, hogy hozzáteszik a „művészi” jelzőt. Szeretném látni, ahogy a boldog vásárlók a „művészettel körülvelt, funkcionális” lakásaikban elhelyezik az Ikea-bútorikat, a dizájnernkanapéjukat meg az Ifjú Lengyel Tervezők által tervezett vázáikat.)

(Most akciósan minden lakáshoz egy szobatiszta, n o r m á l i s művész jár ajándékba presztízs-státuszcélú felhasználásra) (Eszembe jut, milyen volt, amikor éppen csak elkezdtünk lakást keresni: néztük azt a sötét, rohadó falvédős, bagófüsttől bűzlő gombatenyészetet, amikor az ingatlanügynök, látván mérsékelten őszinte mosolyunkat, előhúzta az aduászt az ingujjából: kimutatott az utcára, ahol Czesław Niemen lakott, majd büszkén kivágta: nem tudom, tudják-e, de itt lakott Czesław Miłosz⁵ (Jézuska-géppuska).

A Wilson Tér egy viszonylag szép metrómegálló, amelynek egy gyöngykagylószerű szappantartó vagy szelence van a tetején. Kívülről rendszerint titokzatos csatornabűz lengi körül, belül viszont szintetikus vaj, odaégett sajt- és süteményszaga van. Ezt a csodás szagot nyomja le a metróperonra az a kis sütőde, amely a falak ólomszínű kőlapjai közt bújik meg.

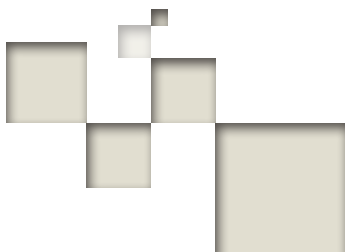
Ezáltal keletkezett egy hasadék ebben a sírkő-Mátrixban, benne kockás kisabroszok, kedvesen tiktakoló falióra, rojtos lámpabúra, a nagy cukros sütikonyhája. A jó öreg, imádott pán-nagymamától („Bake’n’Cake”), aki a sírban is kebabos melegszendvicset és croissant-t süített az unokáinak! Az nyilván csak pusztá véletlen, hogy kedvetlen, az ügyfelekkel kommunikációba bocsátkozni nem kívánó lengyel macák árulnak benne.

Van végé is, ide üzletemberies léptekkel látogatnak be a helyi csavargók, akiknek nyilvánvaló módon itt van az irodájuk vagy shared space-ük. Fenyőágot, tojást és különféle szegényes imponderabiliákat áruló nénikék; jehovisták a prospektusaikkal és a búcsúcéduláikkal. A Kostka-templomból rosszkedvűen konganak el idáig a harangok; van, hogy egy harmonika vagy egy hegedűs is játszik itt, de mindig csak olyat, ami jobban megy a vecsernyéhez, mint a pecsenyéhez: *Salve Regina, Ó, én rozmaringom, Aki helyettünk viselte a sebeket* és hasonló szerzemények, amelyek mind arra emlékeztetnek, hogy egyszer a halottak is voltak élők, de c s a k a d d i g , a m i g ... Jobb, ha nem jártok erre, ha másnaposok vagytok, mert csak napokkal később találhatnak majd rátok, amint ti is ott tartjátok a markotokat egy rosszmanos újságon ülve. Ha esik a hó vagy az eső, ha lefagy az utca, ha a légnymomás örül meg; magától értetődő módon valahogy senki sem gyűlik össze zorbát táncolni itt. Épp ellenkezőleg, valami

3 A leghíresebb lengyel pedofil bűnöző és sorozatgyilkos. (A ford.)

4 Költő, műfordító, etnográfus, Bruno Schulz életművének kutatója. (A ford.)

5 Czesław Niemen lengyel énekes, rockballadák szerzője; Czesław Miłosz Nobel-díjas költő-író. (A ford.)

íratlan, de mindenki számára jól olvasható metafizikai szerződés szerint a sírvárosban az embereket valamiféle funerális udvariasság, temetői visszafogottság, szmolenszki tartózkodás⁶ jellemzi. Még a vihorászó gimnazista lányok és a hangosan röhögő vagányok is hamar visszahőkölnek a büntető, sértődött tekintetek nyomása alatt. A felhajtott kapucnis járókelők közt mozog egy hosszú hajjú, jézusoid hajléktalan is, egyszerre öreg és fiatal. Lassan és méltóságteljesen vonul a sárral és mohával lepett nájki márkájú adidaszában, amelyből lassan fa, fű, halak vagy hüllők kezdenek kinőni... Ősöreg, púpos, mégis ő az örökkévalóság nagykövete a téren; lokális messiás, akit elárultak a tanítványai. Nem kér pénzt, csak kávé kell venni neki; ez mindenkit felháborít – nézd már, kávézni támadt kedve, odass, finnyáskodik, teszi magát, különcködik ökelme! Igazából nem is lehet tudni, mivel szolgál rá jobban a kávéra: azzal, hogy hajléktalan, vagy azzal, hogy Jézus.

A W.T. viszonylag szép metrómegálló, mindez azonban a többről nem mondható el. Ezek nélkülöznek mindenféle részletet, díszítést, szociálisan inaktívak, mert lepuccolták róluk az összes falragaszt, matricát és graffitit és minden más természetes városi üledéket, helyette tiszta, posztszovjet módon hangtalan, műszaki csempe borítja őket. Mintha óriási, befejezetlenül maradt közvéccék, mézárszékek vagy a *Quake* folyton beakadó háttérképei volnának. Csak az aluljárókban van néhány sornyi kirakat, tele harisnyával és melltartóval, vajon mi lehet a kapcsolat a metró és a fehérneműk között? Mindegyik kirakatban csonkolt műanyag női testidomok, kéz nélküli törzsek, plasztikgiccek és női torzók eszméletlen burjánzásban).

(Ezenkívül még a legkülönbébb nagyvárosi problémák megoldásai. Kulcsmásolás, Kártyafüggetlenítés. Melltartók nagy méreteknek, eszközök fűszíváshoz, telefonjavítás és lopás).

(Boltok rég elmúlt szezonok slágereivel, oximoronszerűen divatból kiment divat kártyajós tanárnőknél. A természetben soha elő nem forduló ezoterikus göncök kombinációi, vadító szilveszteri ruhák, csengettyűs filckalapok, bouché pulóverek, V-kivágásos Burda-szoknyák).

Eloszlik a hajnali ámok: a tömeg szétfolyik az utcákon, kapualjakban és mordorokban.⁷ A metróvagonban szélcsend, amelynek következtében bevonódom két fiatalember beszélgetésébe, akik látszólag farkastörvények szerint élnek, de valójában úgy néznek ki, mint két keménykedő óvodás; kabátjukon egyenként Stereo World és Cropp Futuristic World és Cropp Futuristic Youth felirattal.

6 2010 áprilisában Szmolenszk mellett történt az a légikatasztrófa, amelyben az elnöki pár és közel száz rangos közéleti személy veszítette életét. (A ford.)

7 A Varsó Mokotów városrészében található irodistanegyed közkeletű neve. (A ford.)

(Különösen az utóbbi nyugtalanít, mivel rengeteg Cropp Futurisztikus Ifjat látok a városban, és véleményem szerint ez nem jó jövő. Hangsúlyozom: véleményem szerint).

Bizonyos, az alacsonyabbik (a továbbiakban: Stereo World) által birtokolt árucikkeknek disztribúciójáról van szó a magasabbik részére, aki rendelkezik némi hámfolytonossági hiánnyal koponyatájékon, amely verekedés avagy intenzív vakarászás nyomairól tanúskodik, esetleg, amit szintén nem tudok kizárni, egy műkörmöt viselő személlyel folytatott szenvedélyes érintkezés jele. Ezek: egy boombox (egy rugóér' a tied) és egy télikabát (értéke: 150) (túl sok, ráadásul már van neki kabátja) és egy okostelefon. Szó esik egy balesetről is (totálkáros a verda) (hát ja, bebaszva karambolozott) (szét van gyűrve az oldala végig) (felfüggesztve).

Ezeket az érdektelen adatokat jelen szöveg számára kivonatoltam abból a sűrű fatikus beszédködből, amelyben emellett bőséggel akadtak nem artikulált megnyilatkozások (harakolás, nyögődés) éppúgy, mint artikuláltak („bazzmeg”, „höhöhö”).

Sokáig töprengtem azon, hogy rejlik-e a metrókocsiban valami filmes vagy színházi potenciál. Hogy a zsúfoltság, az emberi kontaktusok kumulációja szül-e valami fabulárisan összeálló helyzetet, legalább olyat, mint egy vonaton, vagy egy szentesti családi vacsorán, ahol az egyik nővér elfoglalt bizniszvívmen, a másik meg jógaoktató egy isten háta mögötti faluban, ami megannyi peripetia lehetőségét hordozza magában, esetleg még valaki szexuálisan is molesztálta a másikat. A metrókocsi egy éjjel-nappali szociológiai lottó jelenete; a nagyvárosi sorsológép tárcásdobja szünet nélkül dobálja a furcsa párokat: a koldusaszszonyt a pap mellé, a varsói felkelés felcsernőjét a ricsajozó külföldi turistacsoport mellé, az apácát a fociszurkolóhoz, a bohócpárti aktivistát a megrögzött turbóhazafihoz, Olgierd Łukasiewiczet⁸ egy antipatikus, elidegenedett, követelőzően előreugró állú, pikkelysömörös gyerekgyilkos anyá mellé.

Am a metró nem egy légüres térben imbolygó történetgeneráló vagon; ez egy kommunikációs vákuum tere, ahol mindenki csak átutazóban van, gondolatban már azokon a helyeken, amelyeket hamarosan megtapasztal. Ezért van ürességérzés, általános jelenlétmínusz a zsúfoltság ellenére, a csend a zaj helyett. Reflexszerűen kikapcsoljuk az érzékeinket, hogy ne érezzük a mások poklát; és még csak el sem menekülhetünk tekintetünkkel az ablakon túl elúszó külvilágba. A társemberiség fiziológiai konkrétsága, az aurájuk, avagy kevésbé ezoterikusabban: szaguk, akaratlan bevonódás idegen mikrokozmoszokba (könyvek a szemekben, szikrák és robbanások a telefonos lövöldözős játékokban: never lose

8 Sokat foglalkoztatott színpadi és filmszínész, számos közéleti kezdeményezés arca és kezdeményezője. (A ford.)

hope! – gótbetűs felirat egy alkaron, „vegyél dentoseptet, mert fekélyem van” – felvillanó felirat egy öreg néni ősrégi fanokiáján), egyik szememen be, a másikon ki.

Ez egy kommunikációs vákuum: stricte expozíciós betekintőhelyzet, filmkocka; laboratóriumi fényekkel megvilágított arccaléria. Az egyének közötti veszélyesen lerövidített távolságot a City Info képernyőknek kellene megoldania – amelyek folyamatos kínálatát nyújtják a stock-hülyehíreknek „vadonatúj Hilton by Hampton hotel létesül az oświęcim-i óvárosban”, „mi újság az Oasis tagjainál”); sokan azonban ugyanerre a célra használják a saját okostelefonjaikat, amelyeket bensőséges koncentrációval simogatnak, társadalmilag zárt alakzatot alkotva.

A potenciális interakciót kizárja a sci-fi-szerű sípolás, a földalatti masinéria apokaliptikus dübörgése, ahogy szabályosan felerősödik és elhalkul az alagutakban. Azokban a pillanatokban, amikor elhalkul, a varsói metróban szmolenszki csend lesz. Szomorúan bámulnak a semmibe a sebzett öz-szemek, árvák, özvegyek, megfagyott spanyol turisták és szakmailag kiégett account managerek. Csak pénteken és szombatonként tölti meg a peronokat a diákok, melegítőbunkók és erasmusosok páviánvisongása és a „Legia” csatakiáltások, meg a kibukó hányások bugyogása.

6.

– Van tüze esetleg? – kérdezzük az egyik elhaladó nőt. Közelebb fordul hozzánk éber, alapozóval (004 Trump Smoky Orange árnyalat) kivakolt, mosolytalan arcával.

– Tűz, az nekem az ágyamban van. De öngyújtót azt tudok adni, hahaha.

Ámulva nézzük, ahogy csábosan eltipeg, meglazítva az ágyékán és a fenekén a farmert, mely bármelyik pillanatban szétrobbanhat. Nem tudunk másra gondolni, mint a tűzre az ágyában. A lyukakra a heverőn és a kiégett, pierrot-mintás krepp ágyneműre.

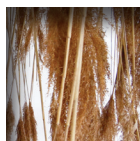
A Serpenyő⁹ pontosan ugyanakkora távolságra van Moszkvától, mint Brüsszeltől, de mégis valahogy kicsivel kevesebb ugyanakkora távolság ez Moszkvától, és Brüsszeltől meg kicsit nagyobb ugyanakkora távolság. Ez a furcsa betonhorpadás a Dmowski-körtér alatt, amelyben a pályaudvarról, a metróból és a Marszałkowska utcából idetorkolló emberfolyamok örvényt alkotnak, felbugyognak és felkavarodnak, fuzionálnak, diffuzionálnak és konfu-

9 Metróhoz és aluljáróhoz vezető fedetlen tér Varsó legforgalmasabb kereszteződésében. (A ford.)

zionálnak. Mi mindent magára vett ez az átmenetinek szánt urbanisztikai megoldás, milyen összetett funkciót tölt be ebben a fórumától megfosztott, nem demokratikus és csak a pénzre hajtó városban! A legkülönfélébb félreértések platformja, a végbemenni képtelen transzformáció élő, éjjel-nappal nyitva tartó múzeuma. Tábor a Centrum üveg mögötti védett, beparfümözött világainak száműzöttjei számára; nyomor-Hyde Park kezdő fanatikusoknak. Művészeti produkciónak, megtérési tanúságtételek színpada, csórósági búcsú, tele illően alacsony költségvetésű csodákkal; maguktól táncoló egérkék, elemes ugató kiskutyák, igazi szakállas (és bajszos) asszonyok. Potenciális Tinder-szeretők találkahelye. A város cipőfűző-termelő központja, hozzá a különféle fokozatokon be nem gyógyult sebhelyekkel és fagyásnyomokkal tarkított, saját nyomorúságait kartonlapokon listázó koldusok hasonlóan széles szortimentjével. Az öregfiú-zenekar, meg az ember, aki székeken és fotelagyakon játssza vissza a készülő pattogató kukorica hangját. A metró szellőzőjárata körüli susnyás, ami fölött egész évben őrzöngenek a madarak, benne pedig a hajléktalanok motyója és derékalja. Az élesztősmaffia standjain ocsmány egyzlotys ipari (kézműves!) sütemények meddőhányói, és a dealereik, a fülig bebugyolált, tenyerükbe huhogó leszázalékolt nénik; a szomszédban a konkurencia, az oscypkás-mézes gomorra standja, körülöttük a strázsáló cingár, didergő cigiárus. A polgárőrök, akik ebben az egész forgatagban kissé fölöslegesek, abszurdak, eleve vesztesre ítéltettek a Serpenyő elementumával szemben, próbálják bottal visszafordítani a Visztulát, kistányérral kiönteni az égszakadást, a puszta formalitás kedvéért.

7.

Egy író munkája nemcsak biztosítást, tétét, nyugdíjat vagy kedvezményt nem érdemel a menzán, de metaforikusabban sem ment fel például a saját létezésünk tolokodásától, és nem ad szüntelen menekülést önnön undorító mivoltunk elől. Folyamatos, fáradságos aprólékos létezésre ítél. Olykor az író különféle megváltó elfoglaltságokról álmodozik: csomagok, pecsétek, számlák, excelek, briefek. Zöldségek, amikkel felöltöztethetnénk az egész napot, látva, hogyan növekednek és fogynak a magasságásban; hogyan ürülnek ki és telnek meg ismét a ládák (legalábbis így képezem), miközben matatok a faktúrájuk és struktúrájuk között, megtapasztalva az erőfeszítés és az eredmény léleknyugtató élményét. Az író viszont egész nap a saját elképzelt, vérrel-verítékkel kiizzadt kiskertjében nyomul, amelyben minden csak hervad és

fonnyad. Hétfőn ő, kedden ő, Hamvazószerdán, Akciós Csütörtökön és Black Fridayen is ő. Szabadszombaton ő. Munkásvasárnap ő. Végül aztán nem bírja tovább, kimegy és csak teng és leng, flâneurkodik ész nélkül, kószál fel s alá a városban, próbál eltévedni, eltűnni, beletörölni magát az emberekbe.

Így lépdeltem most is a Kultúrpalota előtti letérközött legelőn, a horizonton a Központi Pályaudvar szegényes, seszínű pagodájával. Mellettem pöffeszkedett a Zlote Tarasy pláza, amely most még talán az utolsókat rúgja a maga bombasztikus modernségével, de csak nézheti majd a napot, amikor, akárcsak az Arkadia és a Blue City tragacs úrhajóvá változik, ami túl nagy ahhoz, hogy bárhová elrepüljön. Olyasvalaki lépteivel, aki SEHOVÁ se tart, de emiatt nem különösebben büszke, sőt, egyenesen szégyelli magát, hogy idekerült, ezért hát szedi a lábát, feszült figyelemmel, kedvetlenül eltaszítja magától a különféle prófétákat („Bocsnát, asszonyom, gondolkodott már azon, milyen élet várja a halál után?”), vagy a pulóver-boholytalanító készülékek kereskedelmi képviselőit („Volna egy perce, asszonyom?”) netán a világ legártatlanabb, mégis az ilyen pillanatokban a világ végére kívánt grínpiszesek („Szia, van egy perced?”), akiket csak a csuklómra (nem hordok órát) mutatva rázok le, nevezetesen hogy nincs. Hány alkalommal jártam itt így, csak hogy lubickoljak a káoszban, fürdőt vegyek a nyugtalanság tengerében. Vízalatti hangok a megafonból, a nénik a kisablakban, akik még mindig meg vannak győződve arról, hogy ha megfelelően HANGOSAN ÉS HATÁROZOTTAN beszélnek lengyelül, akkor a külföldiek is megértik (persze csak ha jól hallják). Visszhangok, alapzajok, zakatolás, sípolás, gépszívaj. Kártyafüggetlenítés, mindenütt a kozmoszba meredő, harisnyás plasztiklábak.

A Főpályaudvar felújított része szinte egyáltalán nem érdekel. Az utasoknak komfortos, de ezek az eurovilágok teljesen meddők, unalmasak, sterilek egy szocionauta szempontjából nézve; folyosók tele Starbucks-szal meg a többi, egy kaptafára készült kávézóval a pasztellpárnákkal meg a mosolygó családokat mutogató stockfotókkal. A nyomorgók kuncsorgása ellen biztonsági őrékkel gondosan őrzött homlokzati jólét. Különben a várótermen végzett, évek óta zajló mosási, ózonozási és ördögűzési műveletek hiábavaló kozmetikázásnak bizonyultak, teljesen esélytelenek a hely immanens sivárságával, a nonstop itt zajló titkos üzelmekkel, valutázásokkal, családokkal és csempészkedéssel szemben. Figyelmeztető vijjogók, beugrók, ahol az az öregember bujkál a rendőrség elől, miközben mohón falja a biedronkás zöldségsalátát. Mintha az emberi bűnözés, amelynek éveken át melegágya volt itt, folyamatosan innen párologna ki, felülfertőzve a frissen felszerelt csinos paneleket és ledfalakat is. Első látásra normálisnak néz ki az egész, de elég csak egy kicsit alaposabban figyelni, hogy észrevegyük a rejtőzködő fura szerzetek titkos vonulási útjait, amint a pályaudvari emberek Disneylandjének látványosságai között közlekedve,

türelmesen végzik aprólékos munkáikat a félbehagyott gíroszok, elveszített pénzérmék, őrizetlenül hagyott táskák világában, a jólét Złote Tarasy által kidobott hulladékmozsaín élőködve.

De különben szerintem a Főpályaudvar megértésének kulcsa éppen annak földalattisága, sötét labirintusszerűsége. Ezek még nem-liftingelt, ellenőrizetlen burjánzásban hagyott részek. Mintha csak azokra a figyelmetlen utasokra leselkednének, akik letévednek a biztonságos, hivatalos, hitelesített útjaikról és bevetődnek a sötét zugokba, vakvágányokba, kijárat nélküli passzázsokba, és át-kerülnek a pályaudvari tükör túloldalára. A furcsa, metaforikus, tudatalatti lengyel időntúliségba.

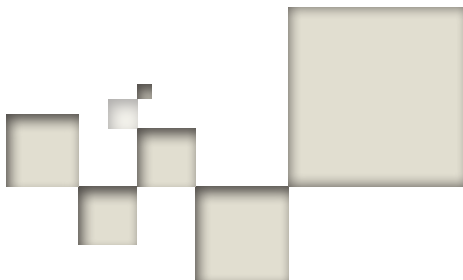
Az itteni boltok beüvegezett kirakata roskadozik az avított áruk halmaitól: aranyszínű papucskok, régi DVD-k, tavalyi újságok, porlepte testépítő táplálékkiegészítők. A játékgépek még régi zlotyban adják ki a nyereményt, a véce tiztől tizenhét óráig van nyitva, a pékségek még húsvéti süteményt árulnak, a lepukkant sexshopokban pedig mintha már használt és éppen csak ellögybölt játékszereket árulnának. Az alig pár méterrel arrébb, a Złote Tarasyban tomboló Black Fridaynek nyoma sincs; az itt hatályos naptárban az utolsó ünnep a 2012-es EB. Amúgy meg minek ide Black Friday? Itt úgyis minden permanensen akciós, leszállítás, outlet, ki- és végkiárusítás; az örökös leárazás a lételeme ezeknek a nyomorúságos, negatív értékű, természetellenes mennyiségben gyártott tárgyakkal; itt a mennyiség egysége nem a darab, hanem a halom, a kupac, a zsák, a stósz meg a göngyöleg.

Innen nézve a Főpályaudvar aluljárója a város vastagbele, amely éppen hatalmas székrekedésben van, nem tudja (vagy nem is akarja) se kinyomni, se megemészteni a sok éve lerakódó bővít. Persze az is lehet, hogy a mi közös, öntudatlan társadalmi gazdálkodásunk aktusa ez: „jó lesz ez még valamire”. Hogy amikor majd egyszer, ahogyan az itt szokás, eljön a háború, biztos mindenki egymást fogja ölni ezekért az aranypapucskokért, a szappanoperák DVD-kiadásáért, és annyit berregtetni majd a nyálkafoltos vibrátorokat, hogy csak úgy sísteregnek.

Megyek, megyek, haladok a pályaudvari fátum után. Csak tekeregnek végtelenül az alacsony folyosók, félhomályban, megtévesztő, kiismerhetetlen rendszerben. Szinte azonnal eltévedek itt, mintha az itteni rozsdá- és hűgyszag aktivizálná az agyamban dezorientációért és a rossz döntésekért felelős területeket. Kóborlok körbe-körbe, és közben metafizikus kapcsolatba lépek azzal az idősíkkal, amikor először ideérkeztem Varsóba, és konkrétan negyedórákat keringtem a folyosókon, mint szardarab a lékben, és képtelen voltam megtalálni a megfelelő kijáratot. Felkeresem az összes akkori bánatomat és nyomoromat, és bemutatom nekik a mostaniakat. Igen, a magam módján én itt ünneplem a semmi nagy ünnepét.

Keresztes Gáspár fordítása

(C) Dorota Masłowska by arrangement with Authors' Syndicate Lit&Script Agency

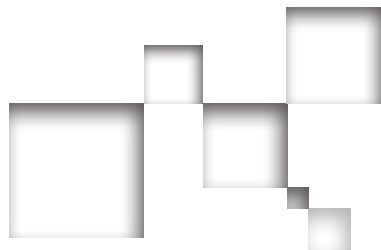

A FELEJTÉS FOLYÉKONY SZIGETEI

MELHARDT GERGŐ

FEL NE REPÜLJÖN

JÁTSZÓDIK 2055-BEN

Danyi Gábornak

mikor is volt az, tesó?

akkor is röhögtem, hogy kultúrpalotának hívják
ez palota?

palota, nem mindegy? mikor voltunk itt először?

*będzie lepiej i coraz lepiej, ez volt felírva, ahogy felértünk a lifttel, egy kis táblára,
ez volt az első, amit megláttunk
nem a város képe volt a lényeg, hanem aminek a háttére volt – a feliratnak, hogy
„jobb lesz és egyre jobb lesz”
el is hittem meg nem is*

nemtom, amúgy lol, idén százéves ez a ház
lehetne százeemeletes, párat kéne csak ráépíteni pluszba
palotának palota, de gecire nem kultúr
miért, mi van benne?

fasz tudja, az emeletek fele le van zárva, a többit meg kiadják
kinek?

hadiárva-óvodáknak meg pingpongszakkörre

nem az elnök lakik ott?

nem, az elnök Gdańskban lakik a háború óta

de mindenféle konteó van, hogy miért építettek rá még ennyi emeletet
mennyit?

*a háború tíz éve volt
két hétig tartott
vagy három
azóta kicsit jobb*

de állítólag ez is az USA-é az egész, illetve a NATO-é vagy a NASA-é
vagy a Mészáros Lőrincé

(AZ EGYIK NEVET)

az még él?

a fia

ja, geci, de nem, szerintem az ki is van tiltva az országból

ja, az izé miatt, a

*a háborúból Magyarország sokak szerint még slamposabban jött ki, mint ahogy
bele ment,
mások halálra keresték magukat,
emlékezetpolitikai konszenzusokat gyúrtak stb.
vagy megvédték magukat, igen,
háborús bűnösök, kollaboránsok, egyesek szerint: a szokásos,
az értelmesebbje elmenekült a vége előtt,
aztán a legtöbb nyugati országból kitiltották az orbánistákat is.*

fegyvert szállított titokban, közben azt mondták, hogy
ja, emlékszem

föl lehet menni amúgy?

aha, van egy új lift, asszem a nyolcvannegyedikig

na még egy cigit akkor itt elszívunk

Varsó szép, elegáns, és egyre nagyobb

metropolisz

de a tenyeremben elfér

fölmegyünk, tesó?

menjünk, csak várjál, megiszom még ezt a

mondjuk elég felhős

többieknek ne szóljunk?

a táblácska, jobb lesz és egyre jobb lesz, eltűnt!!

egy panadol nincs nálad? vagy valami fájdalomcsillapító?

hát várjál

kösz, tesó

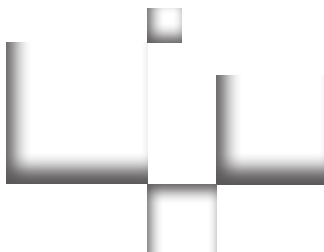
a gyógyszerert nem szabad megköszönni, mert akkor nem hat

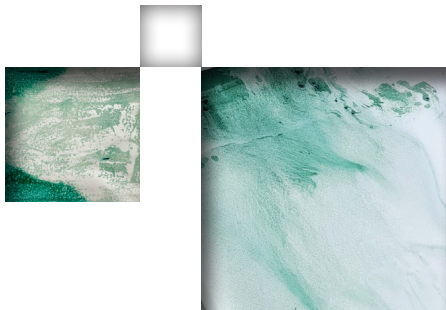
ja, akkor nem kösz

rossz volt az utolsó cytrynówka?

ja, á, nem, csak reggel mindig nagyon rossz a hasam

nekem a lábam másnapos, nem is értem, vágod

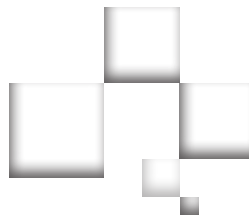
na ja, geci
 azért az a vers nagyon szép volt
 milyen vers? jaj, mibe léptem bele, baszki
 felolvastuk ott a kocsmában, lehet, hogy kint voltál pont
 valami rémlik, ilyen madarak
 ja, meg a kultúrpalota, meg ilyen varsói dolgok, villamos
 kicsit porosnak tűnt nekem, de ha te mondod, elhiszem, hogy szép
 hát meg a
 meg én azon a kis bájoson legeltettem a szememet egész este
 honn

[LIFT CSENGET]

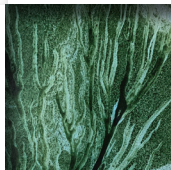
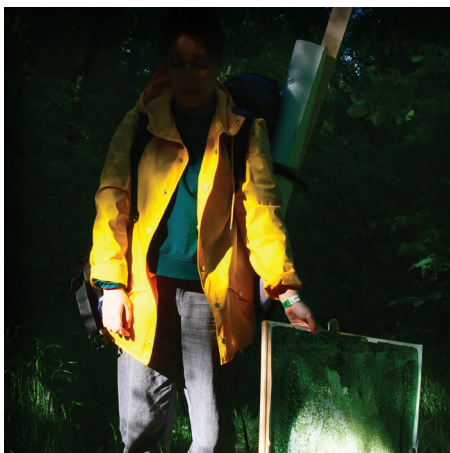
honnan van ez a szókincesd, beszarok
 na itt a varsava, lehet nézni
 te, figyu, az ott az olimpiai stadion?
 aha, jó, mi?
 és mellette az a zöld, az mi?
 az a csodafa
 micsoda?
 csodafa, a háború közepén ültette az elnök, nem tudom, miért így hí
 akkor is ő volt már az elnök?
 az ellenállásban volt műholdas, vagy ilyesmi, akkor még a pocakos volt az elnök
 ja, tudom, akit megmérgezték
 hát, állítólag ja, de nem tudom
 de az is, milyen egy sztori volt
 nem volt nagyon jó fej, isten nyugosztalja
 valami spéci műanyagból van, fotoszintetizál, és annyi oxigént tud állítólag termelni,
 hogy az egész országnak elég
 na, az komoly, tesó

ja
 kicsit úgy néz ki, mint egy baszom nagy vitorlavirág
 ja, de műanyagból van, meg úgy hívják, hogy Független Nemzeti Park
 nahát
 és amikor ültette, akkor persze hadászati
 mi van ide írva, ez mit jelent?
 trágárság, hogy az izé, a, ez valamelyik orosz hadvezérnek a neve, hogy menjen a faszba innen
 és az mi, az a kerek?
 az talán az akvárium a Łazienkiben, tavaly nyílt, cápák vannak benne meg ilyenek
 hát
 most már értem, miért szereted ezt a várost,
 most már látom, minden van ebben a városban.
VARSOBAN MINDEN VOLT!
 kár, hogy feljöttünk ilyen magasra, és innen se látni az egészet, tesó
 csak egy részét
ŰRHAJÓ IS VOLT???
 ha arrébb mész, az is csak egy részlet
 fű, gec, de költői vagy
 költő vagyok, tesó
 Bowie is volt egyszer Varsóban, tudtátok? kedves történet
 emlékszem a kiokosításra, hogy ha álmomból felébredsz, hogy mit szerettek Bowie-ban, azt
 kell mondani, a varsói korszak
*a Kultúrpalotát hiába nem nevezték át, valóban nem kulturális intézmény volt
 hanem a NATO űrhadviselési közpo
 úgy hallottam*
 a sok zöldet szeretem nagyon
 szép innen tényleg
 régi felhőkarcoló, meg újak is vannak, látom
 hallod, fel ne repüljön egyszer

ja
az úrhajó alakú palota
vagy fasz
mi?
fasz alakú, nem?
minden torony fasz alakú
áh, szerintem nem panadol volt az, tesó
(NAGYOKAT NYÖG AZ EGYIK)
jól vagy?
(JÓKORÁT OKÁDIK LEFELÉ A VÁROSRA)
jól vagy?
ja, most már igen, kihánytam mindent
igyál vizet
lehánytam Varsót
de jól vagy?
jól jól
csak valahogy úgy furán nem látom egyben az egészet
ez csak részlet, tesó
de jobb lesz egyre egyre jobb lesz egyre egyre jobb jobb jobb lesz lesz

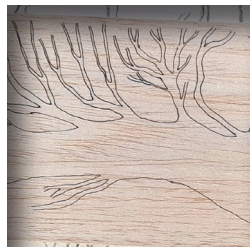
GEREVICH ANDRÁS

TURISTA VARSÓBAN

Németh Zoltánnak

1.

Zoli varsói képeket küld Messengeren.
 A Facebook-algoritmus történelmi útikalauz:
 eltűnt utcákba, elpusztult házak közt vezet.
 Ilyen volt előtte, utána, és láthatjuk, most milyen.
 Három város. Milyen lesz a negyedik?
 Zoli, otthon van elég kálium-jodid?

2.

Talpam alatt heges a talaj.
 A költők régészek: leásnak a sebig,
 mert a beszéd elfedi az agy belső robbanásait.
 Turista vagyok, nem értem a szavakat,
 az emléktáblákon őrzött felejtést:
 a múlt idegenvezető a jelen tekervényein.
 Legyen nálad vonalzó és körző,
 rajzold át a térképet, tervezz házakat!
 Sztálinbarokk emlékfolyamban sétálsz,
 a zenei aláfestés manhattani jazz.
 A túlélés magánya: elázott alsónemű-
 reklámokkal kiplakátolt múzeum.
 Egy megmaradt kapualjban graffiti:
*unite against fascism** –
 (**fascism* áthúzva, felülírva: *faggots*).
 Benned az örökölt magyar büntudat,
 pedig a történelemben is csak turista vagy,
 amíg él ez a nyelv, amin írsz.

3.

Zoli varsói képeket küld Messengeren:
 egyetemi tanteremben diákok közt ülsz,
 de az elkapott pillanatban néma a vers:
 az emlékezet egy képsor az interneten.

Varsó, 2024. november 26.

JAROSŁAW MAREK RYMKIEWICZ

A GREIM-STÍLUSÚ MÉSZÁRLÁS¹

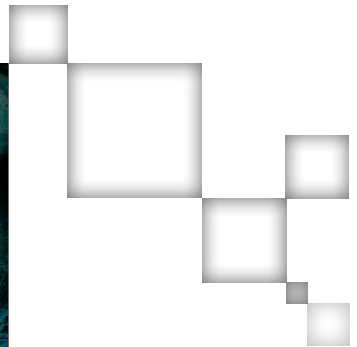
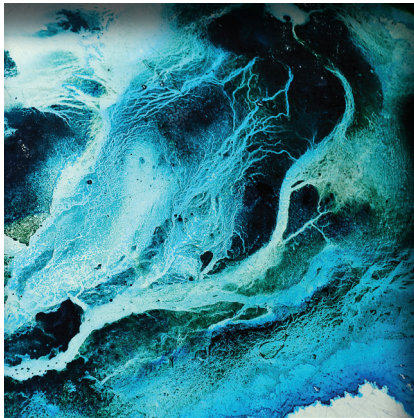
Manapság szinte ismeretlen Lengyelországban ez a Greim (bár néhány évtizeddel ezelőtt komoly hatással lehetett volna a lengyel történelemre), Németországban viszont fontos helyet foglal el a repülés és a náciizmus történetében. Nos, ez a rejtélyes Greim – még azt is mondhatnánk, hogy pontosan attól ilyen titokzatos, mert ilyen hatással lehetett volna ránk –, a mi rejtélyes Greimünk 1944-ben a keleti fronton, így Varsóban is tevékenykedő 6. légiflotta (Luftwaffe 6) parancsnoka volt. Robertnek hívták, és az I. világháború vége felé, huszonhat éves korában (1892-ben született) lovagi címet kapott, eztán már Robert Ritter von Greimnek titulálta magát. A születési idejének is lehetett némi szerepe szép karrierjében, Greim ugyanis szinte egykorú volt Hermann Göringgel, csak egy évvel volt fiatalabb nála, és úgy alakult, hogy fegyvertársak lettek az I. világháborúban. Harcolt-e Greim az egykor nagy hírű 1. vadászrezredben (Jagdgeschwader 1), melynek parancsnoka 1918-ban Göring volt, előtte pedig a német légierők legnagyobb ásza, a vörös gróf, Manfred von Richthofen? Nem tudom biztosan, de igen valószínűnek tartom. Gyorsan emelkedett a ranglétrán, feltehetően a Luftwaffét megszervező tábornagnak köszönhetően, de talán repülőtiszti tehetségének is volt szerepe ebben, végül pedig elfoglalta a barátja helyét, bár csak az utolsó pillanatban, így ez csak fikció maradt. 1945. április végén, amikor Hitler árulónak nyilvánította Göringet, és megfosztotta minden tisztségétől, az ostrom alatt álló Berlinbe hívatta Greimot, és ott, a bunkerében nevezte ki tábornagnak. Megtette a Luftwaffe parancsnokának politikai végrendeletében. Kicsit elkésett vele, mert már nem léteztek a légierők. Pontosán úgy végződött Greim karrierje, ahogy végződnie kellett, vagyis igen hatásosan. Hitler nem sokkal a halála előtt úgy döntött, hogy megöleti Himmlert, aki Göringhez hasonlóan szintén árulónak bizonyult, és hűséges pilótáját bízta meg ezzel a feladattal. Kijutott a bunkerből, elrepült Berlinből (az utolsó német pilóták egyikeként), de nem hajtotta végre a Führer parancsát. Biztos tudni lehet, miért nem, de én nem tudom. Talán nem akarta megölni Himmlert, talán nem tudott végezni vele, vagy lekésett róla, mert már nem élt az áruló. Egy hónappal később, valahol Németország déli részén került amerikai fogságba Hitler hű pilótája. Salzburgba vitték, ahol megtudta, hogy átadják az oroszoknak. Azt jelentette a rossz hír, hogy a Lubjankában hallgatják ki. Tudhatott valamit erről Greim, mert a kisebbik rosszat választotta, igen megfontoltan, és öngyilkos lett. Állítólag bevette a mérget, amit Hitler dugott a zsebébe, amikor elhagyta a berlini bunkert. Valójában nincs szükségünk ilyen részletekre, csak azért sorolom itt ezeket, mert – amint az gyakran előfordul ilyen esetekben – adalékokat gyűjtöttem a témánkhöz, és észrevétlenül magába szippantott Greim élettörténete. Ismerjétek el, hogy nagyon érdekes. De nekünk csak az a fontos, hogy 1944 nyarán Greim, akkor még vezérezredesi rangban, a 6. légiflotta parancs-

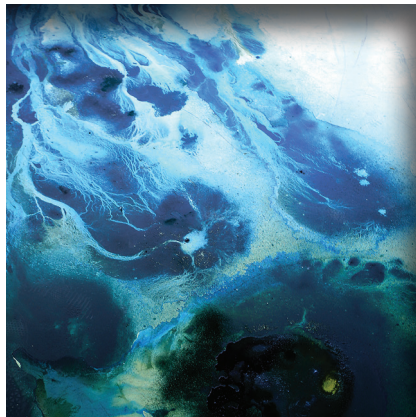
1 Részlet a szerző *Kinderszenen* (2008) című, önéletrajzi elemekben bővelkedő történelmi esszéjéből, melynek fő témája a varsói felkelés.

noka volt, amely légi támogatást adott a Közép Hadseregcsoportnak (Heeresgruppe Mitte), és – a német katonai hierarchia fontos személyiségeként – el tudta érni akkoriban Hitlert. Augusztus első napjaiban, talán 1-jén vagy 2-án, mindenesetre rögtön azután, hogy kitört a felkelés, Greim jelentkezett a kelet-poroszországi főhadiszálláson, és ismertette a föllázadt lengyelekkel való leszámolásra készített tervét. Talán még úgy is lehetett – ez nem világos előttem (sőt, homályban is kell maradnia, mert nem ismeretesek részletek Hitler és Greim beszélgetéseiből) –, hogy a Führer hívatta akkor magához Greimot, és kidolgoztatott vele egy tervet, amit később elfogadott; vagy Hitler ismertette a tervét, amelyet ő maga talált ki, és Greimnak kellett kidolgoznia a részleteit. Az egyetlen hírforrásunk Greim terveiről *Von dem Bach beszámolója a varsói felkelésről*. Ez valójában válaszok gyűjteménye, melyeket az akkori varsói Nemzeti Emlékezet Intézetében dolgozó munkatársak kérdéseire adott az amerikai fogságban lévő Erich von dem Bach SS-Obergruppenführer és rendőrtábornok, akit átadtak (rövid időre) a lengyeleknek, és Varsóba vitték, ahol tanúként kellett a bíróság elé állnia Fischer kormányzó és a varsói körzetbe kinevezett más magas rangú hivatalnokok perében. Bár nem valósították meg Greim tervét (rögtön megmondom, miért nem), nagy figyelmet fordított erre von dem Bach a *Beszámolójában*, komoly terjedelmet szentelt neki a történetében. Talán azért, mert a Greim tervét ismertető SS-Obergruppenführernek így alkalma nyílt arra, hogy elég kedvező színben tüntesse fel magát mint olyan személyt, aki nem akart részt venni a lengyelek teljes kiirtásában. Érdekes hírrel kezdi a *Beszámolóját* a Greim tervét ismertető von dem Bach, amelyből az következik, hogy a 6. légiflotta parancsnoka (bizonyos okokból, melyeket sosem ismerünk meg) személyesen is érdekelt volt abban, ami akkor Varsóban történt. „A légiflotta parancsnoka, Ritter von Greim vezérezerdes irányította személyesen a légierők Varsó ellen harcoló egységeit – írta von dem Bach. – Mindig személyesen jelent meg a varsói harci állásokban tartott tanácskozásokon.” Ez elég különösnek látszik, ha figyelembe vesszük azt, hogy négy Stukából állt a felkelők elleni harcokban bevetett légierő. Igaz, tizenöt-húsz, sőt húsz-harminc harci repülést hajtottak végre naponta az Okęcien felszálló Stukák, de végül is nem volt ez nagy egység, a Luftwaffe egyik hadnagya vezette. Mint kiderül, a négy Stuka Greim személyes parancsnoksága alatt is állt – talán nem bízott abban a hadnagyban? De beszéljünk a tervről. Von dem Bach szerint Hitler irányítása alatt dolgozott a tervén a 6. flotta parancsnoka – teljesítette a Führer kívánságát, aki biztatta pilótáját. Von dem Bach ehelyt az „Anregung” („impulzus”, „buzdítás”) kifejezést használta. „Rögtön, a parancsnokságom kezdetén elvettem Greim javaslatát, amely szerinte megfelelt Adolf Hitler kívánságának (Anregung).” Azt is elárulja nekünk ez a mondat, hogy mikor került szóba a Greim-terv – mikor készült vagy mikor vitatták meg. Azt állította a háború után von dem Bach (a lengyel ügyészek kérdéseire válaszolva), hogy csak augusztus 12-én vette át a parancsnokságot minden Varsóban

tevékenykedő német egység fölött, de a felkelés történészei minden kétséget kizáróan megállapították, hogy ez egy héttel korábban, már augusztus 5-én megtörtént. Tehát ezek a szavak – „rögtön, a parancsnokságom kezdetén” – augusztus 5-re vagy 6-ra vonatkoznak. Mi volt Greim terve? Mint kiderül von dem Bach beszámolójából, Greim éppolyan hatékony, mint amilyen egyszerű megoldást javasolt a felkeléssel kapcsolatos problémákra. Nevezetesen azt, hogy „vonjunk ki minden csapatot Varsóból, telepítsük őket távolabbra a város szélétől, aztán pedig tömegesen vessük be a középső frontszakasz minden repülőgépét, az utasszállítókat is beleértve, és a földdel tegyük egyenlővé Varsót, kioltva ezzel a felkelés tűzfészekét”. Mint megjegyezte von dem Bach, nem okozott volna komolyabb nehézséget e radikális terv megvalósítása. „Tényleg nagyon könnyű lett volna véghezvinni mindezt, mert nem volt semmilyen légvédelmük a lengyeleknek, így a harci gépek mellett a lassabb Ju 52-eseket is használhattuk volna, minden teherszállító repülővel együtt, a bombák cél fölé juttatására és ledobására. Ráadásul ha igénybe vesszünk minden környékbeli repülőteret az állandó ingajáráthoz, az üzemanyag-felhasználást is minimálisra csökkenthetjük volna.” Miért vetette hát el Erich von dem Bach Greim tervét (figyelmen kívül hagyva Hitler „Anregungját”, vagyis az ügy mellett való személyes elköteleződését), noha komoly terv volt, így biztosan legyőzték volna néhány nap vagy egy hét alatt a felkelőket? Három okot látunk, alighanem ezek voltak (vagy legalábbis lehettek) döntőek, ezek miatt nem valósult meg a légi megszállás, melyet a 6. légiflotta parancsnoka tervezett ki. Kitért az egyik okra von dem Bach a *Beszámoló*ájában, nem tudhatjuk, hogy a másik kettőt is figyelembe vették-e annak idején, 1944 augusztusában, mert ezek csak rekonstrukciók, melyek segítségével lengyel történészek próbálták később magyarázni a németek eljárását. Így nézett ki az az érv, amelyet ismertetett von dem Bach. „Azt mondtam, ilyen támadással biztos ki tudjuk pusztítani a polgári lakosságot, de ismerve a lengyelek nemzeti karakterét, nem törhetjük meg a felkelők ellenálló erejét. Akik életben maradnak, még fanatikusabban védekeznek, beássák magukat a romok alá.” Nem tartom meggyőzőnek von dem Bach érvét, bár kétségkívül nagyon hízeltő ránk nézve. Mert könnyen el tudunk képzelni olyan bombázásokat, melyek nemcsak a civil lakosságot semmisítik meg totálisan, hanem az egész felkelő hadsereget is. Végére is ez csak a bevetett repülőgépek és a ledobott bombák mennyiségén múlik. Ha pedig a teljes sikerrel járó bombázások után is életben maradnak bizonyos felkelő egységek, és – von dem Bach szavaival – ellenállnak, „beássák magukat a romok alá”, akkor elég körülzárni a lerombolt várost, a romhalmazt, minden holttestet, valamilye cordon sanitaire-t kialakítva ahhoz, hogy harcképtelenné tegyék őket. A Visztula vonalán védekezett von Vormann tábornok 9. hadserege, rendelkezésére álltak Vlaszov tábornok kozák egységei, melyeknek nem sok hasznát vették a fronton, ilyen célra viszont nagyon is alkalmasak voltak. Most nézzük meg a két másik okot, amelyek arra készíthették Hitlert, hogy engedjen von

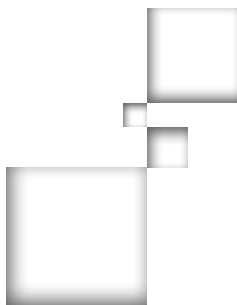

dem Bachnak, és feladja Greim tervét (és ebből következően elfogadja von dem Bach kevésbé radikális tervezetét). Szerintem mindkét ok kicsit komolyabbnak látszik, mint ez az első (ha katonai nézőpontból vizsgáljuk a kérdést, vagyis a művelet katonai hatékonyságát tartjuk szem előtt). Jerzy Kirchmayer tábornok szerint (*A varsói felkelés* című könyvében írt erről) azért vetették el Greim tervét, mert nehezebben lehetett volna eljuttatni az utánpótlást a keleti frontra. „Ha lerombolják Varsót – írta Kirchmayer – vagyis megbénítják egy időre a varsói csomópontot, amelyen keresztül átdobta a német parancsnokság a csapatokat és az utánpótlást nyugatról keletre és fordítva, az műveleti szempontból káros, és minden valószínűség szerint az utóbbi miatt vetették el a tervet.” A német szakemberek, a 9. hadsereg parancsnokai számára, akiknek el kellett juttatniuk a csapataikhoz az utánpótlást, ez tényleg döntő érv lehetett a terv elvetése mellett. Csak az a kérdés, hogy volt-e beleszólásuk a 9. hadsereg parancsnokainak, figyelembe vette-e Hitler a véleményüket. Itt azzal is számolnunk kell, hogy nem feltétlenül jelentette volna a közlekedési útvonalak megszakítását a város és a lakosság teljes megsemmisítése, hisz nagyon alacsonyan repültek volna a 6. flotta gépei (mivel nem volt légvédelem), tehát gondosan megtervezhették volna a bombázásokat, számolva a következményekkel, és egyáltalán nem kellett volna szétbombáznai a hidakra vezető utakat, amelyek fontosak voltak a németek számára (a Poniatowski hídra vezető Jeruzsálem sugárutat, valamint a Chłodna utcát a Szász kerttel, a Nowy Zjazd utcával és a Kierbedź híddal együtt). Vagy csak korlátozott mértékben rongálták volna meg ezeket, így mindezt megint hamar használatba vehették volna. Tehát a bombázást követő rövid szünet után is tovább segíthették volna a németeket abban, hogy kiegészíthessék és elláthassák harcoló csapataikat. És végül az utolsó érv, amellyel meggyőzhette von dem Bach Hitlert arról, hogy némi kockázattal jár Greim terve, az volt, hogy állomásozott Varsóban néhány nagy német egység, melyet bekerítettek a lengyelek a felkelés kirobbanása után, ezért nem juthatott ki a városból. Kirchmayer tábornok is felhívta erre a figyelmet *A varsói felkelés* című munkájában. „Sokat közülük [a német ellenállási pontokról van szó – a szerző] nem sikerült evakuálni, ilyen körülmények között pedig számolni kellett azzal, hogy nemcsak lengyeleket, hanem nem kevés németet is maguk alá temetnek Varsó romjai.” Nagyon nagy lett volna-e a németek száma, akik a lengyelekkel együtt pusztulnak el? Nem nehéz összeszámolni őket. Az úgynevezett rendőrnegyedben (a Szych sugárút, a Litván utca és környéke) lettek volna a biztonsági rendőrség (Sicherheitspolizei) egységei, melyeket von dem Bach *Beszámolója* szerint „az SS kis lovassági csapatai (Reiter SS) is támogattak a Wehrmacht néhány riadóegysége mellett”. Paul Geibel SS-Obersturmbannführer vezette ezeket. „A Geibel-csoport erői – írta von dem Bach – nem tettek ki 4000 főt.” Odaveszett volna Greim akciójában Varsó parancsnoka,

Reiner Stahel tábornok harci csoportjának egy (nem túl nagy) része, amelyet augusztus első napjaiban kerítettek be a Brühl-palotában. Von dem Bach szerint „az ellenállási pontokon lévő katonák csak a helyőrségi riadóegységekből kerülhettek ki, állományuk nem haladta meg az 5000 főt.” Ha ehhez még hozzáadjuk azokat a kis német egységeket, amelyeket még bekerítettek a felkelők, és a város különböző pontjain védték magukat (ezek olyasfajta egységek voltak, mint az, amely az úgynevezett kis PASTÁ-ban² védte magát a Pius utcában – ott aligha lehetett több harminc-negyven SS-katonánál), akkor összesen mintegy tízezer németet kellett volna föláldoznia Hitlernek és Greimnak ahhoz, hogy sikerrel járjon a tervük, a teljes megsemmisítés. Legfeljebb tízezer, de inkább kevesebb, ami nem tűnik nagy mennyiségnek (a lehetséges előnyökhöz képest). Hitlernek, mint tudjuk, nem voltak aggályai ilyen ügyekben. Ha korábban kész volt föláldozni von Paulus egész hadseregét, melyet a sztálingrádi katlanban kerítettek be (csak hogy elkerülje a gyalázatos kapitulációt), akkor ezeket a Varsóban védekező gyalogos vagy lovas SS-katonákat is minden bizonnyal odadobta volna. Mint láthatjuk, mindezeket az érveket, amelyek akkor, augusztus első napjaiban Greim terveit ellen szóltak (esetleg), el is lehetett fogadni, de el is lehetett vetni. Figyelembe vehette ezeket Hitler (más érvekkel is számolhatott), de utasíthatta is volna von dem Bachot, hogy engedelmeskedjen Greimnak, és adjon parancsot arra, hogy vonják össze az egész 6. légitlottát a Varsó környéki repülőtereken. Két-három nappal később nem lett volna egyetlen élőlény sem a városban – még a kutyák és a macskák sem élték volna túl Greim légitámadásait. Még a patkányok is ott pusztultak volna a Koszyki vásárcsarnokban. Most pedig már világosan láthatjuk, hogy fogalmunk sincs, miért vetették el a totális megszárlás e egyszerű tervét, amely szinte egyedülálló volt a maga nemében. Szenteljünk hát némi figyelmet a Greim-terv lényegének. Tudjuk már, mit terveztek, de azzal is érdemes tisztában lennünk, hogy mit jelentett ez. Az a megszárlás, amely tényleg megtörtént – amit von dem Bach katonái végeztek Varsóban –, mondhatni (de nem csak mondhatjuk, hanem mondanunk is kell), emberi természetű, emberarcú, emberi mértékű volt. Mélységesen, ízig-vérig humanista megszárlás. Ezer eseményből, sok ezer eseményből állt, és mindegyiknek volt sajátos jellege (mindegyik kicsit más), mindegyiknek volt időtartama, lefolyása, feszültsége, egyedisége – egyedi színezete. Annyira volt egyedi mindegyik, amennyire egyediek az emberi dolgok. Mindegyik esemény a maga módján érdekes is, volt benne valami, ami megkülönböztette más hasonló eseményektől, és ilyen értelemben mindegyik érdekes, izgalmas volt. Ez egyértelműen kiderül az olyan emberek beszámolóiból, akik valamilyen csodának köszönhetően túléltek, a megszárlás tűzfészékében voltak, a halál küszöbén, de nem végeztek velük, megúszták élve. Minden ilyen

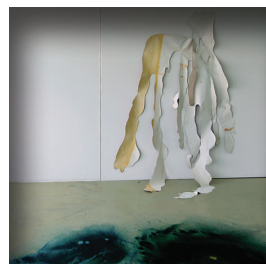
2 A Lengyel Távközlési Részvénytársaság, a Polska Akcyjna Spółka Telefoniczna (PAST) székháza. (A ford.)

történetről elmondhatjuk, hogy érdekes (mert érdekes az, ami a mészárlás tetőpontján történik – hogyan hal meg az ember, és hogyan élheti túl), ami pedig érdekes, az emberi; ami pedig emberi, az érdekes. A mészárlás, amely valóban megtörtént, azért is volt emberi, mert akik végezték, emberek voltak – látták az arcukat (minden arc más volt), a mosolyukat (minden mosoly más), az őrjöngésüket (minden őrjöngés más). Látták a homlokukról csorgó verítéket, látták, milyen mohón isszák a vizet, miután elvégezték a munkát. Látták a zubbonyok könyök fölé túrt ujját, az izzadt, szőrös kezeket. Aztán leültek a járdára, levették nehéz sisakjukat, és a szétlőtt fal megmaradt darabjának támaszkodva pihentek. Mintha agyondolgozták volna magukat, mert mindez nagyon emberi volt. Más lenne a helyzet a Greim-stílusú mészárlás esetében, minden másképp nézne ki. Nem írható le embertelen természete és szellemi üressége – pontosan üressége és embertelensége miatt leírhatatlan. Megfogalmazhatunk két-három mondatot, többet aligha. Én legalábbis nem tudok többet mondani erről. Bombák, bombák, bombák. Sötétség. És semmi több. Ha Greim stílusát választják Varsóban, egész másképp néz ki a mészárlásban való részvétel és a részvételért való esetleges felelősség kérdése is. Katonák ezrei – a Wehrmacht, az SS, a Sicherheitspolizei, a Luftwaffe, a RONA³ és a ROA⁴ harcosai – vettek részt a wolai, ochotai és óvárosi mészárlásokban. Tisztek tucatjai, százai vezették őket, parancsot adtak felkelők föbelövésére és élve elégetésére, vagy személyesen lőtték agyon őket. Néhány tábornok és tíz-tizenöt ezredes adott parancsot e tisztek százainak vagy tucatjainak, ők nem vettek részt személyesen a mészárlásban; talán végignézték, talán nem. És így tovább egészen Hitlerig és Himmlerig. Nagy mészárlás volt, nem akármilyen, tehát jó sok embernek kellett részt vennie benne. Emberi mészárlás volt olyan értelemben, hogy ennyi embert vontak be, ekkora erőfeszítést, munkát és energiát követelt. És hogy nézne ki mindez Greim stílusában? Ha így történik (akkor, augusztus elején, Varsóban), csak két tettes van, akit alighanem elkövetőnek kellene nyilvánítani. Adolf Hitler és Ritter von Greim. Vagy talán három, ha még von dem Bachot is hozzáteesszük. Nehéz lenne ugyanis elítélni a pilótákat a mészárlásban való közvetlen részvételért, akik láthatatlanok, magasan szállnak, bezárva dobozaikba, csak tüzeiket és füstöt látnak, és miután megnyomták a kioldót, hogy ledobják a bombákat, nyugodtan átrepülnek a mészárlás fölött, elrepülnek onnan, ma-

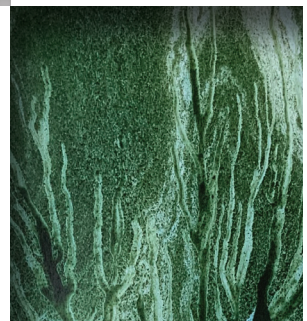
3 Orosz Felszabadító Néphadsereg. (A ford.)

4 Orosz Felszabadító Hadsereg. (A ford.)

guk mögött hagyva a területet, amelyről nem tudnak semmit. Sejthetnek valamit, de csak homályosan – részletek, konkrétumok nélkül. Greim tervében olyan távol vannak, olyan kevéssé konkrétak a pilóták, mintha egyáltalán nem is lennének. Ha lett volna ott valami konkrét, ha a mézárás konkretizált elkövetőjének kellene nyilvánítanunk valamit, akkor inkább a repülőgépeiket vádolhatnánk. Vagy, valamelyest általánosítva, a technikát. Tehát ez ilyen értelemben is dehumanizáció, dehumanizált mézárás lett volna. Talán nem teljes mértékben, hanem csak nagyrészt. Mindezt figyelembe véve azt gondolhatjuk, hogy inkább a Greim-stílusú a jövő. Amikor tehát felidézük az európaiak régi történelmüket, és megint gyilkolni kezdenek (nem látok komoly okot arra, hogy egyszer s mindenkorra felhagyjanak ezzel), nem állítanak falhoz senkit, nem biztosítanak ki kézigránátokat, nem dobják a pinceablakokba, nem öntenek le benzinnel és nem gyújtanak fel senkit. Nem nyúzzák meg az embert (menjünk vissza kicsit az időben), nem törik össze a csontjait, nem vágják le a fejét, és nem akasztják föl a lábánál fogva. De ez csak látszat, csak első pillantásra vélhetjük úgy, hogy a Greim-stílusú a jövő. Kétségkívül sok előnye van az ilyen mézárásnak a klasszikussal szemben – eredményesebb, hatékonyabb, és sokkal könnyebb megszervezni. Elég tíz-tizenöt repülőtér, pár száz repülőgép a megfelelő mennyiségű bombával és két-három szakember, aki elgondolkodva hajol a város térképe fölé. De hiányzik valami a Greim-stílusú mézárásból, valamit nem kap meg az ember. Lényegében a technika használata adja a fölényt – ennyivel jobb a tökéletes technika az ember tökéletlen munkájánál. De ebben az esetleges technikai fölényben rejlik a Greim-stílus tökéletlensége, mondhatni, ezért nem felel meg a szükségleteknek. Azzal jár ugyanis a technika, a tökéletes eszközök használata, hogy eltűnnek (vagy rejtve maradnak) a mézárás elkövetői, és velük együtt eltűnnek az arcok, az érzelmek, az indulatok, a gondolatok, mindaz, ami a fejekben lehetett – eltűnik a dühük, a haragjuk, a gyűlöletük, az önelégültségük, és eltűnik még az a sötét valami, amit nem lehet megnevezni (amit nem tudunk megnevezni, én legalábbis nem tudom). Másként fogalmazva, a Greim-stílusú mézárás megfosztja a gyilkosokat a mézárás élvezetétől.

Pálfalvi Lajos fordítása

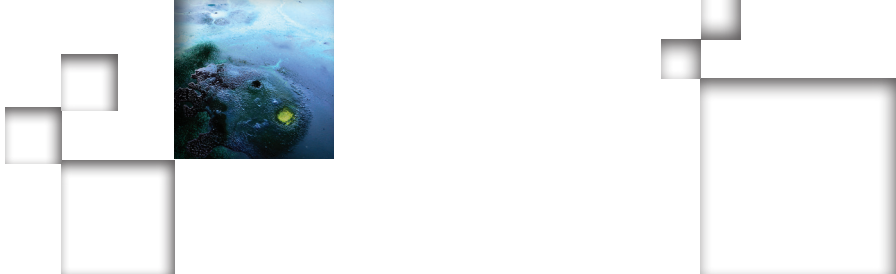
KRZYSZTOF VARGA

A GONOSZ VISSZATÉR

Egy padon tért magához a Trzech Krzyży téren, a feje ezer darabra akart törni, és olyan hatalmasnak és nehéznek tűnt, mint egy medicinlabda, hogy egy pillanattal később apróra zsugorodjon, akár egy pingponglabda, amelynek héjában az agya kemény dió módjára pattog össze-vissza. Úgy érezte, mintha valaki erőszakkal a koponyája mélyébe akarná nyomni a szemgolyóit, és az ebből fakadó fájdalom nemcsak a szemgödret töltené ki, hanem az egész testét átjárná. Szerencsétlenül járt szemgolyói előtt hatalmas fekete foltok örvénylettek, egyensúlyérzéke teljesen megzavarodott, amint úgy döntött, hogy felemelkedik és széles terpeszben megáll. Miközben igyekezett visszanyerni egyensúlyát, vészesen megingott, kezével nem létező támasztékokat próbált megragadni. Újra leült, behunyta a szemét, és arra gondolt, hogy először is el kellene menni egy gyógyszerért, és venni aszpirint, aztán meginni egy hideg sört, amely mindig segít ilyen helyzetekben, esetleg először meginni egy sört, és utána venni aszpirint. A tér másik oldalán tudniillik, a Szent András-templom mögött, egész nap nyitva tartó, felkapott kocsmák vannak; ott megiszik egy sört, talán egy kávét is, egyszóval fáradtságos gyógykezelésbe kezd, amely lehetővé teszi számára, hogy visszaterjen az élők közé, mert ebben a pillanatban úgy érezte magát, mint egy zombi: látszólag él, mert tud mozogni és gondolkodni, mégis halott.

Lassan nyitotta ki a szemét, félve, hogy ha hirtelen teszi, az újra egyensúlyvesztéshez vezet, bár most éppenséggel ült, és meg sem próbált felállni, kezével erősen markolva a padot. Eleinte csak egy nagy fekete foltot látott, de idővel, ahogy a pupillái hozzászoktak a fényhez, a kép elkezdett alakot és éles kontúrokat ölteni, azonban továbbra is volt e látomásban valami különösen nyugtalanító. A Trzech Krzyży tér alakja ismerős volt, de valahogy mégis más volt, az arra járók pedig elütöttek azoktól, akiknek mindennapi látványához hozzászokott Varsó utcáin, más öltözeteket hordtak, és – ezt megdöbbenéssel konstataálta – mellette elhaladva gátlástalanul, sőt feltűnően méregették, olyan ámulattal és kíváncsisággal, mint ahogy a csodabogarakat szokás. A legkülönösebb azonban mégis az volt, hogy minden fekete-fehér volt: a tér, körülötte a lakóházak, a fák, amelyeknek rendszerint zöld lombja a fekete fakó árnyalatát öltötte magára, amilyen egy agyonmosott, napszitta fekete pólóé, az autóbusz, amely

éppen lefékezett a Süketnémák Intézete előtti megállónál, éppúgy, ahogy a fővárosi tömegközlekedés sárga-piros színei, amelyek mindenestül átadták a helyüket a feketének, a karosszéria fehér elemeit leszámítva. Ráadásul, ami még ennél is meglepőbb volt, ez a jármű egy olyan márkát képviselt, amely nem fordul elő Varsóban, vagy ha mégis előfordult valaha, akkor sok-sok évvel, legalább egy fél évszázaddal ezelőtt. Rémműlet fogta el, és egy pillanatra ismét lehunyta a szemét. Azon töprengett lázasan, izzadságban úszva, hogy mi történhetett vele. A legvalószínűbb, töprengett, hogy a tegnapi dorbézolásban valami történt az agyammal, kárt tettem az agyalapi mirigyben vagy más hipokampuszban, túlzásba vittem a pragai¹ klubokban való mulatozást, aztán, ahogy átevickéltem a Powisłére, visszafordíthatatlan elváltozások történtek a fejemben, talán a látóidegek károsodásáról van szó, hiszen mindent fekete-fehérben látok, és az ismerős, megszokott formák valami bizarr látomássá torzultak, mint valami rémálomban. Kinyitotta a szemét, és ijedten nézett körül. Semmi sem változott a környék korábbi szemrevételezése óta, továbbra is minden fekete-fehér volt, az elhaladó autóbuszok úgy festettek, mintha a közlekedési múzeumból kirángatott relikviák vonulnának fel előtte, az emberek pedig mintha régi filmhíradóból léptek volna elő, amelyeket a moziban vetítettek az előadások előtt a reklámok nélküli, letűnt időkben. Sötétszürkébe öltözött emberek, ballonkabátos férfiak bőr aktatáskával, némelyikük svájcisapkában, nők furcsa, kontyba tűzött frizurával, igaz, gyakran fejkendő alá rejtve fürtjeiket, nők, akik nem jönnek szembe az emberrel Varsóban, legfeljebb valahol vidéken. Talán csak a mindennapi gondoktól megvénült élelmiszerbolti árusítónők hordanak ilyen frizurát, de ők sem a Trzech Krzyży téren!

A járókelők továbbra is kíváncsi pillantásokat vetettek rá, ilyet korábban soha nem tapasztalt Varsóban, hiszen normálisan nézett ki, normálisan öltözködött, igényesen, sőt divatosan, bár nem hivalkodóan, a menő helyeken való tartózkodás ugyanis megkívánta a jó megjelenést. Most döbbsent rá, hogy bár teljesen normálisan, mondhatni átlagosan néz ki, mégis teljesen másképp fest, mint a mellette elhaladó, tekintetükkel őt vizslató járókelők. Fehér tornacipőt, farmernadrágot és a farmerkabát alatt színes trikót viselt, borzas frizuráját, amelyet előző nap vágatott a Hajszo-bráz-szat nevű fodrászatban, össze sem lehetett hasonlítani azzal, amit e különös, fekete-fehér Varsó lakói viseltek.

1 Praga – Varsó egyik kerülete (itt és a továbbiakban a fordító jegyzeteivel).

Nem kétséges, hogy a Trzech Krzyży téren közlekedő járókelők számára úgy festett, mint valami földönkívüli.

– Te, Gienek – a fülét hirtelen fiatal férfihang ütötte meg, ami egyben azt is jelentette, hogy bár elveszítette a képességet, hogy a világot színes mivoltában vegye szemügyre, a hallása azért megmaradt –, odanézz, amott ül egy túzok magában.

Arra nézett, amerről a kissé harsány hang jött, és suhancokat pillantott meg kurta, silány szabású zakóban, túlságosan rövid, szűk nadrágban, kockás sildes sapkával a fejükön. Az, amelyik megszólalt, éppen órá mutatott az ujjával, és keskeny, madárszerű, kezeletlen kamaszkori pattanásokkal teli arca ellenszenves grimaszba torzult, amit minden bizonnyal egyfajta lenéző mosolynak szánt.

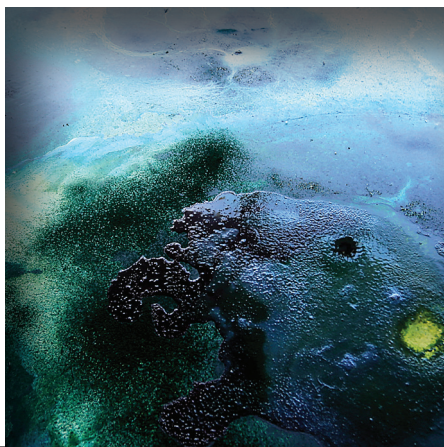
Hé, te palimadár – vette át a stafétabotot egy másik, sápadt, groteszk módon elálló fülű suhanc a csapatból – virítsál egy dekket.

A hangjában nem kérdés, hanem fenyegetés csengett, és Patryk számára világossá vált, hogy nagy gáz van. Nem volt nála cigaretta, de még ha dohányzott volna is, és lett is volna nála, ezek a fiatal huligánok, akik úgy festettek, mint a jampecek azokról a régi képekről, amiket valaha nézegetett, akkor sem elégedtek volna meg egy ilyen sarczal, és nem távoztak volna békével. Nyilvánvalóan ürügyet kerestek, hogy belekösenek, ha már megunták a céltalan lézengést a városban.

– Megsüketültél, te bájgúnár, vagy mi? Nem értesz lengyelül? – mondta az első, aki korábban ujjal mutogatott rá. – Virítsd a dekket és néhány aranytallért vinkóra, ha ép búrával akarsz hazaérni. Vagy vissza a cirkuszba, ahonnan elszöktél – nevette el magát meglepően vékony hangon, és a társaság többi tagja – köztük egy tányérfülű, egy addig némaságba burkolódzó gnómszabású és egy zömök és első látásra erős, szőke, rózsás arcú holdvilágképű – egyetértően röhögött.

Patryk rádöbrent, hogy ezek igen jól mulatnak ugyan, de egész biztosan nem viccelnek, és ha szórakozni akarnak, akkor éppen az ő kárára. Körülnézett, de a járókelőket, akik egy pillanattal korábban elhaladtak mellette és figyelmesen szemügyre vették, elnyelte a föld, mintha csak parancsszóra felszálltak volna a buszra, vagy a Koponicka, netán a Wiejska utcán elrohantak volna halogatást nem tűrő tennivalóik után. Az egyetlen, aki szemmel tartotta a fejleményeket, a „Ruch”² kiosk pavilonáru-

2 Ruch – „Forgalom”, dohány- és hírlapárúsító vállalat.

sa volt, aki kidugta fejét a bódé apró ablakán, jobban mondva sűrű, ősz bajuszát dugta ki, de kétségtelen, hogy a bajusz felett figyelmes szemek pásztázták a környéket.

– Nincsen se cigarettám, se pénzem – mondta Patryk kissé remegő hangon, miközben érezte, hogy a szíve egyre gyorsabban és hangosabban ver, a tenyere pedig úgy izzad, mintha olajos, sűrű vízből húzta volna ki az imént. Egyébiránt amit mondott, részben megfelelt az igazságnak. Részben, mert cigaretta tényleg nem volt nála, hiszen nem dohányzott, pénze azonban volt valamennyi, az éjszakai tivornyázásból talán ha húsz zloty maradt a zsebében, de természetesen volt nála bank- és hitelkártya, bár nem feltételezte, hogy a suhancok, akik szűk félkört formáltak körülötte, felszerelkeztek volna kártyás fizetésre alkalmas terminállal.

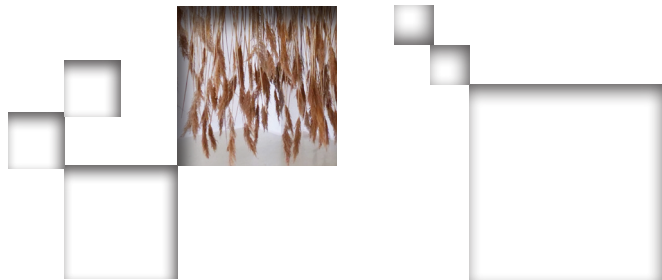
– Oda süssetek, ez mégiscsak beszél lengyelül – csodálkozott a tányérfülű, miközben homorított, és még mélyebbre fúrta kezzeit a zsebeiben, ami agresszív megvetését volt hivatott demonstrálni a furcsa jövevény iránt, a gnómszerű pedig a hosszúra nyúló előjáték miatt türelmetlenül tette hozzá:

– Elég a fecserészésből, adjunk a pofájába, Gienek, aztán húzzunk innen, mert teljesen kiszáradt a torkom.

– Te, Baleron, ne feledd, hogy ma még Kruszyna úrnál is jelenésünk van, este meló vár ránk, úgyhogy csak semmi italozás – emlékeztette a tányérfülű, a Baleron nevű gnóm pedig jól láthatóan elszomorodott, és gyűlölettel tekintett Patrykra, mintha ő lenne a hibás, amiért le kell mondania az itókáról. A gnóm közelebb lépett, miközben így tett a tányérfülű meg a pattanásos is, szorosabbra vonva a kört Patryk körül. A tányérfülű előkapott a zsebéből valami hosszúkás tárgyat, a hüvelykujjával gyors mozdulattal tett; Patryk szeme előtt ezüstszerű acél csillant meg, ő pedig rémülten döbbszent rá, hogy az nem más, mint egy rugós kés.

– Adjad ide a lóvét, te kakukkmadár, mert ha nem, a saját apád sem fog rád ismerni – vetette oda a tányérfülű fenyegetően a fogai között, és a gúnyos mosoly úgy olvadt le a huligánok arcáról, ahogy a víz pereg le az üvegről. Csúnya, komisz arcuk most már igazán veszélyesnek tűnt, és Patryk remegő kézzel kezdett kotorászni a kabátja belső zsebében, ahol a tárcáját tartotta. Már hajlandó lett volna a hitelkártyáját is odaadni nekik a pinkódokkal együtt, csak hogy békén hagyják, hogy a tányérfülű végre eltegye a rugóskést és odébb álljon, de ebben a pillanatban a kés pengéje végső figyelmeztetésként villant meg a szeme előtt.

– Máris, máris, azonnal – dadogta, mert a fogai vacogtak a félelemtől. Elővette a tárcáját, közben feltűnés nélkül körülnézett, nincs-e a közelben rendőr, nem halad-e arra véletlenül egy rendőrautó, mert akkor egy kétségbeesett mozdulattal oldalra vethetné magát, kikerülve a kés pengéjét, és elrohanhatna segítségért kiáltozva. Sajnos azonban rendőrnek híre-hamva sem volt, a járókelők szőren-szálán eltűntek, mintha egy hirtelen járvány lesöpörte volna őket a föld színé-

ről. A tárcájából elővette az utolsó két bankjegyet, egy húszast és egy ötvenest, csodálkozva, hogy ilyen sok pénze maradt a tegnapi taxizások és népszerű bárokban elfogyasztott drága italok után. Odanyújtotta a két bankjegyet, miközben képtelen volt úrrá lenni keze remegésén, a tányérfülű pedig a bal kezével vette el azokat, mert a jobbal még mindig a rugóskést tartotta, bár most már inkább feltűnés nélkül, ravaszul, cirkuszi ügyességgel a tenyerébe rejtve.

A tányérfülű a bankjegyekre nézett, majd a szemöldökét ráncolva felszisszent:

– Mit képzelsz, te grillcsirke, csúfot űzöl belőlünk? Mi folyik itt, milyen pénzek ezek? Rózsaszínű Bátor Boleszláv? Kék Nagy Kázmér? Magad pingáltad őket, te balfácán? Nem mondom, egész bájosak lettek, de ezek játékpénzek, hol van róluk az élmunkás és a halász, hol van róluk a Lengyel Népköztársaságnak, a mi szocialista hazánknak a felirata? Mindjárt bekísérünk a rendőrségre mint erkölcsileg gyanús személyt, aki hamis pénzt próbál forgalomba hozni, és felforgató tevékenységet folytat. Végre jó szolgálatot teszünk a népi hatalomnak, nem igaz, fiúk? – csikorgatta ápolatlan, a túl sok nikotintól feketéllő, görbe fogait, a gnóm pedig a pattanásos képével együtt egyetértően felröhögött.

Patryk reszketett, életében először történt vele ilyesmi, még soha senki sem kötött bele és nem követelt tőle pénzt, nem fenyegette késsel, pláne nem fényes nappal, Varsó egyik főterén. Mindig kerülte a veszélyes helyeket, taxival járt a Żąbkowska és a 11 Listopada utcai kocsmákba, soha nem éjszakai busszal ment haza, de ki láthatta volna előre, hogy ez vár rá a Trzech Krzyży téren? Fájdalmas és szégyellnivaló nyomást érzett a hólyagjában, hirtelen támadt vizeleési inger jött rá, és megrémült, hogy bármilyen kínos is lesz, mindjárt behugyozik a gatyájába. A kötözködők arcáról eltűnt a mosoly, ádáz grimaszoknak adta át a helyét, és egyszerűen a gnóm, akit Baleronnak hívtak, villámgyors és szakszerű mozdulattal egy jobbgyenest mért Patryk fejére, tökéletes ütést, amelyet valószínűleg csak a Hala Gwardii-ban rendezett boxmeccseken³ lehetett látni, olyan ütést, ami méltó a bajnokhoz, Zygmunt Chychłához.⁴

Patryk hátratántorodott, a földre rogyott, szemére sötétség telepedett. Mindez csak egy pillanatig tartott, mert gyorsan feltápáskodott azzal az elhatározással, hogy menekülőre fogja, jelentsen is az bármilyen irányt: a Nowy Światot vagy épp ellenkezőleg a na Rozdrożu teret, nyakába veszi a lábát, és azt kiáltozza majd, „segítség!”, akkor biztos futni hagyják, nem veszik a bátorságot ahhoz, hogy ilyen feltűnően vegyék üldözőbe, legrosszabb esetben

3 Hala Gwardii – varsói vásárcsarnok. 1953-ban itt rendezték a 10. Ökölvívó Európa-bajnokságot, amelyen a lengyelek legfényesebb sportsikerei születtek a háború utáni években.

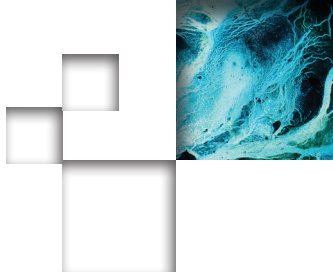
4 Zygmunt Chychła (1926–2009) – lengyel ökölvívó. 1951-ben Európa-bajnok lett, az 1952-ben, Helsinkiben rendezett olimpián megszerezte Lengyelország első, háború utáni aranyérmét.

is csak a dühös szitokszavaik érik őt utol. Már majdnem sikerült talpra állnia, amikor valami nem mindennapi dolog történt: ott, ahol az előbb még a kötözködők álltak, iszonyatos felfordulás támadt, mintha valami árnyalak szelte volna át a levegőt, de nem lehetett megállapítani, mi játszódik le, a felfordulásból csak kurta kiáltások szűrődtek ki: „Jeszusom! Szűzanyám!”, és olyan hirtelen, ahogy elkezdődött, mindennek vége szakadt, három zaklatója a földön feküdt leterítve: Baleron magzatpózban, álla alá húzott térdekkel, a hasát fogva és értelmetlenül jajgatva, a pattanásos arcú ájultan, a földön szétvetett kezekkel, mint egy járdán keresztre feszített lator, csak a tányérképű kísérelt meg felállni, de csak annyi ereje maradt, hogy magába roskadva térdepeljen, és arcát a két kezébe temetve ismétlegesse: „Istenem! Édes jó anyukám!”, csúf arcához szorított ujjai közül vér csordogált – sőt patakzott! Patryk megrökönyödve, kábultan bámulta az imént még veszedelmes csirkefogókat, akiket valaki kevesebb mint fél perc leforgása alatt vert össze és léptetett le a ringből, az első menetben brutálisan káoзва őket. Fogalma sem volt, ki tette ezt, de a szeme előtt egy másik szempár jelent meg, amely nem hasonlított semmilyen más szempárra, amit életében látott; nagy és ragyogó, hófehéren izzó szemek voltak! Megjelentek egy szemhunyasnyi időre, aztán hirtelen eltűntek. „Jeszusom, miért ilyen ismerős ez az egész?” – vacillált magában Patryk. – „Félelmetesen világos, izzó szempár, hol is láthattam? Nem, sehol sem láttam, hanem olvastam valahol, de hol, te uramisten?”

Hirtelen felocsúdott, körülnézett és megpillantott egy alacsony, könnyű ballonkabátot viselő, a Wiejska utca irányába illanó alakot. Felpattant, és a félelmetesen ijesztő, világosan izzó szempár tulajdonosa után vetette magát. A három fiatal csibész még mindig nyögve-jajgatva feküdt. Rendkívüli módon egyszerűen nyüzsgés támadt, Patryk fülét kiáltások ütötték meg a háta mögül: „Banditák! Fényes nappal támadnak a fiatalságra! Kapják el őket! Ez az alak verte össze őket!” A Książęca utca felől két rendőr közeledett futólépésben, az egyik a bal kezében egy sapkát, a jobban pedig egy sípot szorongatott, amit teli tüdővel fúj.

A ballonkabátos férfi a Wiejska utcán rohant a Szejm épülete felé, mögötte Patryk loholt, bár a szeme előtt még mindig fekete foltok robbantak, és a tüdeje ki akart szakadni a mellkasából. Továbbra is mindent fekete-fehérben látott, mintha ősrégi készüléken nézne tévét, de ehhez már hozzászokott, a legfontosabb most az volt, hogy utolérje az alakot, aki egy szemvillanás alatt leszámolt a csibészekkel, és talán még az életét is megmentette. Patryknak meg sem fordult a fejében, hogy a titokzatos jótévő képes lenne ugyanazt tenni vele, mint a dagadt, a tányérfulú és a pattanásos suhancsal, minduntalan azon gondolkodott, honnan ismeri ezt a férfit, ha egyáltalán ismeri, bár korábban soha nem találkozott vele személyesen. A férfi egyszerűen eltűnt a szeme elől, és Patryk tanácstalanul lefékezett. A rendőr sípjának hangjai elnémultak, nem hallatszott több kiáltás sem, senki sem eredt a nyomukba a Trzech Krzyży térről, a rendőrök láthatólag az-

zal voltak elfoglalva, hogy a szemtanúk és a verés áldozatainak tanúvallomásait rögzítsék, lemondva a veszélyes üldözésről. Patryk csak állt és bizonytalanul szétnézett, körülötte furcsa, fekete-fehér némaság uralkodott. Ekkor mintha valaki a semmiből megragadta volna a vállát, majd valami hatalmas erő egy kapualjba rántotta. Mielőtt kiszakadhatott volna belőle egy rémült kiáltás, durva kéz tapadt a szájára, amely teljesen elnémította, és meghallotta az ellentmondást nem tűrő suttogást:

– Csönd! Nem esik bajod, ha nem óbégatsz.

Fejével bólintott annak jeléül, hogy megértette, és elfogadja a fegyverletétel feltételeit. A kéz levált a szájáról, majd a ballonkabát hossza mentén leereszkedett, végigsimítva rajta. A támadó undorodva törölte belé a Patryk nyálától nedves kezét. Patryk nem látta a férfi arcát, aki szinte egyggyé olvadt a fallal, amelynek támaszkodott, és amelyhez Patrykot közelebb húzta. A háborút látott romos kapualj sötétjében láthatatlanok voltak, egy lélek sem vette volna észre az ott lapuló gyanús alakokat.

– Minek futottál utánam? Bajt akarsz hozni magadra meg rám is? – kérdezte újra a férfi ezen a különös, lefojtott, suttogó hangon. – Ha már kereket akartál oldani, akkor mehetnél volna a Konopnickán keresztül a parkba vagy a Solecre, ott nem találnának rád, de neked mégis utánam kellett loholnod – tette hozzá szemrehányóan.

– Meg akartam köszönni – mondta Patryk, és közben egyre nyelte sűrű nyálát a hirtelen furcsán összeszoruló torkán keresztül, majd merészen, mint aki az imént megvilágosodott, hozzátette – Henryk úr...

Egy pillanat erejéig baljós csend uralkodott, Patryk kővé dermedt, mint a házinyúl, ha kígyót lát, míg végül eljutott a füléig az immár nem elsuttogott, hanem kellemetlenül reszelős hangon megfogalmazott mondat:

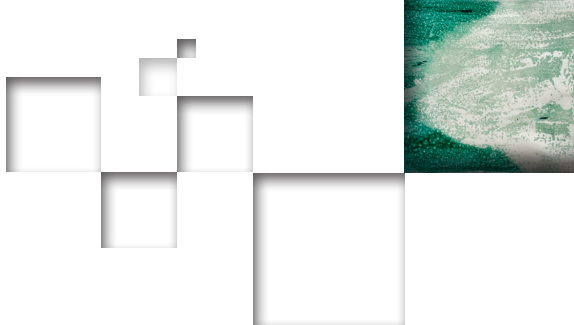
– Honnan tudod a nevemet? Nem rémlik, hogy valaha is találkoztunk volna...

– Magát Henryk Nowaknak hívják⁵ – mondta Patryk –, maga a város hőse, a rendőrség magát keresi, Dziarski főhadnagy a varsói rendőrkapitányságról is magára feni a fogát, becsületbeli ügynek tekinti, hogy elkapja, de titokban azért jóindulattal viseltetik maga iránt – mondta most már megeredő nyelvvvel, elfeledkezve arról, hogy először egy hajszálon múlt az élete, aztán letartóztathatták volna, még arról is megfeledkezett, hogy fekete-fehérben látja a világot, hogy körülötte minden úgy fest, mint egy réges-régi filmhíradóban, hogy amikor futott, látta, hogy a Pięknán egy óriási otromba cserebogárra emlékeztető trolibusz gör-

5 Leopold Tyrmand *A gonosz* című 1955-ben megjelenő regényének főhőse. A kultikussá váló művet nem sokkal az eredeti megjelenése után adták ki Magyarországon (ford. Mach P. Edward, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1958).

ALGÁK

dül végig, és még csak meg sem ütközött rajta, pedig Varsóban már hosszú évtizedek óta nem járnak trolibuszok. Jobban mondván a múlt század kilencvenes éveiben még jártak, jutott eszébe, az egyesegyedüli 51-es járat a Déli pályaudvart kötötte össze Piasecznával, de a Śródmieściéből már vagy negyven éve kikoptak, amikor ő még a világon sem volt, milyen fiatal vagyok még mindig, gondolta hirtelen és önelégülten Patryk.

A férfi hallgatott, valószínűleg lekötötték a gondolatai – honnan tudja ez a csodabogár kinézetű suhanc a nevét, honnan tud Dziarskiról, egyáltalán honnan csöppent ide, ebbe a városba ebben a különös öltözetben és ezzel a szokatlan frizurával, még a legnagyobb vagányok sem néznek így ki. Furcsállotta a dolgot, de egyúttal gondolkodóba is esett, hogy vajon tényleg jól tette-e, hogy megmentette a fiút a huligánoktól, ez a jótett még kellemetlen következményekkel járhat számára, mert ez a csodabogár egyszerűen túl sokat tud, még a nevét is ismeri. Közben Patryk izgatottan szónokolt tovább:

– Nemcsak Dziarski vette pártfogásba, de az egész város, Kolanko szerkesztő úr az *Express Wieczornytól*, Halski doktor, az átlagpolgárok, mindenki – folytatta, de Henryk Nowak egy henteskés élességével vágta félbe a mondandóját: „Nem mindenki!”

– Nos, igen – kapott észbe Patryk – valóban, Merynos elnök nem áll maga mellett, Kruszyna boxoló sem, meg Jerzy Meteor sem, mert sok borsot tört az orruk alá.

– Merynos az nem is Merynos valójában – mondta Henryk Nowak, és Patryk arra gondolt, hogy ahhoz képest, hogy szuperhős és e város legendája, kiábrándítóan hétköznapi nevet visel; a sok Merynos, Meteor, Kalodont, Kruszyna, Kompot és Śmigło⁶ között egy egyszerű Nowak, amilyenekből e város ezreket számlál, elég közönségesen hangzik.

– Ha te tudod a nevem, én is tudni akarom a tiédet – tette hozzá Henryk Nowak, szúrós szemmel nézve Patrykra; ez a tekintet fenyegető volt és határozott. – Hogy hívnak, és honnan szalajtottak, kétlem, hogy Varsóból, mert itt nem hordanak ilyen öltözéket – tette hozzá megvetően.

– Patryk Milusiński vagyok,⁷ a Kabatyn⁸ lakom – mondta Patryk, akinek hangjába egy kis jogtalan büszkeség is vegyült.

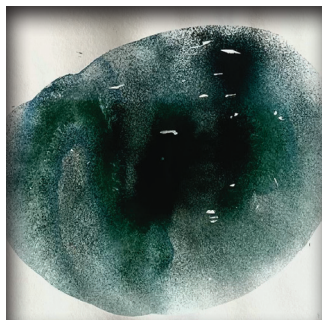
– És hol van ez a Kabaty? – kérdezte Nowak egy oknyomozó hangján. – Lengyelország melyik részén?

– Varsóban – felelte Patryk, meglepődve megmentője tudatlanságán. – Ott, ahol a metró végállomása van – tette hozzá, és nyomban rádöbbsent, hogy abban a Varsóban, amelybe csöppent, abban a Varsóban, amelyben Henryk Nowak igazságot szolgáltat a közönséges

6 Beszélő nevekről van szó: Merynos – a „merinosy” szóból, amelynek jelentése ’merinó juh’ (ez egy Nyugat-Ázsiából származó, finom, selymes gyapjúval rendelkező juhfajta); Meteor – ’hullócsillag, meteor’; Kalodont – népszerű fogkrémárka; Kruszyn – a „kruszyna” szóból, amelynek jelentése ’morzsa, törmelék’; Kompot – ’kompót’; Śmigło – ’légcsavar’.

7 A Milusiński is beszélő név, jelentése ’kisiúcska’.

8 Kabaty – a jelenkori Varsó egyik városrésze, korábban falu volt, 1951-ben csatolták a lengyel fővárosához.

utcai csibészeknek, pitiáner tolvajoknak, zsebmetszőknek és huligánoknak, még híre-hamva sincs semmilyen metrónak.

– Vagyishogy ott, ahol majd egyszer metró fog járni, vagyishogy lesz majd, hogy úgy mondjam, a maga szemszögéből nézve, hogyan is magyarázzam el...

– Normálisan: röviden és érthetően, mert egyre kevésbé értem, és egyébként sincs se időm, se kedvem egy kapualjban álldogálni holmi naplopóval. Sok dolgom van, mindjárt felszívódom innen, úgyhogy ne hantázzál itt nekem, hanem gyónjál szépen – Nowak hangjában érezhető volt az egyre növekvő türelmetlenség és ingerültség.

– Szóval én tényleg 1975-ben születtem, a Kabatyn lakom, amit az 1990-es években kezdtek el építeni, ahová most metró jár, amit 25 évig építettek, és csak egy metróvonal van, de el lehet rajta jutni egészen Huta Warszawáig,⁹ tegnap voltam néhány kocsmában, és valami történt a fejemmel: egyik pillanatról a másikra a Trzech Krzyży téren ébredtem, de nem az általam ismertem, hanem az 55 évvel ezelőttin, ahol nyoma sem volt a Szpilkának, a Szpulkának és a Szparkának,¹⁰ és egyáltalán bárminek, amit ismerek, na, és utána megtámadtak ezek a huligánok, és maga pedig megmentett, és tudom, hogy maga Henryk Nowak, mert olvastam egy regényt magáról, és mindent tudok, tudom, hogy kicsoda maga, mindent el tudok mondani a lengyel–magyar focimeccs körüli jegyüzérkedésről, amire Merynos készül, hogy aztán Olimpia Szuwarral elmeneküljön az országból, tudom, hogy milyen elszámolnivalója van magának Buchowiczsel, tudom, kicsoda Kudłaty polgártárs, hogy ő nem is bandavezér, hanem csak egy közönséges szélhámós, akinek a fedősztoriját Merynos találta ki, mert az ő kezében futnak össze a szálak ebben a városban,¹¹ mindent tudok, most már hisz nekem?

– Hazudsz – mondta Nowak, a hangja inkább hasonlított kígyósziszegésre, mint emberi beszédre –, és én nem csípem a hazugságot, szóval vegyél vissza, fenegyerek, mert én nem szeretem azokat a fenegyerekeket, akik nem mondanak igazat.

Patryk rémülten konstataulta, hogy Nowak szeme ismét vakító fehérséggel villan fel, sőt a kapualj sötétjének mélyén még annál is világosabban és félelmetesebben.

9 Huta Warszawa – varsói városrész.

10 Szpilka, Szpulka és Szparka – Trzech Krzyży téri kocsmák.

11 Egytől egyig Leopold Tyrmand *A gonosz* című művének szereplői.

Mielőtt bármit is mondhatott volna arról, hogy egyáltalán nem hazudik, hogy ő mindig igazat mond, így hát az, amit az előbb mondott, maga a színtiszta igazság, egy villámgyors mozdulattal elhelyezett jobbhorog landolt az állán. Patryk a fal mentén csuklott össze, szemgolyói a koponyája mélyére szöktek, minden elsötétült körülötte, és ebben a sötétségben még Henryk Nowak fehéren izzó szempárja is kialudt, Patryk pedig érezte, hogy éjfekete, feneketlen mély kútba zuhan.

Amikor magához tért, elviselhetetlen fájdalom hasogatta a fejét, amely ezer darabra akart szétrobbanni. Megtapogatta állkapcsát, és megkönnyebbülten tapasztalta, hogy egészben van. Nagy nehézségek árán, a falnak támaszkodva feltápáskodott, a szeme előtt ezúttal vörösen táncoló foltok virítottak, ő pedig megrémült, hogy mindjárt ismét eszméletét veszti. A foltok azonban nemsokára eltűntek, és Patryk nehézkesen lélegezve kibotorkált a kapualjból a Wiejska utcára. A hirtelen jött világozság bántotta, ezért behunyta a szemét. Amikor újra kinyitotta, valami meglepte, bár egy darabig maga sem értette, micsoda. Egyszerre ráeszmélt: minden színekbe öltözött körülötte – a fák lombja zöld volt, az elhaladó autó karosszériája kék, a szemben lévő kiosk újságok színes borítóinak százeitől sziporkázott. Megzavarodva indult a Trzech Krzyży tér irányába. Ahogy odaért, úgy érezte, mintha egyszeriben egy fekete-fehér tévéről váltott volna át egy plazmatévé óriási képernyőjén futó showmúorra. Bal felől állt megint, ahogy egykor, Wincenty Witos¹² szobra, amelynek tövében baseball-sapkás fiatalok gyakorolták akrobatikus gördeszkatudományukat. A megállóban egymást váltották a sárga-piros színű, narancssárga kijelzős autóbuszok. Felszállt az egyikre, amelyik a Nowy Świat felé tartott, de a körforgalomnál balra kanyarodott a Jerozolimskie sugárútra, a Centrum metróállomás felé. Patryk a vezetőfülke mellett állt, és kifelé bámult a szélvédőn. Közeledtek a körforgalom felé, ahol a nagy darab műpálma áll, amely mindig is bosszantotta őt, de most, hogy újra megpillantotta, valamiféle gyengédséget érzett iránta, és végre, hosszú idő óta először, mélyen és megkönnyebbülten fellélegzett.

Danyi Gábor fordítása

A szöveg a Varsói Felkelés Múzeuma megrendelésére készült a „Mówi Warszawa” (Varsó beszél) projekt keretében. A fordítást a Múzeum és a szerző engedélyével közöljük.

12 Wincenty Witos (1874–1945) – lengyel politikus, a két világháború között három alkalommal is Lengyelország miniszterelnökéként szolgált.

SYLWIA CHUTNIK

NAGYMAMA TALÁL KÉT HAJSZÁLAT

A Malczewski utcában ínycsiklandó illatok szállnak az ablakból, gerjesztik az étvágyat. Halina nagymamája, Genia az, kései ebédet főz. Még a Tatrzanskán is érezni lehet, bár ott nincs idő evésre. Nem úgy Geniánál, a majd' nyolcvanéves öregasszonynál. Itt túlsordul az idő, egyhelyben jár, megbújva várja, hogy elmúljon.

A nagymama a szolgálólány intézményeként ismert Lengyelországban. Az idős asszonyok térdepelve szedik össze az unokák játékkockáit, pürét készítenek nekik a telekről származó készletekből. Sétálni járnak velük, bár a lábuk dagadt, alig fér a harisnyába, cipő is alig megy rá. Egy nagymama a szabad pillanataiban horgol, főz, pénzt kölcsönöz, és hazavonszolja a bevásárlást a csarnokból, mert vasárnap jön a család és sütni-főzni kell.

Sütni-főzni remekül tud – öt fogást mindegyiknek. Mert az egyik a csirkét nem szereti, a másik húst nem eszik egyáltalán, a harmadik a libahúsért van oda, amannak meg a borscad meg a torkán, jobb hát az uborkaleves.

Összekuporgatni a nyugdíj utolsó garasait, bevásárolni, sorban állni, cipekedni. Este, amikor lenyeli az összes felírt gyógyszert, és a saját hatáskörben szedettteket is, hisz' ki ismerhetné nála jobban a szervezetét, megy a tévé a háttérben, és az éppen futó sorozatban olyan problémákról van szó, hogy az a férfi hogy csalhatta így meg azt a nőt.

Esténként a gondolatok más irányt vesznek, és az emlékezet mélyebbre hatol, mintsem szeretné. Nemcsak a Żłota utcai gyerekkor, a három testvérrel a cselédszobában, a lenről vödörben felhordott szénig. De a későbbi időkig, a bombázásokig, agyonlövészekig. Apa elment vízért, ami létfontosságú az óvóhelyen, és hát, nem jött vissza. A legidősebb báty néhány óra múlva kiszaladt az udvarra, valahogy a falak között keresett fedezéket, szedte a lábát. A Marszałkowska sarkán végül megpillantotta apát, fekvé. Mellette a vödör víz, de, mondani se kell, kilocsolva. Apán nem volt cipő, úgy látszik, valaki útközben ellopta, de hát minek a cipő, ha apa nem élt? Mi haszna a tárgyagnak, ha valakiben nincs élet? Minek neki?

És jött a szünidő, jött a varsói felkelés.¹ Kötszerrel az oldaltáskában, a barikádok alatt, libasorban.

Ide-oda cikázni a Warecki téren, ellátni a sebesülteket.

Az egyiknek leszakadt a lába, jó nagydarab, nehéz megemelni. Akkor odakiált a kollektívájának, hogy hordágyon nem bír vele, a hordágy el fog törni. De akkor hogy vigye

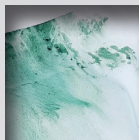
1 1944. augusztus 1-jén a lengyel fővárosban általános felkelés tört ki a német náci megszállók ellen. (A ford.)

át, mégsem hagyhatja itt, ezt a nagydarabot. Végül csak megfogta egy erős társuk, hó-rukk, fel a hordágyra. Rogyadozott a térd a lányoknak, akkora súly volt. És tovább a legközelebbi egységhez, a lehető leggyorsabban, mert annyira vérzik. Húzzák az élettelen testeket, a két karó közé feszített vászondarabra vetve. Az orvos alig vetett egy pillantást a sebesült arcára, azt morogta, nincs értelme, hisz' tulajdonképpen már nem él. Így hát elrendelte, hogy fektessék odébb, ahol már hevert két holttest.

Na, volt értelme cipekedni, hogy megszakadjanak bele.

A nagymama folyton azon töprengett, mit is jelent az, hogy „tulajdonképpen nem él”. Egész életében ezen gondolkodott. Amikor a rákbeteg férje a Solec utcai kórházban haldoklott, a nővér odament hozzá a folyosón, és ugyanígy: „Menjen be a férjéhez, mert tulajdonképpen már nem él”. És el kellett tőle búcsúzni, megköszönni az ötven évet, amit együtt leéltek. Mert „tulajdonképpen” arról volt szó, hogy belül még minden élt, talán csak az agya nem, de soha nem lehet tudni, mert az agy az jókora, összetett szerv. Az agy integratív szerepe megköveteli a szervezet valamennyi funkciójának szünet nélküli fenntartását. Mint ahogy az agy mint egész halála az élet megszűnésére enged következtetni. Még a speciális jogszabályok is azt mondják – és a nyugdíj előtt a nagymama még tanulta ezeket, mert orvos lévén naprakésznek kellett lennie –, hogy ha az agy egy része, az úgynevezett agytörzs tartósan megszűnik működni, akkor ez az agy egészének haláláról árulkodik.

És ahogy a sápadt, csukott szemű férjére nézett, nem a saját apját látta, akinek az agyát keresztüllőtték, és pusztá szemmel is látni lehetett, hogy nem él, hanem a kórházi előírások fényében, az ellenőrző bizottságok szemüvegén keresztül tekintett rá, hogy valóban beállt-e a halál, mert ha igen, akkor le kell kapcsolni a gépekről, nincs értelme az élettelen életben tartani. Hat aranyszabály annak megállapításához, hogy az agytörzs elhalt-e: egy: a pupilla nem reagál a fényre, kettő: a fájdalomingerre semmilyen mozgásreakció nem érkezik, három: a gége és a légcső ingerlését nem követi reflexszerű hányás és köhögés, négy: a szaruhártya reflexszerű mozgása elmarad, öt: a szegolyók spontán elmozdulása elmarad, hat: az agyi-látásszer-
vi reflexek nem működnek, vagyis a fej oldalra fordítása esetén a szegolyók mozdulatlanok maradnak. A szív ver, de a reflexek már nem működnek. Így aztán az a megállapítás, hogy „tulajdonképpen nem él”, idejétműlttá válik. Annyit jelent, hogy „az imént elment, kérjük, búcsúzzon el a holttesttől, és ne számíton rá, hogy az válaszra méltatja”. Hogy információval szolgál arról, befizette-e a gázszámlát, amely már egy hónapja hever a telefon mellett, „hányszor mondtam neked, hogy menj el a postára befizetni. Tudod, hogy nem szeretem a hátralékokat, nem szeretek senkinek az adósa maradni”.

Hát ez az, a holttestek ilyen kérdésekre már nem válaszolnak, nem marad más, mint telefonálni a gázműveknek és tisztázni az ügyet. Az ügyfélszámunk, vagyis hát az enyém 026455. Mert mindig a férjem intézte, de a férjem elhunyt. Lenne olyan kedves ellenőrizni a hátralékot? Nincs tartozásunk, vagyis hogy: tartozásom? Nagyon köszönöm. Ja igen, mit kell csinálni, hogy a férjem nevéen lévő szerződést az enyémmre írják? Elvinni a halotti bizonyítványt az ügyfélszolgálatra.

Akt zgonu. Milyen szó ez? Az akt az vagy pucér nőszemély, vagy valami törvényhozással kapcsolatos izé, vagy akta, iratok tára, vagy micsoda? *Akt zgonu.* Halotti igazolvány, a mi új személyi igazolványunk, ami arra szolgál, hogy igazoljuk magunkat mindenütt, ahol személyesen már nem jelenünk meg. Ahol csak lemásolják a halottit a megfelelő ablakban, hogy utána mindent át lehessen írni az iratokban. Az egészségpénztárban, az adóhivatalban. A lakóközösség ügyvitelében, a postán, a szolgáltatóknál. Vigye el a halotti bizonyítvány két másolati példányát.

Vajon miért? Talán nem hiszik el, hogy tényleg meghalt? Ezt könnyen bebizonyíthatja nekik: fogta a hideg kezét, amelyen a bőr alá még be volt szúrva a vénakanül, és amely a test többi részével együtt lassan távolodott. Szívesen elmondja részletesen az ügyfélszolgálatos hölgynek. Ahogy a férje a legvégén maga alá csinált, de csak víz volt az, mert a szervezetét úgy kiette a rák, hogy már semmi sem volt benne. Az egész le volt csupasztíva, kemóval kiegészítve. És így feküdt a férje, „tulajdonképpen élettelenül”, a vizes lepedőn, akkor most mi a teendő? Lecserélni sem érdemes, semmit sem érdemes. És ez az ürülék már halálzagot árasztott, már semmin sem lehetett változtatni. Mindent összevetve.

És a nagymama mondta ennek a biztosítótársaságos hölgynek, hogy ott van előkészítve a dossziében a dokumentum a férje haláláról, „a halál ekkor és ekkor, ennek következtében állt be”, de neki elárulja, hogy amikor utoljára megcsókolta a férje kivételesen borotvátlan arcát, akkor mintha érezte volna, ahogy az arca összerándul. Pedig akkor már mindennek vége volt. De lehet-e ezen csodálkozni, ha még a szív is képes arra, hogy verjen, amikor az agy már halott. Egész egyszerűen ez az egész belső gépezet lassan kapcsol ki, nem úgy van, hogy egy kattintás, és minden sötét, minden süket. Hanem lassanként le kell szoknia arról, hogy működjön, pumpáljon, felszívjon, szivattyúzzon, továbbítson.

Csak ezután jön valami utolsó mozdulat, valamiféle moccanás, mint az elalvás előtti pillanatban, egy irányíthatatlan lökés. És kész.

Akkor kész? – kérdezi nagymama az orvost. Az a gépre néz, és azt mondja: kész.

Csend.

Ilyenkor mi a teendő? Mit lehet mondani? Az orvos utasítást ad a nővérnek, az lekapcsolja a gépet, kihúzza az infúziót a halott testéből. A nagymama pedig leül egy székre és néz maga elé. És egy ideig mintha ott se lenne. De hamar magához tér, ahogy szólítja a nővér, le kell szállítani

a holttestet a kórház halottasházába. A személyes holmikat el tetszik tenni, vagy be-
rakjuk ebbe a szatyorba?

Személyes holmik. Már megint ezek a holmik. Jelentését vesztett szemüveg, fésű,
két hajszállal a fogak között.

Ez a két hajszál, fény alá tartva, átlátszónak tűnik. Biztos azért, mert ősz, kifakult
hajszálak, a fény átmegy rajtuk. A fésű borotválkozás utáni arcszesztől és a hajhagy-
mák erősítését szolgáló nyírfa-hajszesztől illatos. A fésű emberszagot áraszt.

Nem tudni, mi legyen a két hajszállal. Nemsokára semmi sem marad, aminek köze
volna hozzájuk. A koporsóban még egy ideig minden a helyén lesz. De ahogy elham-
vad, egy szál nem sok, annyi sem marad. Talán csak akkor, ha odabent valahogy rosz-
szul ég el. De nem, mindenből hamu lesz. A hajból is.

Szóval akkor mi legyen ezzel a két hajszállal?

Be a fésűs zacskóba. Belül illatos, nem tudni, minek, emlékbe – de kinek, minek az
emlékére? Kidobni azért mégiscsak furá lenne.

A fiatal özvegyek szendvicsmorzásukat találnak a tányéron. Az idős özvegyek is mindig
találnak valamit.

De egyikük sem kapott használati utasítást, hogy mi a teendő az ilyen talált tár-
gyakkal. Egyik özvegy sem kap segítséget. Mindegyikük magára marad ezekkel
a szűnni nem akaró tárgyakkal.

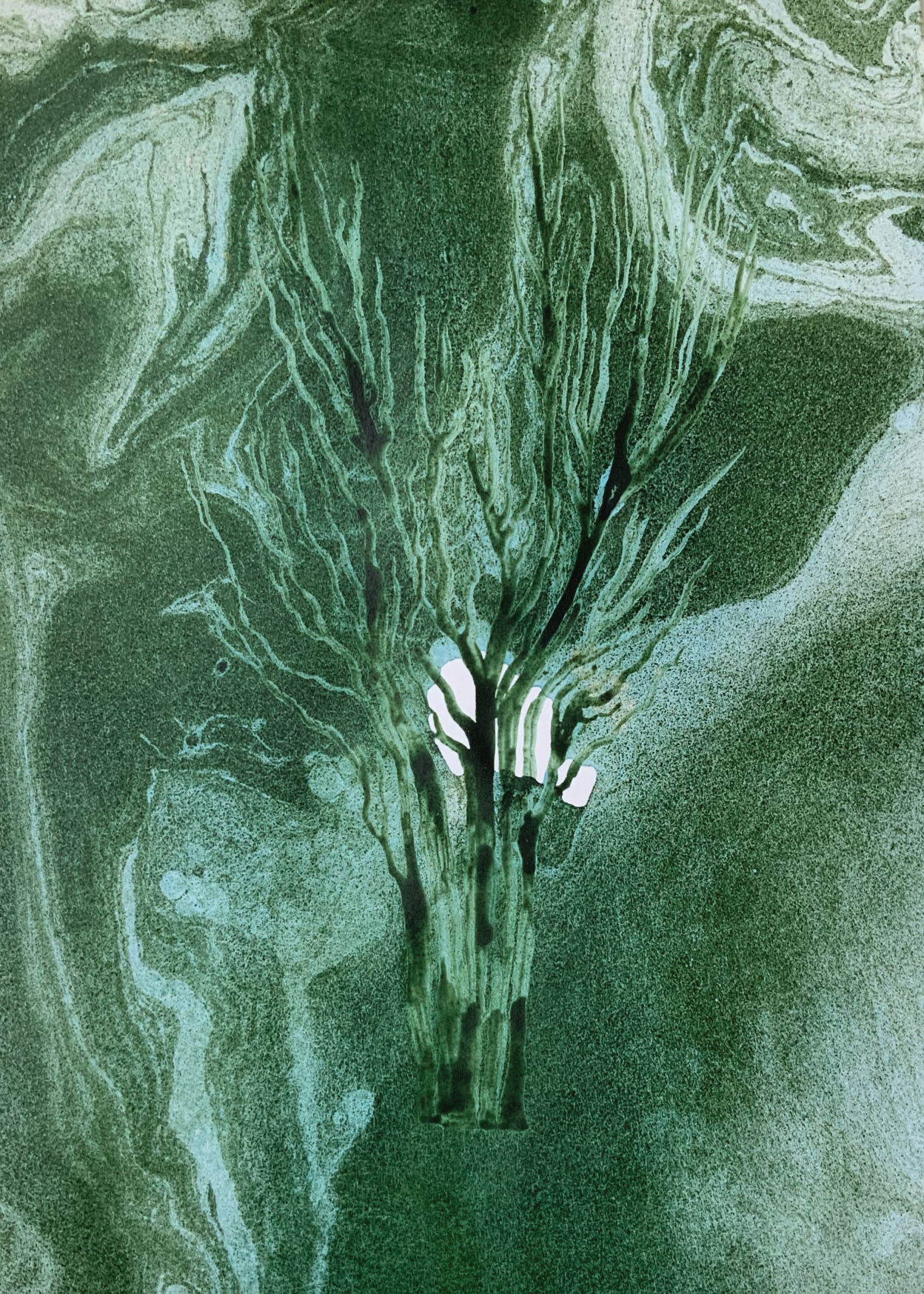
Próbálj meg itt élni.

A nagymama hátrafordul, a nagyapát már viszik le a kórteremből a hűtőbe. Oda
akar menni és megérinteni a haját, de zavarba jön, még azt gondolják, hogy ez a buta
nőszemély megőrült. Nem fog jelenetet rendezni. Ráadásul hogy is érinthetné meg
a férje haját a takarítónő, az orvos és a folyosón tartózkodók társaságában, akik csíkos
köntösben sétálgatnak, és kíváncsian pillantanak az elgördülő ágyra.

Nézd csak, meghalt az öreg. Hát igen, erre számítani lehetett.

Tulajdonképpen meghalt.

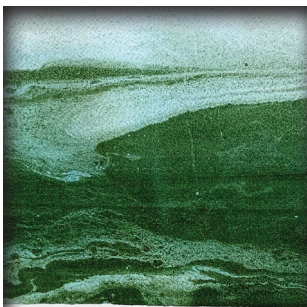
Danyi Gábor fordítása

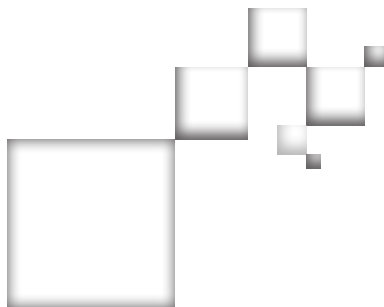

GÖMÖRI GYÖRGY

SZERENCSES VADÁSZAT

Amikor Báthori István lengyel király
egyszer a niepolomicei erdőben vadászott
kis híján életét veszette Egy sebzett
vadkan rohant rá és csak egy lövés
mentette meg a királyt Egy jól célzott
golyó egy Justyna nevű erdőszlány
fegyveréből Nem tudni hány
aranyat kapott a lány
jutalmul de a történet megmaradt
helyi legendának mivel nem illet
bele a hősie katona-király
gondosan fölépített képébe amelyik
századokon át lelkesített tétlen vagy
tétova királyokkal megáldott lengyeleket

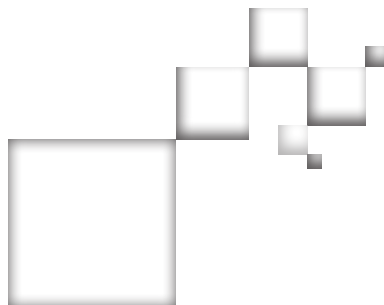

ÁFONYÁZÁS

Szeretem az áfonyát, még akkor is
ha gyakran távoli tájakról
hozzák be Angliába –
kellemes ízt ad a reggeli
tejes zabkásának vagyis „reggedel”-nek
Chiléből meg a Paddingtonos Peruból
jön az áfonya: vajon
megéri a repülőköltiséget
meg az azzal járó környezetszennyezést
ez a csak módosabb polgárok
által fogyasztott gyümölcs? Csak akkor
örülök néha amikor látom
a csomagoláson: ezt a lengyel
hegyekben szedték Arrafelé
ahol én is jártam fiatal koromban
Zakopane és a Morskie Oko
nevű tengerszem melletti hegyoldalakon

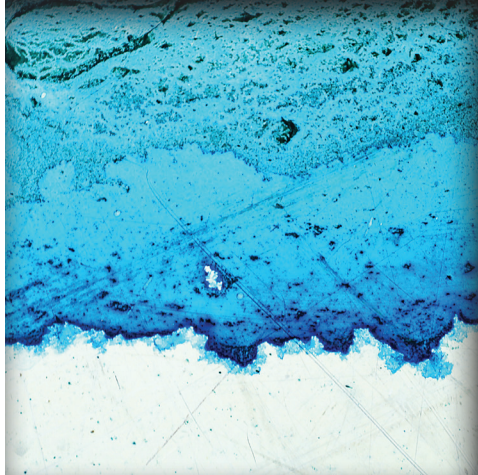
(2025)

LÁZÁR KINGA

ALEJA LOTNIKÓW 08

Irmának hívják, alacsony és magának nyírja a haját.
Korábban érkezik nálam, sötét kapucnis pulóvert hord,
az ajkai és az orra közt apró, fekete anyajegy.
(Mielőtt útnak indulsz, almát egyél.
Az égalja poros, a házakat megszámozták.)
Ha a villamos elindul, a csuklómba kapaszkodik.
Sötét hajú, egyformán nyújtózkodó nővéreként járunk
zabkától zabkáig.
(Nem láttam repülni madarat tizenhárom napja,
a lapockám és a térdem állandóan viszket).
Erről a padról nézve minden zöld, a cserjéket ismeri,
ujjaihoz méri a kecskerágó rózsaszínű levelét.
(Az edényárushoz viszlek, madárka,
egy zlotytól kezdődnek az árak,
neked még sosem volt tapadásmentes serpenyőd.)
A padon vár, amikor visszajövök Gdańskból,
egy darab csirkecsontot húz ki a kezből,
a metszőfogaival roppantja ketté.

STARE MIASTO 01

Szerelmes vagyok, és éhes,
csipkefehéreneműt mosok egy hostel kagylójában.
Az óváros zöld, sárga és téglavörös szaruhártya:
a zsibbadt lábfejektől, olajos szalvétáktól
könnyen szerzett szabadulás.

Itt még nem ismerem Irmát,
a Mokotów magában duruzsol,
a legkisebb parkjában szabadít fel nekem egy padot.
(Tizenegykor zárom a főbejáratot,
almát és puhacsomagos Marlborót hozz,
a szobákat megszámlálták.)

KOPIJNIKÓW 02

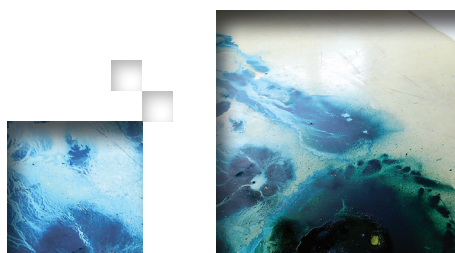
Ha világos szemű nők nyakán lilás marást látok,
eszembe jut, hogy a Visztula nyugodt nősténykígyó:
álmosan, öregesen nyalogatja a lábujjak környékét.
Irma nem láthatja a lányt,
aki a tejfogokról mesél történetet.
(Három óra ötvenegy perc gyalog,
gyere haza, madárka,
a székeket megszámlálták.)

OSIEDLE JAZDÓW

Készítsd elő a kendőmet, a fonatokat szorosra húzd.
 Különböző mintájú zoknikat húzok,
 fehér tányérból fehér kolbászt eszek,
 a tányér szélén megül a kapor.
 A fürdőházban neveket számolok:
 választani kell a habosra dörzsölt bőr és az emlékezés között.
 Ezeket a fákat ismerem,
 ez a tó valakinek a tenyere, akit szeretek,
 itt nem félek morzsákat hullatni,
 elaludni idegen nyelvű tévéműsor előtt.
 (Madárka, ha késnél,
 a kék kabátomban leszek,
 a kerítésnél várlak).

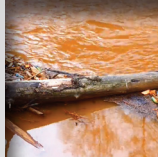
PLAC HALLERA 09

Bevallotta, hogy havonta vándorcirkuszokkal álmodik:
 állattekintet, a szemek alatt nedves foltok,
 paták ütemes összekoccanása,
 izzadság növényevők nyakszirtjén.
 Nincs szabadulás az órahosszát tartó kérődzéstől
 (madárka, a csiripelést nem is tartod számon).
 A kezét nem ismerem,
 a tenyere érdes szőrzet nyomán sebzett.
 A magyar állatkertből exportált majmot keressük:
 kifejelett emlősök unalmas bújócskája.

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA 01

Irmának paplant foltoztam,
az alatt alszik délelőtt,
vékony gyermekpizsamában.
A dunyha súlyos, felszínén megül a huzat.
Bármiről is álmodik, ízlik neki.
Rózsaszínű kombucha,
pisztáciás briós, aztán hirtelen:
csirkecsont félig nyers kebabból.
Irmát hagynom kell aludni,
késésben vagyok.
A vállamat itt benövik a cserjék,
a körmöm alá fekete, zsíros föld rakódik le.
A Visztulához közelebb kell menni,
az anyakígyó nyugodt.
Rajtam nincsenek véraláfutások,
vakarásnyomok,
a nyakam makulátlan.
Amiről álmodok: egymásba érő vizek,
szülőváros egy sosem látott delta mellett,
hosszúkás ablakok, pecsétes párkánnyal,
villamoson felejtetett bontatlan csomag, ropogós papírzsebkendő.

ALEJA LOTNIKÓW 07

(Gyere, madárka,
valaki elindította a mosást,
újabb ötven perc egy ablak nélküli konyhában.)
Kések, Irma,
az égalja poros volt,
nem ettem almát,
minden, amiről álmodtál, papírba csomagolt,
útközben figyelt tenyerekből hullott ki.
Sötétedés előtt indulj,
zabkától zabkáig még látszanak a morzsák.

ALICJA MALANOWSKA

VARSÓ A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁNI
MAGYAR SZÉPIRODALOMBAN

BEVEZETÉS

Varsó mint Lengyelország fővárosa és egyik legjelentősebb gazdasági-kulturális központja, jelentős szerepet játszik a magyar–lengyel kapcsolatokban. Az alábbi tanulmány azt vizsgálja, milyen kép rajzolódik róla az 1945 óta íródott magyar művekben. A témának szenteltem a Varsói Egyetem magyar szakos mesterképzésén védett szakdolgozatot, amelynek fő téziseit tartalmazza a jelen tanulmány. Rajtam kívül Varsó magyar irodalmi vonatkozásaival a költészetben Jolanta Jarmołowicz,¹ az útleírásokban pedig Marcin Grad² foglalkoztak.

A TÉR MEGKÖZELÍTÉSE AZ IRODALOMTUDOMÁNYBAN

A tér tematizálásának irodalomtudományi háttereként Kamila Gieba a *Zwroty ku przestrzeni w badaniach literackich – próba uporządkowania pojęć i podstawowe rozróżnienia* (A tér felé irányuló irodalomtudományi fordulatok – fogalomrendszerezési kísérlet és alapvető megkülönböztetések) c. áttekintő tanulmányát használom. Gieba kijelöli benne a három legelterjedtebb megközelítést, amiket *fordulatoknak* nevez.³ A kutató Edward Soja, Sigrid Weigel, Joseph Hillis Miller és Elżbieta Rybicka írásaiból merítve összefoglalja és rendszerbe szervezi a *térbeli* (*spatial*), a *topográfiai* (*topographical*), illetve a *topológiai* (*topological*) perspektívát. Szerinte e megközelítések nemcsak a metodológiát jelölik meg, hanem a kutatás nyelvét és helyét is: az első az amerikai angol, a második és a harmadik pedig az európai (főleg német nyelvű) közegben a legnépszerűbb.

Gieba a *térbeli* és a *topológiai* perspektíva közötti különbséget Sigrid Weigel és Ernest W. B. Hess-Lüttich nyomán határozza meg. Weigel szerint a *térbeli* toposzok és narratív figurák tágabb kategóriát képeznek, olyan kutatásbeli kategóriákat magában foglalva, mint az író és a térrel való kapcsolata életrajzi vonatkozásban, az írói társaságok földrajzi szempontokon alapuló jellemzése, illetve egy adott szépirodalmi műhöz vagy szerzőhöz kapcsolódó helyszínek szó szerinti feltérképezése, ami olyan irányzatokban nyilvánul meg, mint az irodalmi földrajz vagy az irodalmi turizmus. Az előbbi

1 Jolanta JARMOŁOWICZ, *Warszawa w liryce węgierskiej do roku 1918*, (szakdolgozat, Varsói Tudományegyetem, témavezető tanár: prof. dr. Csapláros István), Varsó, 1977.

2 Marcin GRAD, *Trzech Węgrów nad Wisłą. Warszawa oczami Tibora Pethő, Pétera Ruffy'ego oraz Györgya Somlyó*, Almanach Warszawski, 2020, https://muzeumwarszawy.pl/wp-content/uploads/2020/01/7.-M_GRAD_WARSZAWA-K1.pdf.

3 Kamila GIEBA, *Zwroty ku przestrzeni w badaniach literackich – próba uporządkowania pojęć i podstawowe rozróżnienia*, *Przestrzenie Teorii*, 2015/23, 27–38, <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/pt/article/view/3963/4011>

állításokkal polemizálva Ernest W. B. Hess-Lüttich a tér szövegbeli reprezentációjában látja a *topográfiai* megközelítés jellegét.

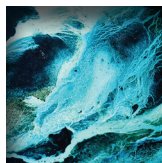
Ahogy Joseph Hillis Miller és Elżbieta Rybicka megjegyzik, a topográfia irodalmi reprezentációja nem utánozza a valóságot, hanem folyamatosan teremti önmagát. Emiatt az irodalmi térképek nem kettő, hanem háromdimenziósak – a két térbelin felül a történelmi dimenziót is tartalmazzák, ezért tükröződnek rajtuk az idővel megtörtént változások. E kérdéskör jelentős szerepet játszik az egyes csoportok önazonosságának kérdésében is, mivel kapcsolódik az ideológiai tájak, a mitikus földrajz és a szimbolikus tartományok előkészítéséhez, amik sokszor (e csoportokat illető) területi követeléseket támasztják alá. Más példa a topográfiai fordulatra a posztkoloniális perspektíva, miszerint egy városkép tükrözheti az országos szinten is jelenlévő társadalmi szegregációt.

Amíg a topográfiai felfogás a tér bemutatásának jelentésére vonatkozik, a topológiai perspektíva annak a szerkezetére és konstrukciójára irányul. A topológia, a strukturalista irodalomtudományi hagyományt követve, azokat a metaforikus és retorikai stratégiákat helyezi előtérbe, amik nem a térre utaló jelentéseket hívnak elő, és amely stratégiák révén jelrendszerként kezelhetjük a teret. Kamila Gieba megfogalmazásában a topográfia és a topológia két, egymást kiegészítő hozzáállás.

Összegezve tehát a kutató szerint a *térbeli* megközelítés a kulturális tér alakításának gyakorlatát vizsgálja, a *topográfiai* pedig annak leírására irányul. Az utóbbi egyik alfajtája a *topológiai* perspektíva, ami nem a jelentést tematizálja, hanem a jelet magát, azaz a leírt tér belső rendszerét. Kamila Gieba azt következteti ki, hogy a topográfiai és a topológiai megközelítések jelleükénél fogva leginkább alkalmazhatók az irodalomtudományban. Jelen tanulmány elsősorban a topográfiai fordulatra alapozódik, a topológiai hozzáállás bizonyos szempontjait alkalmazva.

VARSÓ MINT LENGYELORSZÁG METONÍMIÁJA

Az állam működésében betöltött funkcióinak következtében sokszor Lengyelország vagy a mindenkori lengyel kormány metonímiájaként említik meg Varsót, nemcsak politikai és tudományos kontextusban, hanem a szépirodalmi jellegű naplókban, útleírásokban, esszékben is. Ezekben a szövegekben általában a Varsóban megélt helyzetek alakítják a szerző véleményét egész Lengyelországról. Tökéletes példa erre Kertész Imre egymondatos összegzése varsói élményeiről: „Kietlen város, kedves emberek.” Tapasztalatának hatására az író megjegyzi, hogy Lengyel-

országban, mint a legtöbb helyen, az olvasóközönség csak a *Sorstalanságra* kíváncsi, más írására nem.⁴

Kertész Imre szűkszavúságával szemben Mészöly Miklós az *Anzix, Varsó* című szövegben leírja a Varsóban meglátogatott helyeket, pontos ismertetés helyett a légkörre koncentrálva. Szövegének köszönhetően megismerhetjük a város építészeti abszurditáisait, a kontrasztokat és a politikailag éppen veszélyes vicceket is.⁵ Mészölyhöz hasonlóan a hangulatra összpontosítanak Pilinszky János Lengyelországról szóló esszéi is, melyek szerint Varsó „az egyetlen – szerelemből született város”, ahol az újjáépítési lendület találkozik a hagyomány iránti tisztelettel, érdekes kontrasztokat eredményezve. Az Óváros rekonstrukcióját „szellemidéző cselekedetnek” látja, az újjáépült, de még díszlet nélküli templomok fehérsége külön építészeti stílus számára. Az építést nézve a szerző elgondolkodik azon, hogy a kultúrában lesz-e a lengyeleknek „erejük saját, egyszeri, összevetéshetetlen világuk megformálására, [...] a megoldás sédületére, egyedülálló kockázatára?”⁶

Nagyon értékes a téma szempontjából Kerényi Grácia teljes munkássága, aki több műfajban (versben, novellában, esszében) írta le Varsóban megélt tapasztalatait, miközben a várost „szerlemem”-nek titulálta. A téma szempontjából a teljes életműve figyelemre méltó, mert minden írásában hangsúlyt fektetett az önéletrajziságra. Példaként nézzük meg az 1974-es *Topográfia* című kötetben található három, egymástól teljesen külön álló szöveget, amelyek kapcsolódnak a városhoz. A *Varsói gyerekek* című vers Miron Białoszewski (az általa fordított költő és jó barátja) stílusában Kerényi reagál az 1968-as antiszemita intézkedésekre, aminek következtében több lengyel zsidó ismerőse kényszerült elhagyni Lengyelországot.⁷ A *Nem mindegy* című esszéje a varsói gettóról szólva megemlíti az ottani élet fontos alakjait, akik halálukig hűségesek maradtak a saját meggyőződésükhez, mint a neves gyerekképző és író Janusz Korczak, a gettó önkormányzatának elnöke, Adam Czerniakow, vagy az 1943-as felkelés egyik vezetője, Mordechaj Anielewicz. Az írás címe aláhúzza a halál küszöbén tanúsított viselkedés fontosságát. A *Krokodil* című novella az elbeszélő és Igi nevű testvérének a Krokodyl kávézóba tett látogatását meséli el, firtatva a pozitív tapasztalatok mögött álló motívumokat. Míg az elbeszélő a hangulat miatt hozza a testvérét az értelmiségi szórakozóhelyre, Igi csak akkor derül fel, amikor meglátja, hogy fontos emberekkel találkozhat ott.

4 KERTÉSZ Imre, *Mentés másként. Feljegyzések 2001–2003*, Digitális Irodalmi Akadémia, https://reader.dia.hu/document/Kertesz_Imre-Mentes_maskent-14071.

5 MÉSZÖLY Miklós, *Régi noteszlapok*, Digitális Irodalmi Akadémia, https://reader.dia.hu/document/Meszoly_Miklos-Erintesek-246.

6 PILINSZKY János, *Publicisztikai írások*, Digitális Irodalmi Akadémia, https://reader.dia.hu/document/Pilinszky_Janos-Publicisztikai_irasok-129.

7 CSISZTAY Gizella, *Szerlemem, Varsó. Kerényi Grácia utazásai*, Budapest, Páros Print, 2010, 27.

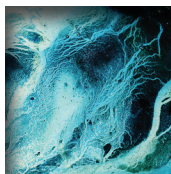
A fentiekén kívül több olyan irodalmi mű is van, ahol Varsó nem fő téma, de a cselekmény helyszínéeként van jelen. Ilyen például Thurzó Gábor *Egy halott Varsó és Krakkó között* című regénye, Odze György *Tűszdráma a fedélzeten. Varsó, 1982* című riportregénye, Bodnár Gyula *Pani Herbata* című verse.⁸ E művekben Varsó elsősorban egy keleti blokkhoz tartozó állam fővárosa. Thurzó és Odze regényeiben a cselekmény szempontjából Varsó tulajdonképpen lecserélhető lenne például Prágára vagy Belgrádra. Bodnár Gyula versében ezzel szemben a város kifejezetten hetvenes-nyolcvanas évekbeli lengyel hangulatot közvetít. Karol Wojtyła, a későbbi II. János Pál pápa, vagy az auschwitzi koncentrációs tábor megemlézése, illetve a beszélő én játékos elcsodálkozása az Óváros „újszerűségén” („VarsÓváros”) kifejezi a lengyel kultúra megismerésének vágyát, amiben megakadályozza a folyamatosan teával kínáló *Pani Herbata* (*Tea Asszony*) becenevű kísérője. A teaszeretet mellett Lengyelország legfontosabb jellemzője az akkori hiánygazdaság hatására elterjedt sorban állás jelensége. Annak idején a hosszú sorok a szovjet hatalomtól való függőséget mutatták, ezért az ennivaló megszerzése szabadságérzetet adott a hétköznapi embereknek, mint Pani Herbatának is.

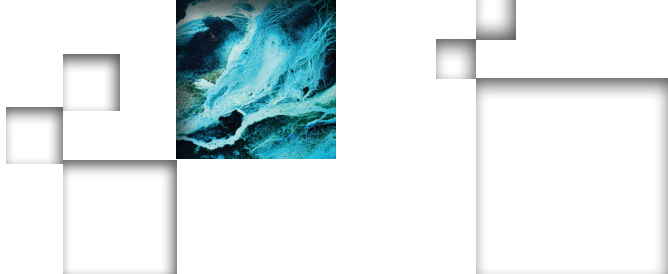
VARSÓ A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATT

A leggyakrabban felvett téma Varsó kapcsán a város második világháborús története. E motívumnak az egyik első fontos megnyilvánulása Illyés Gyula 1948-ban Krakkóban megírt *Beszámoló Lengyelországból* című versciklusa. A három versből álló ciklus két lengyelországi helyszín – az auschwitzi haláltábor és Varsó – hatására elgondolkodik a második világháború borzalmain. A sorozat középső verse, a *Hatalom*, foglalkozik a lengyel főváros 1944-ben a náci németek által végrehajtott módszeres lerombolásával. A szöveg eleje az esztelen gyűlölet elkövetőjét mutatja be, aki „olvasta és bemagolta” a kegyetlenség jelszavát: „A föld színével egyenlővé tétessék!” A meg nem nevezett Valaki, hatalomhoz jutván, makacsul továbbította a saját világnézetébe már beépült mondatot. A vers fő része a pusztítás módszerességét és precizitását mutatja meg – a „romlás gondos szakértői” gyümölcstetvényhez hasonló sűrűséggel bombázták a házakat. A lírai én elmondja, hogy látta az elpusztított Varsót, ahol az egyetlen élőlény az egykori gettó romjain átfutó vadnyúl, és az óváros még élettelenebb volt. Mivel a katasztrófa elkövetői a „szók lázas értelmezői”, a beszélő én a vers végére elgondolkodik a saját művészetében használt szavak súlyán.⁹

8 BODNÁR Gyula, *Pani Herbata*, Irodalmi Szemle 2014/3., 51–52.

9 ILLYÉS Gyula, *Beszámoló Lengyelországból*, Digitális Irodalmi Akadémia, https://reader.dia.hu/document/Illyes_Gyula-Illyes_Gyula_osszegyujtott_versei-906.

Varsói helyszínnel rendelkezhet Háy János *Apa lánya* című színdarabja is. Bár a szerzői utasítás szerint „A darab helyszíne hasonlít a varsói gettóhoz, de nem az... [...] A főhős életének bizonyos eseményei köthetők Irena Sendlerowa, lengyel ápolónő életéhez, aki több ezer gyereket mentett ki a varsói gettóból, de nem az ő élete. [...] A fal mögött élő szereplők lehetnének akár zsidók is, de nem azok”,¹⁰ mégis a dráma cselekménye nagyon erősen hasonlít a varsói gettóban történt eseményekre. A színdarabbeli világban a szabadságot az Újvilág utca szimbolizálja, ami szó szerinti fordítása az egyik varsói főutca nevének (Nowy Świat). *A szabadság teste* című esszében Háy többszöri lengyelországi utazásával is foglalkozik. A leírt benyomások között szerepel egy könyv, ami inspirálhatta a drámát.¹¹

A második világháborút illetően az egyik legérdekesebb kezdeményezés az *Út az üres éghez* Halasi Zoltántól. A 2014-es könyv Jichak Katzenelson *Ének a kiirtott zsidó népről* poémájának magyar fordítását, illetve a lengyel zsidó kultúrát és annak halálát bemutató, Halasi által írt prózagyűjteményt, valamint a középkori pogromokról szóló versciklust tartalmazza. Jichak Katzenelson, Auschwitzban meghalt lengyel zsidó költő és pedagógus poémájának fordítása közben Halasi eltűnődött azon, hogy a holokauszt következtében az éppen fénykorában lévő jiddis nyelvű közép-európai zsidó kultúra eltűnt a föld színéről. A magyar szerző prózagyűjteménye nem a pusztulásra akar koncentrálni, hanem megörökíteni az előtte lévő állapotát.

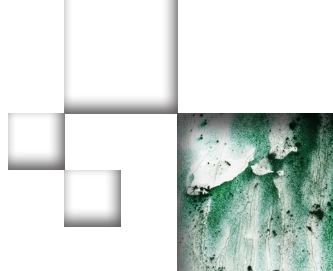
Halasi sokat merített a Ringelblum-archívumból, az 1940 és 1943 között összegyűjtött, és a varsói gettó területén elrejtett dokumentumok, riportok, interjúk, levelek, naplók, újságok és szépirodalmi művek gyűjteményéből,¹² amelyre formában és tartalomban hasonlítanak a szerző által írt valódira stilizált szövegek. Többségük a lengyel zsidók perspektíváját mutatja be, bár akad náci propaganda hangvételű, illetve egy gyerekeket mentő lengyel szemszögéből készült írás.

Varsó mint a lengyel zsidóság egyik centruma, több szöveg helyszíne. A gyűjtemény első két része, az *Előidők* és a *Kultúra*, a második világháború előtti időket tematizálják – egy-egy közösség bemutatásán keresztül vagy fiktív beszélgetések és szakszövegek által. A *Muranówi séták* fiktív 1939-es útikalauz például a zsidók lakta negyed történetének és lakosságának rövid bemutatása után három fő utcáján keresz-

10 Háy János, *Apa lánya*, Litera.hu, <https://litera.hu/irodalom/else-kozles/hay-janos-apa-lanya-drama.html>.

11 Háy János, *A szabadság teste (Lengyelország)*, Magyar Lettre Internationale, 2013/4, 1–3, http://epa.oszk.hu/00000/00012/00075/pdf/EPA00012_lettre_2013_91_01-03.pdf?fbclid=IwAR0orQ2pEQLvN5PqUMtVRYVzEVhcBPFpDK-m-GxKzajt_mwTk1LFEoxnLsA.

12 *Pelna edycja Archiwum Ringelbluma*, Żydowski Instytut Historyczny, <https://www.jhi.pl/oneg-szabat/pelna-edycja-archiwum-ringelbluma>.

tül vezeti végig az olvasót. Mindegyik helyszín részletesen van leírva, a lábjegyzetek pedig elárulják az egyes helyek háborús sorsát. A szöveg nemcsak korabeli térképet tartalmaz, hanem megközelítési javaslatokat és etimológiai érdekességeket is. Séta közben felbukkannak a zsidó és lengyel lakosok számára fontos helyszínek, illetve a városi intézmények székhelyei.

A negyed és az egész város akkori állapotának vége lett a második világháború kezdetével. Az *Árnyék* című rész a nácik világnézetét foglalja össze, a *Felszámolás* pedig a belőle következő atrocitásokat. Felidéződnek a Zsidó Tanács törekvései minél több ember megmentésére, és az a paradox helyzet, hogy a túlélésért folytatott harcban ellenfelükké válik egy másik megszállás alatt álló nép, a lengyelek. Az *Éhségkór* és a *Feketegazdaság* című szövegek tudományos szemszögből mutatják meg a tömeges éhezést és az illegális piac működését. A *Megsemmisítés* című ciklus utolsó része a haláltáborba való deportálásokat és a gettó folyamatos felszámolását mutatja be, illetve a felkelésről döntő szervezetek beszélgetését és a gyerekeket menekítő ápolónőt (akinek az alakját valószínűleg vagy Irena Szulcról, vagy a Háy János által megemlégtett Irena Sendlerowáról mintázta).

Halasi Zoltán prózagyűjteménye nagy hűséggel mutatja meg a varsói zsidó kultúrát. A fikatív írók történelmi forrásszövegeknek hatnak, mintha ezek is a Ringelblum-archívum részét képeznék. Bán Zoltán András szerint az *Út az üres éghez* segíti Katzenelson poémájának a befogadását egy nem zsidó olvasónak, akinek hiányzik a kontextus a jiddis műhöz.¹³ Térey János azt is megjegyzi, hogy a könyv középső része abban is segít, hogy igazán együtt tudjunk érezni az áldozatokkal. Amikor megismerjük a zsidó kultúrát, annak az elpusztítása nem redukálódik számokra, aminek köszönhetően elkerüli a jól ismert téma iránti közönyt vagy unalmat.¹⁴

A *Varsó* Csepregi János hét versből álló ciklusa, ami a 2018-ban jelent meg a *Morgensternt tiszta papírra – 1942* című kötetben. A ciklus a lírai én két varsói tartózkodását írja le. A sorozatcím ellenére csak a harmadik, ötödik, hatodik és hetedik vers játszódik Varsóban. A lírai én és az első négy versben szereplő útitárs számára Krakkó az úti cél, Varsóba pedig véletlenül kerülnek.

Varsó, ahonnan csak három órával később indulhatnak Krakkóba, félelmet gerjeszt a szereplőkben. Nem tudják elfogadni a tervük megváltozását, az ismeretlen város hangulata nyomasztóan hat rájuk. Fő látvány számukra a szürkeség és az árnyékok. A Warszawa Centralna pályaudvarnál várva nézik *Sztálin második ajándékát*, a Szovjetuniótól kapott Kultúra és Tudomány Palotáját (Pałac Kultury i Nauki), ami mára Varsó jelképévé lett.¹⁵ Az építmény megdöbbeníti az utasokat, mert a város újjáépítésén keresztül emlékezteti őket a második világháborús rombolásra. Az előző éjjel (*Varsó II.*) a vonaton átélt rablás, ami valószínűleg az

13 BÁN Zoltán András, *Betűtészta – A Holokauszt-irodalom zsanere (4. rész)*, Kalligram, <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2015/XXIV.-evf.-2015.-december/Betuteszta-A-Holokauszt-irodalom-zsanere-4.-resz>.

14 TÉREY János, *Istenísme, avagy a zsidó Atlantisz*, Litera.hu, <https://litera.hu/irodalom/elso-kozles/tery-janos-laudacioja-halasi-zoltanrol.html>.

15 Piotr ŁOPUSZAŃSKI, *Warszawa literacka w PRL*, Warszawa, Bellona, 2015, 64.

első erőszakkal szembeni hallgatás tapasztalata, még inkább súlyosbít a közérzetükön. Mivel az utazók nem tudnak szembenézni sem a saját traumájukkal, sem Varsóéval, az elutazásuk csak földrajzilag sikeres.

A *Varsó V.*, *Varsó VI.* és *Varsó VII.* a lírai én évekkel későbbi visszatérését meséli el. Ekkor a szereplő ráeszmél, hogy korábban a város második világháborús sorsa nyugtalanította. Kívülállóként imitációnak látja az újjáépített várost, ami számára elvesztette a történelmi kontinuitást a lerombolás következtében. A katasztrófának nem kített Praga kerület viszont összehasonlítva a cseh fővárossal piszkos és unalmas. Amikor a varsóiak hagyják, hogy felolvasson a verseiből, bár nem tudnak magyarul, a beszélő én megérti, hogy Varsó elfogadásához muszáj szembesülni a történelmi múlttal, ami néha csak hallgatással fejezhető ki. A megszólaló előtt álló turisták, műemlékek és a macskakő mintha ellentmondana a „beton alá temetett emlékezetnek” és a holokauszt áldozatai hallgatásának, ami eddig nyugtalanította. A ciklus záróversében a költő számára Varsó már nem nyomasztó hely, hanem „örök élettől mentes feltámadás / a fájdalom eltemetésére tett precíz / mérnöki kísérlet”.¹⁶ A város újjáépítését traumafeldolgozási kísérletnek látja, ami már-már vallásos jellegű gesztus, az egyetlen becsületos válasz az Isten halálára. A varsói élményt kitágítja Lengyelország háborús sebekkel teli történetére, aminek megértéséhez elengedhetetlen, hogy megszeressék. Az utolsó sorok a *Polin* szó héber (*Lengyelország*) és jiddis (*itt megpihenhetsz*) fordítását tartalmazzák.

A versekben megszólaló utas egy kellemetlen turisztikai élmény révén kerül a lengyel fővárosba, amit csak traumatikus történetének megértése és a helybeliekkel való érintkezésnek köszönhetően tud elfogadni és megszeretni.

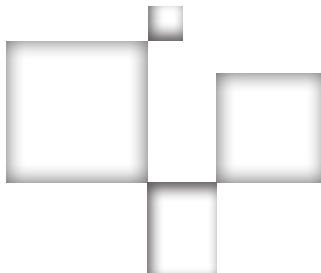
Az áldozat szempontját bemutató második világháborús tematikájú írásoktól sok tekintetben különbözik Térey János *A valóságos Varsó. Panaszkönyv* című, 1995-ben kiadott verseskötete. A versek főszereplője a becsvágyó és akarnok Termann, a *Fiatalladnagy úr a német balladák*ból,¹⁷ aki megszálló létére bukásként éli meg varsói tartózkodását. A szépreményű férfi tehetségének és kiképzésének ellenére bizonytalan pozícióban van, elsősorban a város jellegéből adódóan, másrészt a vidéki származása miatt, harmadrészt pedig a nőkhöz való viszonya következtében. A rideg gyógyszerésznővel való kapcsolata kiszolgáltatott állapotba helyezi Termant.

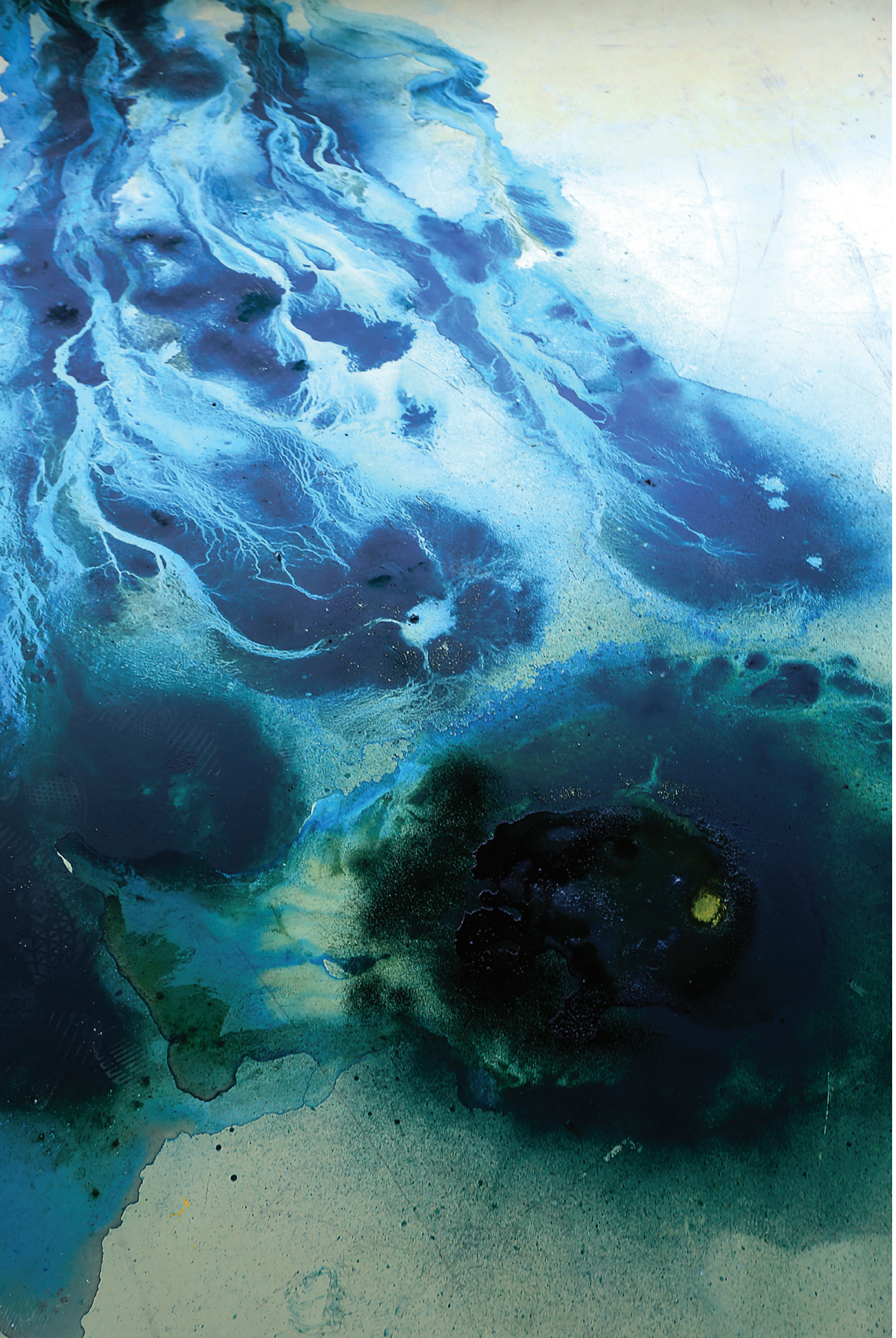
A kötetbeli Varsó egy kegyetlen, alá-fölé rendelt viszonyokkal teli, éles ellentétek és beláthatatlan szabályok uralta világ, amelynek az összes lakója tipizált szereplő, akik csak a betöltött funkciótól függően kaphatnak nevet.¹⁸ A városban véget nem érő harc folyik, ami egyetlen esélyt ad érvényesülésre. A baljós hangulatot a hadviseléssel kapcsolatos metaforák

16 CSEPREGI János, *Varsó VII., Morgernsternt tisztá papírra – 1942*, Budapest, NOW Books&Music, 2018.

17 TÉREY János, *III. Fiatalladnagy, A valóságos Varsó. Panaszkönyv*, Budapest, Seneca, 1995, 9.

18 BODOR Béla, *A valóságos fikció (Térey János: Szétszóratás; A természetes arrogancia; A valóságos Varsó)*, Holmi, 1995/12, http://epa.oszk.hu/01000/01050/00303/pdf/EPA01050_holmi_1995_12_1780-1785.pdf, 1783.

és a versekben elmondott, textualizált küzdelmek erősítik meg.¹⁹ A szerző által alkalmazott „kihagyásos történetmesélés” következtében nehéz pontosabban leírni Varsót, és teljesen beazonosítani a lengyel fővárossal, a valódi helynevek és második világháborús allúziók ellenére is. A kötetbeli Varsó egyszerűen valós és virtuális Péczely Dóra olvasatában,²⁰ Kálmán C. György szerint pedig mitologizált tér, amelyben egyes helyszínek hatalmi vagy szociológiai állapotokra mutatnak.²¹ Schein Gábor egy általánosan vett nácik megszállta várost lát *A valóságos Varsó* helyszínében.²² Saját véleményem szerint a lengyel főváros valódi története rendkívül fontos – bár nem az egyetlen – tényező, amit figyelembe kell venni a versek egybeolvasásában. Saját elmondása szerint Térey János érdeklődött a várostörténetek iránt, különösen az olyan városok érdekelték, amelyek teljes átváltozáson estek át, mint például Drezda vagy Varsó: „Ezek a helyek a sors egyedülálló játszóterei, ahol az otthonokból, az iskolákból, a templomokból vált egy szempillantás alatt harctér, ez a pillanat a botrány, és én erről a botrányról írok. [...] Legyen a város katasztrófa utáni képe a kiindulópont, és innen visszafelé haladva derítsük föl azt a történetet, amelynek során eljutottunk eddig a kudarcig.”²³ Bár Varsó második világháború alatti történetének ismerete nem elengedhetetlen a kötet olvasásához, több érdekes interpretációs szempontot hozhat az olvasónak.

VARSÓ ÚJJÁÉPÍTÉSE ÉS A SZOCIALISTA PROPAGANDA

A második világháborús traumatikus történetek mellett a Varsóról szóló írások másik gyakran felvett témája a város újjáépítése. Bár akadnak lírai szövegek, amelyek foglalkoznak ezzel a témával – mint például Csepregi János már említett versciklusa vagy Somlyó György *Varsó* című szonettje, amely dicséretet fejez ki, a névtelen emberek tömegének dicséretét, akik az újjáépítés terheit viselték²⁴ – a téma a tényirodalomban kapta a legnagyobb figyelmet. Ennek a kategóriának több szövege a szocialista propaganda fényében dicséri a hős lengyel népet, amely nagy erőfeszítésekkel építi a saját fővárosát, az akkori lengyel szocialista állam jelszavai szellemében. Az ilyen típusú irodalom jelentősebb megnyilvánulásai: a *Varsói hajnal* Ruffy Pétertől, *A Visztula sellője* Somlyó Györgytől, *A Kárpátoktól a Balti-tengerig* Pethő Tibortól, a *Varsói napló* Réti Ervintől és a *Varsói jegyzetek* Gyurkó Lászlótól.

19 SCHEIN Gábor, *Termann stílusai (Térey János: A valóságos Varsó)*, Alföld, 1996/4, <https://epa.oszk.hu/00000/00002/00004/schein.html>.

20 PÉCZELY Dóra, *Térey János költészete a „Szétszórátás”-tól a „Nibelung-lakópark”-ig*, <https://www.prae.hu/portfolio/2626-terey-janos-kolteszete-a-szetszoratastol-a-nibelung-lakoparkig/>.

21 KÁLMÁN C. György, *Tér-kép-töredékek (Térey János Varsó-kötete)*, Nappali Ház, 1996/2, http://apps.arcanum.hu/app/nappalihaz/view/Nappalihaz_1996_02/?pg=2&layout=s.

22 SCHEIN Gábor, *Termann stílusai...*

23 KÁROLYI Csaba, *Boldog költőket szeretnék olvasni (interjú Térey Jánossal)*, Élet és Irodalom 2004/40, <https://www.es.hu/cikk/2004-10-04/karolyi-csaba/boldog-koltoket-szeretnek-olvasni.html>.

24 SOMLYÓ György, *Varsó*, Digitális Irodalmi Akadémia: https://reader.dia.hu/document/Somlyo_Gyorgy-Arion_eneke-411.

Ahogy Marcin Grad megjegyzi, az ötvenes-hatvanas években született útleírások szerzői többnyire hivatalos küldöttség keretében utazhattak Lengyelországba, aminek következtében a lengyel hatóságok által kínált helyekre, programokra mehettek, illetve állhattak a lengyel Biztonsági Szolgálat megfigyelése alatt, ami befolyásolta az országról kialakított képet.²⁵ Ezenkívül a szerzők cenzúra vagy öncenzúra áldozatául is eshettek, hogy megfeleljenek az akkori propaganda követelményeinek.

Mivel az útleírások nem történelmet, hanem világgépet közvetítenek, a várostörténet is elfogult módon van bemutatva ezekben a művekben. Bár az összes említett szövegben sok szó esik a második világháború borzalmairól, annak egyes részletei úgy mutatkoznak meg, hogy megfeleljenek a szocializmus elveinek. Áldozati és hősi városképet akarnak festeni, emiatt szinte mindannyian tematizálják a varsói gettót, az ottani 1943-as felkelést, majd pedig a lakosság kilakoltatását és Varsó lerombolását. Érdekes, hogy az 1944-es varsói felkelés kapcsán egyes szövegek vagy egyoldalúan bírálóak (Ruffy Péter, Pethő Tibor), vagy egyáltalán nem is hozzák szóba az eseményt (Somlyó György). A témát felvető szövegeknél a szerzők a helyi lakosok hősiességére koncentrálnak, illetve éles kritikát fejtenek ki a felkelés ötletével szemben, aránytalanul kiemelve a (valójában kis számú) szocialista szervezetek szerepét, elhallgatva a Földalatti Lengyel Állam vezető szerepét.

A szocialista jellegű írásokban a fő hangsúly a varsóiak energiájára és kollektív munkájára esik, illetve a fiatal generációra, különösen Réti Ervin és Gyurkó László szövegeiben. Ruffy Péternél emellett érvényesül az osztályharc elve – a szórakozóhelyek leírásában sokkal kedvezőbben ítéli meg a munkás fiatalok frekvenciált helyeket, mint a nem szocialista beállítottságú értelmiség akkori törzshelyeit. Réti Ervin még az 1905-ös forradalomról is szót ejt (amelynek egyébként a lengyel területeken a szociális követelések mellett nemzetiségi színezete is volt).

Mindegyik szerző sok figyelmet szentel Varsó kontrasztjainak is – új munkásnegyedek mellett a régi nemesi paloták épülnek újra. A rekonstrukció új szerű technikák szerint zajlik, és a kevés szálláshellyel rendelkező városban egyetemisták számára építik fel a lehető legmodernebb kollégiumot.

Míg az ötvenes-hatvanas évekbeli, propaganda jellegű szövegekben Varsó elsősorban egy fiatal szocialista állam szíve, Szilágyi Szabolcs *Varsói krónika 1979–1981* című riportkönyve teljesen más kontextusba helyezi. Az 1986-ban kiadott kötet szerzője a Magyar Rádió és a Magyar Televízió tudósítójaként töltött öt évet Varsóban 1979–1984 között. A szövegé-

ben Varsó elsősorban Lengyelország metonímiája. Az elbeszélő a helyi események alapján igyekszik visszaadni az egész ország hangulatát. Bár Szilágyi elég hűen mutatja meg a varsóiak mindennapjait és a hadiállapot előtti bizonytalanságot, megjegyzéseiből erős elfogultság érződik. Az akkori lengyel és magyar hivatalos állásponttal megegyezően a tudósító aggódik, hogy az egyre népszerűsödő Szolidaritás szakszervezet destabilizálja az országot. Ahogy közeledik a hadiállapot bevezetése, Szilágyi szerint egyre inkább bizonytalan hangulat uralkodik Varsón. Szerinte a szükségállapot bevezetése kellett ahhoz, hogy segítse Lengyelország helyzetét. „Úgy hiszem, aki válságnaplóm eddigi sorait figyelmesen olvasta és a sok évszázados magyar-lengyel barátságból eredezteti tiszteletét a jóra való lengyel nép iránt, pontosan megérti, hogy a sok lehetséges rossz közül a legkevésbé rossz történt Lengyelországban 1981. december 13-án.”²⁶ A Szilágyi által kifejtett aggodalmak megerősítik az akkoriban Magyarországon elterjedt „lusta lengyel” sztereotípiáját, akiknek lehetetlen teret adni, mert az veszélybe sodorhatja az országot.

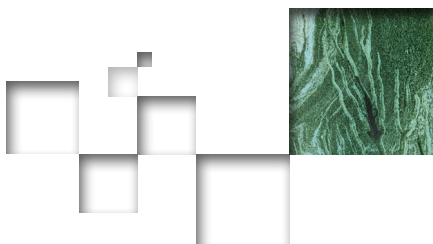
VARSÓ MINT TÖRTÉNELMI KÖNTÖS

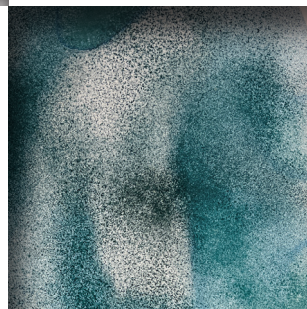
Az *Ikszek*, Spiró György 1981-ben megjelent regénye Wojciech Bogusławski életének egyik kitalált epizódját írja le. Spiró regénye valóság-hűen mutatja meg a XIX. századi viszonyokat, és csupa valódi történelmi személyiséget szerepeltet, mégis teljesen fikciós mű, ami helyenként szándékosan szabadon bánik a tényekkel.²⁷ A történelmi alak, Wojciech Bogusławski (színész, rendező, a lengyel Nemzeti Színház igazgatója és a lengyel színházi élet egyik legfontosabb alakja) könyvbéli története fiktív, bár a regény hangulata tükrözi a varsói viszonyokat a XIX. század elején. Az *Ikszek* témája az egyén és a hatalom viszonya, illetve a művészi szabadságra való törekvések egy elnyomó rendszerben.

Az *Ikszek* magyarországi fogadtatása egyértelműen pozitív volt, Lengyelországban viszont nagy vitát keltett már magának a műnek a megjelenése is, hosszú évekig ellehetetlenítve a lengyelországi kiadását. Még mielőtt lefordították volna a regényét, Spiró György lejárató kampány áldozatául esett. Jerzy Robert Nowak kezdeményezéséből több negatív kritika jelent meg *Az Ikszekről*, amelyekben bírálták a szerző vélt lengyelelles és cionista nézeteit. A cikkek hatására visszavonták Spiró már elnyert lengyelországi ösztöndíját. A regény csak 2013-ban jelent meg lengyelül Mieczysław Dobrowolny fordításában, viszont *Az*

26 SZILÁGYI Szabolcs, *Varsói krónika 1979–1981*, Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/08500/08565/html/>.

27 HORVÁTH Péter, *Spiró György: Ikszek*, MMA MMKi Lexikon, <https://www.mmalexikon.hu/kategoria/irodalom/ikszek>.

imposztor című, szintén Wojciech Bogusławskiról szóló Spiró György-szindarabot már a nyolcvanas években játszották Lengyelországban, amikor a szerző még nem juthatott el oda.²⁸ A mű körüli vita fő kérdése a történelmi parabola és egy másik nemzet jelentős alakjainak megsértése közötti határ volt, emögött a helyzet mögött pedig a nyolcvanas évek eleji kellemetlen magyar–lengyel politikai viszonyok állhattak.²⁹

Varsó mint az orosz befolyás alatt álló Kongresszusi Királyság fővárosa a felosztások utáni lengyel kultúra egyik fő központja, de mellette politikai centrum és hétköznapi emberek lakta város is. A városban szaporodnak az intrikák, minden helyen és intézményben (még a nyilvánosházban és a fekete piacon is) jelen van a titkosszolgálat és a besúgók. Mindannyian igyekeznek a nehéz természetű Konsztantyin nagyherceg kegyében járni, a pragai polgárok például képviseltetnék vele magukat a szenátusban, az újságok pedig hízelegnek neki esküvője alkalmából. Az intrikák miatt nehéz tájékozódni a királyság és a város életében, amiért sok kezdeményezés ellehetetlenül. Wojciech Bogusławski szerint Varsó nevetséges lett a csonka Lengyel Királyság fővárosaként, mivel a megmaradt középületekben üléselő szervek nem bírnak valódi befolyással az ország sorsára. „Úgy látta, hogy a színház toldozott-foldozott épületét csak véletlenül, előző korokból, feledékenységéből hagyták a tér közepén. A Krasiński palota túlméretezett épülete nevetségesen magasodott a tér végén. Minek ekkora palota egy apró, mondvacsinált államocsksa kormányának? Egy testről levágták a végtagokat, csak a fej maradt a vézna törzsön, nevetségesen nagy, bodorított parókával borított vízfej, Varsó, a főváros, és abban két épület néz farkasszemet: az üres színház meg az üres kormánypalota.”³⁰

A városban élnek mind a közélet, mind a kultúra legfontosabb alakjai – sokszor ugyanazok az emberek mindkét szférában tevékenykednek, ezért a művészetet áthatja a politika. A valóban létezett Ikszek Társasága (*Towarzystwo Iksów*) 1815 és 1819 között aktív, Tadeusz Mostowski házában üléselő klasszicista szellemiségű színházkritikus csoport volt, amely ugyan ellenezte a romantika terjedését, segítette viszont a kritika műfajának a fejlődését. Varga Zoltán olvasatában a könyv a jellegzetesen huszadik századi hatalom és művészet közötti viszonyt ábrázolja. Az Ikszek ragaszkodnak a nemzet vezető szerepéhez, bár sem lehetőségük, sem közös céljuk nincs, ahova

28 Weronika KASPRZAK, *Spiro i Boguslawski*, Encyklopedia Teatru Polskiego, <http://encyklopediateatru.pl/artykuly/98748/spiro-i-boguslawski#>.

29 GIZIŃSKA Csilla, *Droga dramatu węgierskiego na polską scenę teatralną od lat 60. XX wieku*, http://www.mzk.ibi.uw.edu.pl/dramat_wegierski.pdf.

30 SPIRÓ György, *Az Ikszek*, Budapest, Magvető, 2018, 376.

vezethetnék a többieket. A főhős abban különbözik tőlük, hogy ő nem hazudik saját maga előtt, nyíltan vállalja a céljait. A játéka mindig kifejezte a varsói közhangulatot, ezért bukása tragikusnak hat.³¹ Ezzel megegyezik a szerző véleménye is. Spiró György szerint a regényben felrajzolt varsói Nemzeti Színházon belüli konfliktusok a magyar Nemzeti Színház hetvenes-nyolcvanas évekbeli helyzetét ábrázolják. A főszereplő Wojciech Bogusławski alakját a Kossuth-díjas rendező és színész Major Tamás ihlette, aki tehetségének és politikai befolyásának köszönhetően hosszú évekig irányította a magyar színházi életet. Spiró két hónapig Major segédrendezője volt 1975 és 1978 között, a Nemzeti Színházban megvalósuló ösztöndíja alatt.³²

A szűk eliten kívül az összes többi társadalmi csoport nehéz helyzetben él. Az értelmiségiek (főleg a színház dolgozói és az újságírók) a politikai élthez közel helyezkednek el, viszont sokkal több közülük van az egyszerű emberekhez. Mindkét csoport pragmatikusabban néz a történetekre, mivel nekik kell megszenvendniük az összes politikai változást. Bár emlékszik a nemrég megtörtént politikai eseményekre, az átlagembernek egy idő után már mindegy, hogy a városban éppen a francia, porosz, osztrák, szász vagy az orosz hadsereg szállásol, mert úgyis szenvednek a zsúfoltságtól és élelemhiánytól. Az elvileg magasabb eszmék által vezérelt színészek közt is akadnak olyan emberek, akik hajlandók a karrier vagy a jobb megélhetés reményében kiszolgáltatni a rájuk bajt hozó elitet. Számukra a játék lehetősége a legfontosabb, ezért ugyanabban a királyi páholyban tisztelik meg az összes aktuális uralkodót. Bogusławski legszívesebben az átlagemberek előtt játszana, de ők az Ikszek ármánykodása miatt nem járnak már színházba. A fellépés színvonalától függetlenül leginkább a közönség elvesztését sajnálja a főhős. A regény végére annyira kevés néző tér vissza a Nemzeti Színházba a gyász után, hogy csak a botrány elkerülése érdekében nem zárják be az intézményt.

Margócsy István elemzésében *Az Ikszek* egy teljes világmodell.³³ Varsó ábrázolásának teljessége egyrészt abban nyilvánul meg, hogy az összes társadalmi réteg megjelenik a műben, másrészt pedig a regény nem szűnik meg a főhős halálának pillanatában, hanem betekintést nyújt a város jövőjébe is. Megtudjuk, hogy Varsó változni fog, beépítik az eget magasabb házakkal, sok fáradtság után elkészül a Poniatowski-szobor

31 VARGA Zoltán, *Magyar író lengyel regénye*, Híd, 1982/03, http://adattar.vmmi.org/cikkek/12431/hid_1982_03_15_varga.pdf, 407–408.

32 SPIRÓ György, *Major Elvtárs*, <http://szinhaz.net/2010/02/25/major-elvtars/>.

33 MARGÓCSY István, *Hanyatlásregény. Spiró György: Az ikszek*, Digitális Irodalmi Akadémia, https://konyvtar.dia.hu/html/szakirodalom/spiro_gyorgy/spiro_margocsy_az_ikszek.htm

– sőt, másodszer kell majd kiönteni, Canaletto hűségese, de a valóságnál sokkal fényesebb festményei pedig megmaradnak a történelmi zavarok ellenére.

Varsó látványa a főhős perspektívájából jelenik meg, ezért a leírásokban sokszor nyomot hagy a hangulata. A színházból való kimaradását a művész világvégeként éli meg: „Az utca két oldalán, csodák csodája, házak álltak, mint régebben, színészkorában. Holott igazság szerint össze kellett volna dőlniük. Boguslawskinak nem fért a fejébe, miért nem romokat lát maga körül. Az lenne a természetes, ha Varsó helyét rég benőtte volna az őserdő.”³⁴ Előfordult, hogy sikertelen próba után „Felhábortották a csupasz fák. Ádáz tekintettel méregetett minden tárgyat.”³⁵ Amikor a halálra gondol, Varsó sík fekvése és tágas horizontja segít a hősnak feldolgozni a félelmet. „Olykor megérezhette, amit az első emberek. Nagy, sötét éjszakák rémségét. A hajnal csodáit. Azt a szívó erejű, tiszta kékséget, amikor erősen fújt az északi szél, és szétkergette a felhőket. Az jó volt, nagyokat lehetett érezni.”³⁶

Mivel Boguslawskinak az egész élete játék, a város különféle pontjait díszletként kezeli, még egy romba dőlt palotát és egy bordélyházat is. Az említett helyek többsége gyalog érhető el, Varsó óvárosában található. Boguslawski egy fél éves lvovi tartózkodás után jön Varsóba. Ötvennyolc évesen már öregnek számít az akkori viszonyok szerint, és néha összehasonlítja a város mostani légkörét a korábbival. Visszaemlékezik, milyen volt Varsó fiatal korában, és csalódottan éli meg a politikai nehézségek okozta apátiát. Szerinte régen még az éjszakai élet is szebb volt, az újavárosi nyilvánosházak minőségét elismerték a külföldi látogatók. A régi viszonyok elmúlása után azt hiszi, eltűnt az éjszakai élet is. Azt is állítja, hogy a varsói nézők jobban megértették volna a vilnai vendégjátékának üzenetét.

Az *Ikszekben* Varsó egy politikai intrikáktól függő, csonka ország fővárosa. A szerző a város lakosságának minden társadalmi rétegét megmutatja, ugyanakkor a regény jellegzetesen huszadik századi viszonyokat ábrázol. A látvány szorosan kapcsolódik a főhős belső világához, a városképből azok a részletek emelkednek ki, amelyek a hangulatát tükrözik.

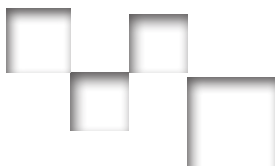
VARSÓ TÉRKÉPE MINT MŰTÁRGY

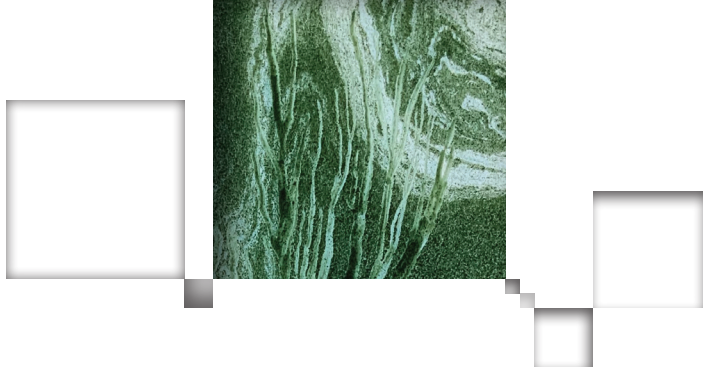
Tandori Dezső *Egy talált tárgy megtisztítása* című, 1973-ban kiadott kötetének címadó verse egy lengyelországi utazáson keresztül mutatja be a vers keletkezését, József Attila *Eszmélet* című versére és Marcel Duchamp ready-made-képzőművészetére utalva. A szöveg három

34 SPIRÓ György, *Az Ikszek...*, 190.

35 *Uo.*, 356.

36 *Uo.*, 497.

része e folyamat három állomását mutatja meg: míg az I. (*Törlendő segédegyenesek*), amely a lírai hős kedvenc varsói útvonalait és azok bizonyos részleteit sorolja fel, prózai szövegként hat, a II. (*Tartózkodási gyakorlatok*) pontokba szedve folytatja a történetet, ami már magasabb szintű elrendezettségre utal, a III. (*A megtisztogatás*) pedig már eléri a szabadvers formáját. Az említett folyamat másik oldala az, hogy hogyan lesz személyes élményből (I.-ben a kedvenc sétaútvonalak) rendezett szöveg (II.-ben kronologikusan követhető történet), és az mitől válik verssé (III.-ban egyesíti a személyes tapasztalatokat elvontabb, több helyzetre kitérhető gondolati tartalommal).³⁷

A saját versszerűségét megkérdőjelező alkotásban Varsó csak W.-ként jelenik meg, de több helynév révén könnyű beazonosítani. Egy magyar (vagy akár Varsót nem ismerő lengyel) olvasóra elidegenítő hatással lehet a sok felsorolt varsói utca. A helyszín megfigetéséhez szükséges a térkép pontos ismerete, bár az sem garantálja mindegyik helyszín megértését. A versben szereplő Varsó tulajdonképpen felcserélhető lenne bármilyen más külföldi várossal, amelyben járt a költő, mert a város fő feladata a bizonytalanság és megismerhetetlenség élményének felkeltése az olvasóban.

ÖSSZEGRZÉS

Érdekes, hogy a legtöbb varsói helyről nem alakultak ki egységes magyar elnevezések. Előfordul, hogy ugyanazok a helyek más-más név alatt szerepelnek – a tulajdonnevek lehetnek magyarosítottak (pl. Szent Kereszt-templom, Zygmunt-oszlop) vagy tükörfordítások (Szent Kereszt temploma, Zsigmond király szobra). Elég gyakoriak a lengyel nyelv és helyesírás ismeretének hiányából fakadó elírások is. Az írók többsége egy harmadik nyelven keresztül kommunikált Lengyelországban, ami néha hallás utáni írást eredményezett.

Ahogy a fentiekből látszik, a magyar irodalomban Varsó elsősorban Lengyelország fővárosa, illetve egy tragikus sorsú város szerepét tölti be. A saját tapasztalataikat megosztó szerzők általában vagy valamiféle turistaélményt írnak le, vagy éppen azt hangsúlyozzák, hogy mennyire otthonos számukra Varsó. A fenti művekben legtöbbször említett városrészek a (részben rekonstruált, részben új építésű) városközpont, az (újjaépített) Óváros, a (teljesen lerombolt és másképpen rekonstruált) gettó.

37 TANDORI Dezső, *Egy talált tárgy megtisztítása, Egy talált tárgy megtisztítása*, Budapest, Magvető, 1973, 121–137.

URBÁN ANDREA

MONDHATOM MAGAMNAK,
HOGY MINDEN RENDBEN VAN,
NEM ÉR SEMMIT

Ez 3, 1-3

Azt hiszem, beszélem az emberek nyelvét,
mégis elhagynak a szavak.
Egy város kell hozzá, hogy felismerjem
hiányom helyénvalóságát.
Sétálok az utcákon, teszem, amit
tennem kell, egymás után a
lábaim.
Lenyelem a párbeszédet tartalmazó
tekerccset.
Felidézem, mi mindent érthetnél félre.
A mi beszélgetésünk párhuzamos,
a mi beszélgetésünk félreértés.
Keresem a választ egy helyen,
ahol egy szót sem értek abból,
amit az épületek falára írtak,
de amiről szeretném hinni,
biztatás a folytatásra.

VERES ERIKA

MÉRIEN ARCCSONTJÁN A PÍR

kettős spirálszerkezetű a DNS
 mérien jobbkezes, de általában
 baljával sminkel
 spirálját pillája tövére illeszti
 onnan húzza ki a festéket
 egészen a kutikula-réteg végéig
 megváltoztatva ezzel tekintetének
 paramétereit

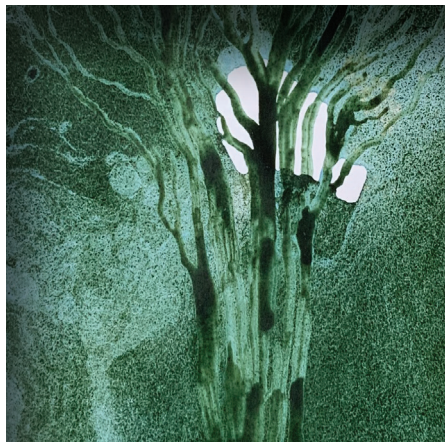
a genom csöndben figyel, amíg a lefolyót
 néhány hajszál és zöldes lepedék fonja körbe.
 a víz csak éjszaka csöpög.

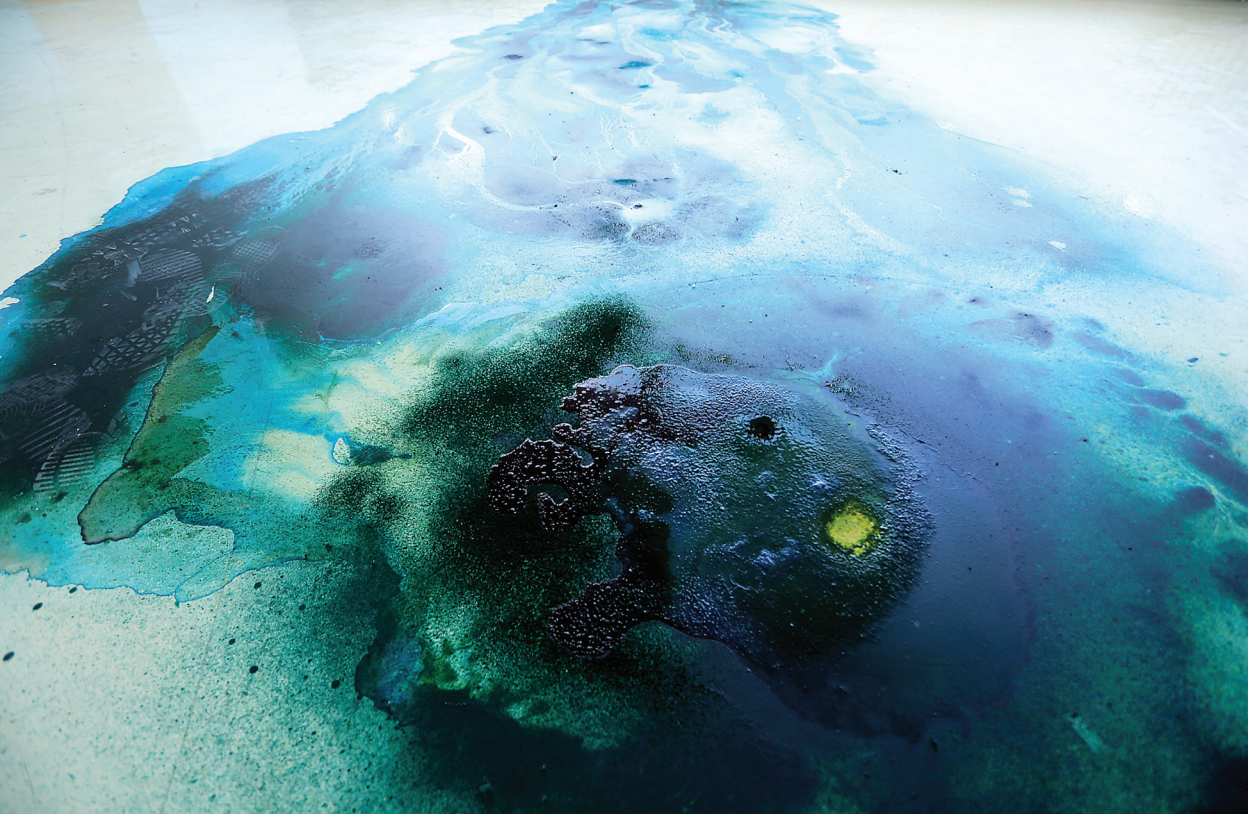
mérien pórusai fellélegeznek –
 akadálymentesített gazdaszervezet.
 arcpírja cseresznye- és őszibarackszírom közti
 keskeny sáv, olyan átmenet, ahol viszontlátás
 és búcsúzás egymással találkozik,
 akár jelátviteli lipidek homeosztázis esetén.

az egyébként is törekeny fényt
 fotoreceptor-enzimek roncsolják.
 sminkelés közben újraépül a városközpont,
 biomembránja karácsonyfagömb,
 belsejében, önmagát izoláló fertőzöttként
 kopernikusz alakot ölt –
 mandzsettáját csillagpor szennyezi.

rohanás a délutánba – mérien arccsontján
 megkettőződik a pír: púder alatt, aerob folyamatok
 hatására kap színt a vörösvértestek országútja.
 a felszínen ebből, szerencsére, semmi sem látszik.
 gondosan választott alapozó (ecset helyett beauty blender).
 pillák függőnye költeményt rejt. a genom csöndben figyel.

legjobban innen látszik a naprendszer –
 a versláb ágens, varsó egy trigger.

GYURÁSZ MARIANNA

MAL DE DÉBARQUEMENT SZINDRÓMA

A szédülés már csak a közös hotelszobában tűnik fel, miközben próbálok minél némábban szuszogni bele az éjszakába, mint mindig, mikor új, ha nem is idegen, szobatárssal alszom

Az út, ami idáig vezetett, nem a bruttó tizenkét óra menetidő a Nyugati Pályaudvar és Varsó központi pályaudvara közt

Az út, ami idáig vezetett, harmincegy és fél év, ennél pontosabban pedig az elmúlt turbulens hetek

Nagyon gyors, parancsra történő, egyszerre rémítő és felemelő munkahelyváltás, a december minden évben visszatérő rohanása, stimulusok véget nem érő láncja (nem zuhanhatunk a csend szakadékába, minden alkalommal át kell hidalnunk – nem hagyhatunk teret az emésztésnek, az épp elfogyasztott élményt azonnal a következővel kell erővel kitolnunk a rendszerünkéből)

Erre az időszakra kapcsolódik rá a kétáramnemű mozdony által vontatott Báthory Eurocity, az egymásba kapaszkodó órák szüntelen ringatása, alig töri meg a pár állomás, amit érintünk

Szobatársam Pozsonynál száll fel

Ülünk az étkezőkocsiban és beszélgetünk

Együtt válunk eggyé a zakatolással

Ami majd az utazást követő éjszaka tűnik csak fel

A kényszerpihenő, a csend, a sötét ajándékként:

Életvezetési tanácsát úgy tárja elé, mint egy csendes, éles szemű barát, aki az összejövetel kezdetétől várt, hogy szóhoz jusson végre, mikor a hangadók elpilledtek egy pillanatra vagy már nagyon berúgtak – most jött el az ideje, elmondhatja rég érlelt monológját az orra alatt, halkán (nagyon kell figyelned), hogy

Ha nem vagy óvatos, és túl hosszú ideig a vonaton felejtetted magad, a mozgásban töltött idő olyannyira képes összezavarni az agyadban a hippokampusszal szorosan együttműködő entorhinális kéreg sejtjeit

Hogy ha valahogy mégis leszállni kényszerülsz, a mozdony meghibásodik, mondjuk, és visszaküldik a kiindulási pontjára, és ott találod magad a repceföldek mellett állva

Ezek a sejtek soha többé nem fogják elhinni, hogy megszűnt a hullámzó, ritmikus mozgás, a szemed elől az elmosódó, rohanó tér

Ezek a sejtek tagadásban élnek, kóros aktivitással követelik vissza a hullámzó táncot, a neonfényeket, a körülötted örvénylő arcokat, nevetést, a zajba valahogy mégis belepréselt beszélgetéseket, a folyamatos megerősítést, hogy együtt vagyunk, befogadtunk, kimozdíthatatlan építőeleme vagy az egésznek, nem is önmagad, inkább egy gestalt organizmus bal lába, kézfeje, koponyacsontja, bármi, mert mind ugyanolyan fontos, a legkisebb és a legnagyobb is, a legkomplexebb és legegyszerűbb

Ha leszállsz a varsói pályaudvaron, és egy idegen, tisztán tartott, mégis olcsó hotel egyik legfelső emeletén találod magad

Hirtelen nem fogod tudni, ki vagy

Magadban, a sötétben, megállíthatatlanul szédülsz majd az elmúlt zakatolás ritmusára

Először azt hiszed majd, az épület billeg, a jobb lábáról a bal lábára helyezi a súlyát, mert a másik mindig elzsibbad, hogy a szél mozgatja a vékony falú, magas hotel, ám aztán ráébredsz, mi okozza a zúgást odabenn

Egy részed ott ragadt a vonatban, és soha többé nem tud megállni

Magyarázza a sötétség a kedves, introvertált barát hanghordozásával

Ezért mondom, hogy próbálj meg néha leszállni, nyújtógyakorlatokat végezni, felmászni egy-két fára, gyümölcsöt lopni, leülni egy padra egy kedves néni mellé, de nem szólni egymáshoz, megenni mellette egy pohár joghurtot granolával, nem aggódni azon, elindult-e a vonat, úgysem vettél helyjegyet, és jön majd a következő mondjuk pár perc múlva

De ha mégsem sikerül, vagy esetleg késő, véglegesen bennragadtál a mozgó vagonban, a rohanó Báthoryn

Már kialakult a neuroplaszticitási zavar, a *Mal de débarquement* szindróma az agykérged mélyében, legalább azt remélheted

Hogy a vonat sem tud többé kiszállni belőled, a tánc

A megállíthatatlan forgatag érzi hiányod

Ahogy te az övét, szóval előbb-utóbb

Valahol

Ismét megtalál

ARIEL ROSÉ

SIMONE WEIL

Néha elképezem,
hogy Simone Weil
a sarki bérházban lakik.

Éjjelente az *Erbarme Dicht* hallgatja,
halkan, nehogy felébressze
a fáradt szomszédokat.

Maga is keveset alszik, elvégre
sok a dolga. A közeli
pszichiátrián dolgozik. Simogatja

a páciensek gondolatait, aztán fennhangon
felolvassa őket, hogy világos legyen,
még léteznek. Zöldséget

a téren vesz. Halat nem eszik, hiszen
egy hal még csak panaszt sem emelhet.
Könyvet az internetről vásárol.

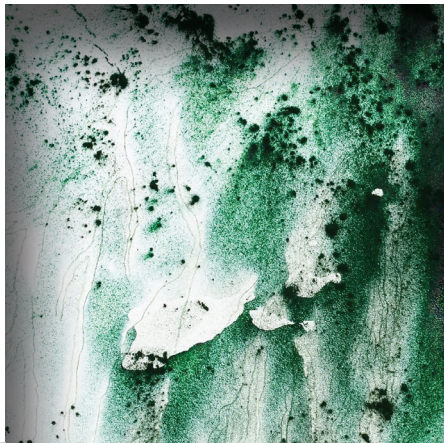
A legszebb részeket
fejből megtanulja. Nem múltó
érdeklődéssel olvassa

Platón, újabb dolgokba nem feltétlenül
mélyed el. Otthon van íróasztala,
van széke és lámpája.

A könyveket aztán a helyi könyvtárnak
adja. Nem visel kontaktlencsét.
A szemüveg köztesség

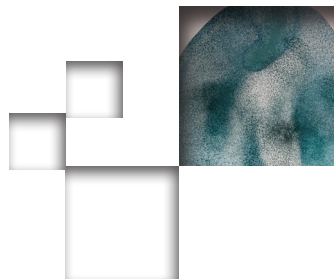
a szem és a világ között.
Szakadatlanul éheznek
és szüntelenül haldoklik
a szeretetben.

Danyi Gábor fordítása

PAWEŁ SOŁTYS

KARAKTER

Egy város, vagy inkább lakóinak karaktere leggyakrabban legendákból, féligazságokból és vágyteljesítő kívánságokból áll össze. Varsó, vagy inkább a varsóiak szívesen dicsekednek saját „karakterükkel”. A „karakter” kifejezés sokkal többször kerül elő Lengyelország e részében, mint bárhol máshol. Nehéz tudományosan igazolni valami ennyire illékony dolog létezését, összekötni egy konkrét hellyel, épülettel vagy kerülettel meg még nehezebb. Leggyakrabban hőstörténeteket hoznak elő a múltból, Grzesiuokot¹ idézgetik, vérbeli varsói karakterekkel benépesített bérházudvarok dalait dúdolgatják. Nyilván nem működik a távolságtartás. Szerintem a legszerencsésebb az anekdotikus igazolás, vagyis a semmilyen, ezeket a dolgokat úgysem érdemes bizonygatni. Nem értekezés kell ehhez, hanem egy sztori. Ezt a történetet a már nem létező Rombusz bárban² hallottam. Csak egy kicsit rövidítettem és szépítettem rajta e megjelenés kedvéért.

Az ilyen pasasokat, mint én, valószínűleg inkább kisebb üzletekben lehet kapni, mondjuk vasedényben, vagy talán ruházati üzletben. Vannak egyáltalán még ruházati üzletek? Öltöny, dressz? Milyen szép név ez. Kicsit mintha dzsessz lenne. Na, szóval a porszívós és pasasos pulthoz tartozunk, mi vagyunk a rövid csövűek, de ránk is szükség lehet, kétnaponta egyszer, hacsak a háziasszony nem szereti még jobban a tisztaságot. Ha ruházati üzletben lógunk, akkor a kiegészítőknél vagyunk, az igazi pasik, mint én, rövidáru vagyunk. Ráadásul nekem van pár titkom a bélés alatt, de csak annak, aki fel tudja fejteni, különben nem lehet ám észrevenni. A világot én se váltom meg, a kiegészített szönyeget nem változtatom vissza csodás módon, és hogy operába felvegyenek, az egyrészt ciki lenne, másrészt kicsit felesleges is. De ha valaki ügyesen végigmotoz, találhat valamit. Még nem vagyok teljesen topis, még nem rongynak való.

Ahogy hallod, itt nem dzsessz megy, de most hirtelen, ezzel egy csomagban eszembe jutott ez a pasas, itt lakott a környéken. Nagydarab kopasz, tetkóval a vállán, belevaló fickó.

Hogy honnan jött neki a dzsessz, nem tudni. Valamikor hajózott, lehet, hogy abból az időből hozta a lemezeit, a nagyvilágban vette őket valami ribanctól vagy a stricijétől, franc se tudja. Tök átlagos főszer a folyó jobbik partjáról, de közben meg hatalmas dzsesszrajongó. Sokat jártam hozzá, mert ott lakott a szomszédban, és a faterom haverja volt, ő nyomatta nekem ezeket a zenéket. Én annyira nem voltam oda értük, de ő mindent elmagyarázott, higgadtan, mint a pap a szűzlánynak: ez itt Thelonius Monk – sose tudni, mire játszik, merre kanyarodik majd, ettől behalok, olyan, mint amikor kijön 7 pakliból, illetve a kottából a pó-

1 Stanisław Grzesiuok (1918–1963) író, dalszerző, „Czernakiów dalnoka”. A két világháború közötti városi folklórt megéneklő irodalmi legenda, a „varsói argó” legismertebb művelője. A német megszállás idején megjárta Dachaut és Mauthausent, a háborút követően a lengyel főváros kulturális életének egyik legismertebb arca lett. Fikcionalizált önéletrajzi kötetét, bendzsókísérettel előadott dalait a mai napig kultusz övezi, főleg a varsóiak között. (A ford.)

2 Nem is létezett soha.

ker, vagy ez meg Adderley – ugyanez, hopp egy bukfenc, és máris, hogy úgy mondjam, a kotta túloldalán van, mintha bemászna a fúvóka egyik végén és kimászna a másikon, és onnan fújna. És csak a csövekből jövő levegő kócolná négeresre a haját. Mire én azt mondtam: de hát magának van tizenöt ilyen lemeze, tudja az egészet fejből, úgyis tudja, mire játszik. Ácsi, felelte, hiába látszik úgy, hogy igen, mégis mindig elfelejtem, olyan spílerek ezek, mint Żmijewski, Gadocha vagy Garrincha,³ persze, vágod, hogy driblizni fognak, mégis egy pillanat, és ott fekszel a fűvön, ők meg már ott rohannak szülőban a kapu előtt, és a basszus meg a dobok csak próbálják őket utolérni. Varázslat ez, kisapám.

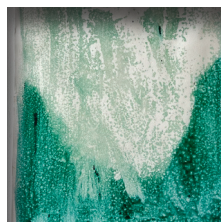
Na de aztán mindenféle rossz emberek szétbaszták, eltördelték a lemezeit. Még egy generajongónak is lehetnek adósságai. Kiszálltak a lemezek a negyedikről, valósággal siklottak, mintha maga Sidło⁴ hajigálná őket. Mint valami dzsessz-szputnyikok, úgy szárnyaltak a telepünk fölött, olyan szépen, hogy úgy tűnt, le se esnek soha, hanem ráállnak a varsó-prágai, egyházkerületi úrpályára. Csoda, hogy be nem telefonált valaki a Expresszhez, hogy UFO repül a házak közt, persze kinek volt akkoriban telefonja. De még ha volt is, úgy se akart volna telefonálni. Úgyis tudjuk, ki veszi fel, nem? Aztán végül leestek azok a lemezek, mindig leesnek, nem igaz? És amikor leestek, repitýára is törték, szarrá zúzódott a néger dzsessz. Ettől a pasas teljesen összetört, mondjuk már korábban se volt ép: soha egy fityingje se volt, és piázott már reggel, lágytojás mellé is. Mégis ezek a balsikerű landolások, meg a ruha, amit kapott, vagy csak simán a megaláztatás, az vitte el. Nem sokkal később maga is a lemezek után repült a negyedikről, csak ő nem siklott olyan szépen a levegőben, nyilván, hiszen fehér volt. Egy méterrel nem repült távolabb az ablaktól.

De én még nem, még nem. Lehet, hogy ócska nyakkendő vagyok egy olcsó rövid-áruboltból, de nem akasztani való, én időnként még kimosom, kivasalom magam és megyek. Ahogy mondtam, vannak meglepetészsebeim, mintha Bond, vagy valami másik Stirlitz nyakkendője volnék. Úgy képzeld el, hogy a hetvenes években én Julinekbe⁵ jártam, tudod te, mi az? Artistának tanultam, itt van nem messze, Leszno környékén, a vadon mellett. Előtte sportgimnasztikára jártam, de egy haverom rábeszél, és elmenünk együtt. Volt ott két nagy cirkuszi amfiteátrum, egy alagút a vadállatoktól a manézsig, és abból az alagútból mindig bömbölt a vad muzsika: oroszánok bömbölnek,

3 A hatvanas-hetvenes évek legendásan cselező csatárai. (A ford.)

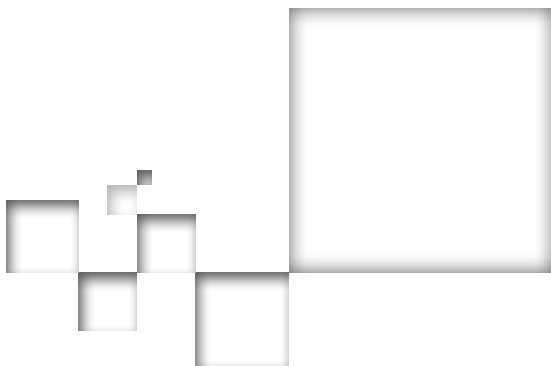
4 Janusz Sidło, lengyel atléta, többszörös Európa-, világ- és olimpiai bajnok gerelyhajító. (A ford.)

5 Máiig működő artistaiskola Varsó mellett, a Kampinosi Vadonban. (A ford.)

elefántok kürtölik világgá a megalázó rabságukat itt, Kelet-Európában, a világ segglukán, majmok rikoltoznak, mint az iszákosok a hidegvizes slag előtt a detoxban a Kolskán, és az egész le van fojtva, különös visszhanggal – komolyan mondom, mennyország egy anyaszomorító gyereknek. Arrébb volt a fókák medencéje meg a tornaterem, ahol edzettek minket, rosszabb dolgunk volt, mint az állatoknak az alagútban, aztán mellette szálló, menza, műhelyek, csarnokok, kazánházak és egy kút azoknak, akik vizet isznak. Egy külön kibaszott világ, na. Nem volt ott semmilyen mutatványos bohémélet, legalábbis nekünk, akik úgy tanultunk, lejszoltunk ott, mint a seregben, csak éppen mintha azt tanultuk volna, hogy hogy kell fortélyosan megölni magadat, nem pedig az ocsmány ellenséget. Száz szónak is egy a vége, kirúgtak onnét, mert ugyan tehetségem az volt, csak éppen több mindenhez. Nem annyira a légtornászmutatványokhoz, de olyan, sokkal föld-, vagyis padlóközeli dolgokhoz, mint egy asztal tiszta poharakkal és a tiszta leányokkal. Na jó, gólyalábbam még jó voltam. Jézus, mekkora pénzeket kerestem akkoriban, elvileg ott a gyárban dolgoztam, ahol azokat a dolgokat gyártottuk, ami ugye hadititok, viszont esténként vagy vasárnap, valahol mindig elkelt egy gólyalásos fickó lufit osztani, a gyerekbuliba vagy éppen valami kibaszott fejesekeket szóraztatni, szóval nagypályás tolvajoknak gólyalábaztam én akkoriban.

Három méter magasból én számoltam a pecsétgyűrűiket, a zsozsójukat, a cicababáikat, de az idegszálaikat is, mert bizony idegőrlő melő ez, és néha, amikor több lett a pénzük, már később a nyolcvanas években, ahogy kiterjesztették a profiljukat, megnőtt bennük az ideg is, fentről jól látni ezt. Aztán vége lett ennek is. Teledumálták a fejem, gyere csak ide bűvész-kém, kitanítunk zsebesnek, ott zsonglörködhetsz, te leszel majd az ajtóblokkoló a tömegben a buszon vagy villamoson, megvizsgálod, hogy nem csóró-e a delikvens, gyere, aztán idővel feljebb is léphetsz a rangsorban az ügyes kis praclijaiddal. De én annyira nem voltam benne, furcsa voltam én a környékhez képest, iszogatni, marhászkodni velük persze, ki ha én nem, de a tolvajkodáshoz meg a bűnözéshez nem volt szívem. Na és a végén pont az egyik ilyen mulatságon Nagy Szem, aki különben nem lehetett magasabb egy hatvannál, már annyira be volt nyomva, miközben három méter magasból töltöttem beléjük a konyakot meg a vodkát, naná hogy nem kupicákba, hanem ilyen bambis poharakba, az aztán tetszett nekik, szóval hirtelen ez a Nagy Szem odaszólt az egyik cicababának: hé te, Magdalenka, meddig érsz most az Akrobatánknak? Mutasd, mit tud a csöpp kis szád! Erre röhögött mindenki, miközben én mentem tovább a gyólyalábaimon a következő asztalhoz, ő meg: de komolyan bazmeg, menj és mutasd meg neki. Nézek fölülről arra a vörös pofájára, amiből csak kontrasztképpen lóg egy szál fehér carmen, nézek Magdalenka arcára, aki halálra van rémülve, vagy hát szé-

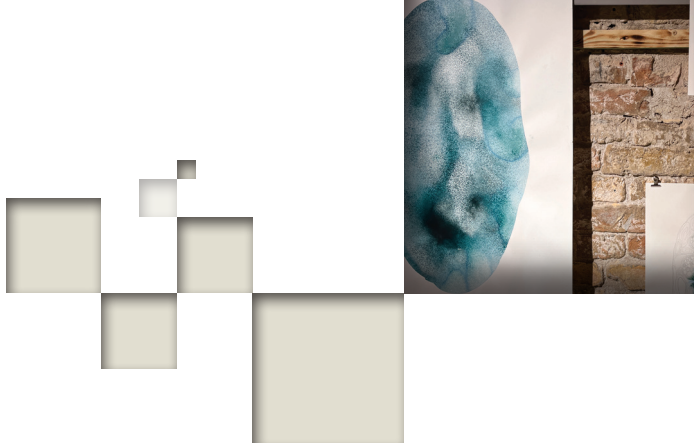

gyelli magát, pedig nem kedvesnővérek szoktak mulatni velük, de odamegy hozzám, nyeli a könnyeit, odajön, és izé, remegő kézzel matatni kezd a sliccemen. Mit szépítem, valahogy úgy alakult, hogy elvesztettem az egyensúlyomat, és akkorát zakóztam, mint az ólajtó, mert ugye a gólyalábakkal együtt vagy három méter hosszú voltam. Persze volt röhögés, meg ittak a bicebóca egészségére, de a Nagy Szem végig engem nézett. Ő is tudja, én is tudom. Utána nem hívtak. Hál'Istennek, mert a főszernek nem volt éppen erős oldala a felejtés, a megbocsátás, az irgalom satöbbi.

Van még néhány ilyen meglepetés a tarsolyomban. Zajlott az élet.

És tudod, nyilván messziről látszik, hogy valakinek olyan a szíve, mint egy eltaposott cigicsikk, de hányszor léptél el egy sarkad alá hajtott dekk elől úgy, hogy fogalmad se volt arról, hogy az a rohadék parázs, ami még pislákol valami járdán vagy téglafalnál a felturházott csula mellett, még nem adta fel. Pedig fel kellett volna, mert mire lenne ő jó bárkinek. De ha szárazság van, és akad a környéken egy kis hullámpapír vagy száraz gaz, és mondjuk hirtelen feltámad valami arra kóborló kibaszott szellő...

Tegnapelőtt volt, itt nem messze, az időjárás pöpec. Kék felhőcskék, lépten-nyomon virágzik minden, csak az a nagy böhöm építkezés ne idegesítené az embert. Eldózerolták a gyárat, lakóparkot húznak a helyébe. Addig nőnek majd ezek a lakóparkok, amíg csak van hely, és amikor végül az egész világ egy lakópark lesz, csak akkor mondják, hogy fájront. És akkor kirendelik a sört. Szóval ahogy megyek az építkezés mellett, már nem smakkol valami, egy sejtés, vagy csak a por miatt a levegőben, mindegy is, valami nem tetszik. És mit látok – ott áll egy emelő, a kosarában egy pasas méreget egy hársfát. Nézi, méricskéli, úgy csodálkozik, mintha nem látott volna még hársat, pedig az a hárs még nálam is öregebb. Na de ez van, nyilván van rá engedélye, nem tehetek semmit, szarik ő a hársfákra, kivéve ha lakóparkot lehet belőlük faragni. De minek lopakodik olyan furcsán ahhoz a hársfához, hogy az anyja szeretgesse? Egy pillanat, és már látom is. Varjak. Varjak meg a fészük, azok szeretik annyira a magányos fákat, hogy senki se sasoljon be a fészükbe. Én amúgy mindig a varjakkal vagyok, igazi nagy vagányok ők, mindig hűségesek, mindig összetartanak, amíg csak meg nem murdál valamelyik. A faterom, isten nyugtassa, jól ismerte a madarakat... de nem erről akartam beszélni. Közlebb megyek, hogy megnézzem, április van, ilyenkor vannak a kicsinyek a fészekben. Az anyjuk ott ül velük, mert még nem tudnak repülni, az apjuk fuvarozza nekik a kukacokat, a kicsik meg, ahogy azt kell, ordítanak, hogy éhesek. És ez

a suhanc a darun, ahogy bámulja őket, engem is észrevett. Hogy mit bámulom, mint valami trofli. Én meg se szólalok, nézem, mi lesz, mert olyan a helyzet, mint a Nagy Szemmel. Ő is tudja, én is tudom, hogy nem szabad kívágni olyan fát, amin fészek van. Ilyen a törvény. Sőt, a törvényen kívül egyeseknek lelkiismeretük is van. A másik ott a kabinjában meghuzigált néhány kart, mire emez leszállt az emelőkosárral, és jött a kupaktanács, csatlakozott hozzánk harmadiknak valami főnökféle, egy főmérnök, és egymásnak mutogatják ujjal, mint akik most szállnak le a Főpályaudvaron és először látják a Kultúrpalotát. A duma után nekiláttak a munkának. A fiatal főszer felszállt az emelőre, beindítja a fűrészt, és már vágja is az ágakat. De a varjú, mint mindenki, védi a kölkeit, és már repül is oda, hogy megbúbolja. Én persze a madárnak drukkolok, és azt kívánom, bárcsak az orrát rövidítené meg a fűrésszel, de nyilván tudjuk, mi lesz. Rikoltoznak a varjak, mert közben visszajött az apjuk is, röpködnek körbe az emelő körül, próbálnak küzdeni, de az feszt fűrészel, egyelőre még nem azt az ágat. Rákiabálok: megőrültél, ember, nincs neked gyereked? De nem is hall semmit. Integetek neki kézzel, de csak visszanéz és csak vigyorog. Végül le is zuhan a fészek a fiókákkal együtt. A főszer végzett. Hallottál már varjút sírni? Én igen, hát nem olyan, mint rendesen. Én teljesen... Kiabálok a hülyéjének, hogy legalább, a polgárőrséget hívja fel, azoknak van ilyen állatügyi részlegük. De ezek a kicsik úgyis meghaltak, vagy ha nem, akkor mindjárt meg fognak. Odaszaladtam a kapuhoz, tudod, hát mondtam neki néhány keresetlen szót. Menjél máshová pampogni, öreg. Ennyit mondott nekem, mondjuk még ez is több, mint ami a varjaknak jutott. És nem mondom, lehet, hogy kicsit fátyolos lett a szemem, de tényleg, még most is hallok azt a sírást. Otthagytam. Ő azt hitte, eltaposott egy csikket. De az a csikk még parázslott. És amikor hatkor levonultak, már én is itt voltam, ezen az összekötő gangon az udvarok között. És ott találkoztunk. Kezd szürkülni, alkonyodik, hosszú gang, varjak, biztos nem azok, itt kárognak nem messze. Ennyit kell erről mondani.

A faterom, még a háború előtt, a Przemysłowa utcában dolgozott, a Kerntopf zongoragyárban. Még a háború után is húzták egy kicsit, negyvennyolcig talán. Amikor a fater hazaért a lágerből, még ment egy darabig, de aztán a néphatalom lehúzta a rolót. Sokat mesélt nekem a Schwander-mechanikáról, ami egy időben a modernitás csodája volt klavirépitésben – ez a felhangrendszer, azaz a húrok holt részének használata. Szép, nem? Néha a halott húr is megszólal.

Keresztes Gáspár fordítása

(c) Paweł Soltys

ZOFIA BAŁDYGA

Milyen lehet szigetnek lenni
egy tenger nélküli országban?
Nyelv nélkül csókolózni?
Bevonulni a kivonulás könyvébe?
Testet adni a hangnak?

Iderepültél a múlttal, a sebességgel
és egy bőrönddel. Most magyarázkodj
ahelyett, hogy másokat írnál fel.

KIRÁLYT ELNÖKNEK

A nyelvek ösvényen találkoznak. Nincs közös ábécéjük.
Gondolod, hogy az akcentusok szó nélkül megértik egymást?

A megoldás a mozgás. Átmenni az egyik helyről a másikra.
A verbális kötelezettségek és az ő területrendezési tervük.
A többit a kávézacsból olvassuk ki.

Németh Zoltán és Magdalena Roguska-Németh fordításai lengyel nyelvből

ÁLOM A VERS SZÜLETÉSÉRŐL

Egy terem közepén ülök, tele van elbeszélőkkel.
A világ legkeskenyebb hídja vezet ide –
egyszerre, együtt neszeznek nekem.

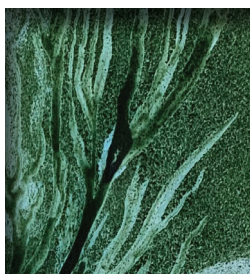
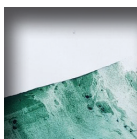
Csak a címekre figyelek, a történet többi részét elnyeli a moraj,
még ha kéznél is van, fognál, körömnél.
Akár a teljes élet egy üres bolygó közepén.
Sőt, talán épp az összezárt marokban rejtezik.

Hallgatom a szöveget, a szöveg a pulzusom hallgatja.
A kölcsönzött meleg közepén eresztünk gyökeret.
A kölcsönzött meleg a térképen a forró égővel határos.
Aztán felébredünk, és olvasók leszünk
és a legnagyobb sötét a nap alatt.

KÉSZÍTENÉK VELED EGY BESZÉLGETÉST

Kinek a szavait lopod leggyakrabban? Ki miatt hagyod éjjel égve a villanyt?
Minden nap vasárnap van, a vasárnap a legkegyetlenebb. A kis udvaron hagyok

nőni egy oszlopot a végtelenbe. Hogy lehet lezárni ezt a rendszert? A környék
jeges testnedveket cserél velünk.
Ugyanazon a helyen van a sebhelyed, a mutatóujjad hegyén titkos csoda.
Ugyanaz a vércsoportod.

TURISTASZEZON

A kérdések, amiket feltettem neked, lassan felkelnek, és markukat tartva térnek vissza hozzánk. A ritmus ránk nem vonatkozik. Ezt majd elmagyarázom, ha nagyobb leszel. A válaszok halmaz-állapotot váltanak.

Vannak reggelek, amikor tizenkettő vagyok. Vannak, amikor ötven. Vannak, amikor százhusz. Az idő nincs még kész, s kortalan a gyöngédség. Nincs bennem hely,

csak a másodpercmutató, túlnőtt rajtam a nyelv. Szívárványhártyába szakadt nagyvilág. A fa lakott része, hogy mondják ezt, egyszóval? Nem otthon, nem.

A pupillám mutatja meg, hol is vagyok valójában ebben a pillanatban. A ritmus itt nem érvényes. A mozdulataim lágyabbak víz alatt, a vizet házasították, minden más áttetsző.

VISZI A VÍZ, AMI ÖVÉ VALA

*Vízhatlan-e a vér? Vízálló vagyok én?
Melyik énre gondolsz? Melyik határon túl?*

A könnycsatornák próbája. Itt az idő, hogy leszedjük a szenteltvizet erről itt. Ellene vagyunk az oltásnak?
Az a fő, hogy ne maradjon utánunk sok szemét, az a fő, hogy fennmaradjon utánunk ez a beszéd,
beleértve a jövőnyszavakat is. Az amplitúdó egyre nő.

*Minden évszak egyszerre, jól megy a sorunk. Írjál rólunk esszét.
Fogalmazd meg nemzedéki válaszunk.*

Elviszi a víz, ami az övé. Idegenek vagyunk, maradunk elhalmozva a kifejezésekkel, amiket
nem ragozunk. Az ár a tengerbe viszi az üzeneteket vissza.
Az Északi-tenger lesz majd a döntő.

Száz Pál fordításai cseh nyelvből

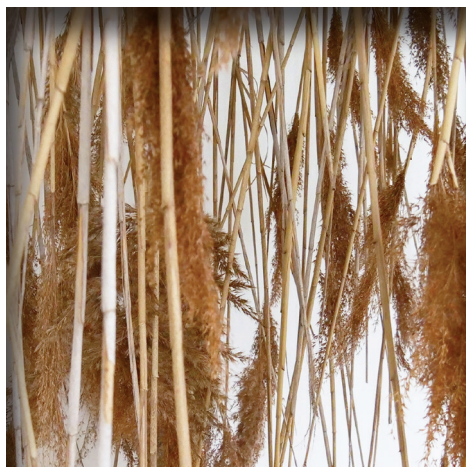
NATALIA MALEK

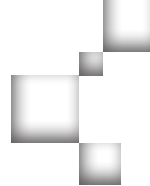
SZERSZÁMOK

Az év megfordult.
A szél – mintha tarkón fogva – húzta a gomolygást.

Megremegett a homok
a védvonal mellett. Volt mi ellen védekezni

és szerszámokból
találtunk még.

RIBIZLI

Régebben az amerikaiak is levették a cipőjüket.
Otthon

és a politikai akciók idején. Még a kisportoltak is.

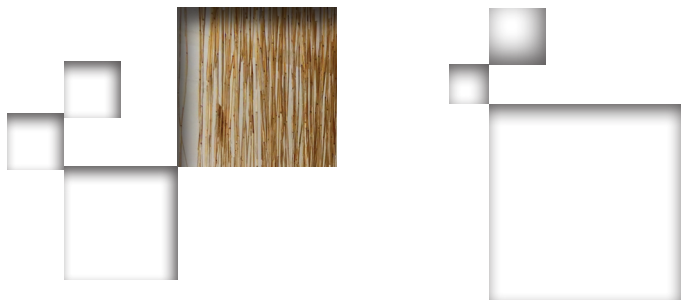
Másképp jelentek meg az
akciók, sokféleképpen, de más módon.

Manapság a felébredtek ébrednek fel

cipőben. Ha azt mondják,
hogy inkább a kertben szeretnének

madárbirst metszeni és ribizlit csipegetni, akkor ezt nem veszik komolyan.

NYULAK

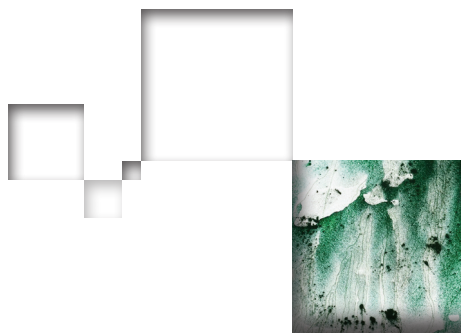
A munka mélyén az emlékezet húzódik,
az emlékezet mélyén – a fűrésztelep.

A határon a meleg autóban
landolnak az üvegekkel teli zacskók.

És korábban ugyanazok az illatok,
ha találkoznak

erdészet és körzet, forgácsdarabok, nyulak.

Németh Zoltán és Magdalena Roguska-Németh fordításai

ALZSBETKA

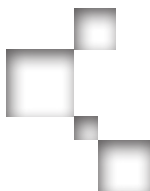
ANYA VÉGLEG ELFOGY

Aznap, amikor Lajos elment, anya végtelen sírásba kezdett és fekete gyászruhába öltözött. Hatalmas ruhásszekrénye, amelyet minden szombaton vakítóan csillogóra fényezett Diavával, mint a mesebeli kisgömböc, egyenként falta be a színes, irdai kosztümjeit és virágmintás blúzeit, mohón nyelte le a rengeteg bizsut és retikült, a piros rúzszt és a púdert, mindent megevett és örökre elzárt, amitől az én anyukám egészen addig a falu legszebb asszonya volt.

Akkorra már semmi mást nem tudtam elképzelni, csak hogy soha többé nem látom viszont a bátyámat, az Isten katonája lett valójában a Lajos, nem a Szlovák Hadseregé, ezért van ez a nagy feketeség, a néma gyász, a lassan mindenünket eláztató könnyek, és ezért ég folyton a gyertya Szűz Mária szobra előtt a nagyszobában. Iskola után be is kopogtam István atyához a parókiára, kértem, legalább ő legyen velem őszinte, mondja a szemembe az igazságot, nyolcévesen elég idős vagyok már a cudar világ kegyetlen tényeihez, ha meghalt a testvérem, azt nekem is jogom van tudni, mire ő megsimogatta a fejem, és azt tanácsolta, mondjak el érte minden este egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet, akkor nem érheti semmiféle baj sem őt ebben az egész csúnya katonásdiban.

Azt is megkérdeztem tőle, mennyi könny fér el az ember szemeiben, mert az én anyukám két napja megállás nélkül csak sír, erre az Atya elmagyarázta, hogy anyának a nagy bánatban meghasadt a szíve, onnét jön az a sok könny, mire én még jobban rettegni kezdtem, hogy a szíve után sorban elsírja majd a többi szervét is, lassan elfolyik a tüdeje és a mája, a veséje és a gyomra, eltűnik az arca és a melle, ereiben az utolsó csepp vér is áttetsző, sós könnyé változik és azután én árva gyerek leszek.

Behoztam hát a kék zománcos kannát a kamrából, nagy fájdalmában azzal követtem őt mindenhová. Egyenként felszedtem csillogó gyöngyökként szétguruló könnycseppjeit, azokból fűztem opálszín rózsafüzért, majd imára összekulcsolt kezeire akasztottam. Négynapnyi kemény munkával festett üvegablakú hatalmas templomot emeltem, fájdalmas hangú lila harangvirágok zúgtak édig érő tornyaiban. A könnyeiből faragott Mária-oltár elé bársonyvirágmagokat vetettem,

hadd simogassák imádságban megrogyott térdeit. Egy metszett ágat a földbe szúrtam, fájdalma súlya alatt meghajlott szomorúfűz nőtt ki belőle. Anyám könnyeiből egy egész világot építettem.

Csak nekem nem maradt belőle semmi sem. A hatalmas munkában megfáradva szerettem hozzá bújni, de könnyei kemény páncéllá változtatták ormóttan fekete ruháját. Hangosan kiabáltam, hé, itt vagyok, láss, hallj, szeress, de temploma vastag falai elnyelték követelődző szavaim.

Aztán egy napon telefonált a Lajos. Percekbe telt, mire madárcsontú, elfogyott anyámat a telefonhoz vezettem.

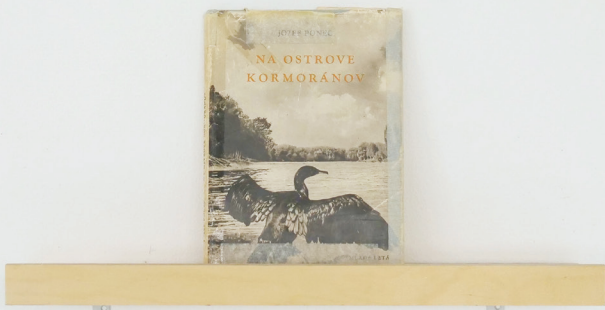
Kell cigi, pénz és kaja, mondta neki a bátyám.

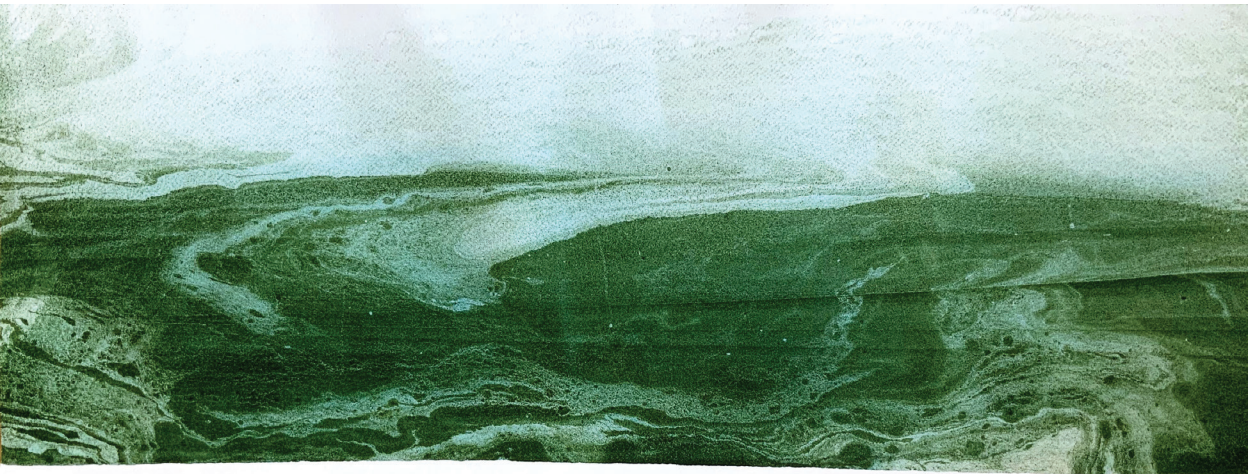
Nagyon hiányzol és szeretlek, hallotta helyette anyám.

Határozott mozdulattal tette le a narancssárga telefonkagylót. Igyekezz, mennünk kell az üzletbe és a bankba, szólalt meg erős hangon és elindult az udvaron parkoló Felíciája irányába. Könnyei áztatta vizes ruháját a Vág irányából fújó szél szárította. Gyorsan távolodó alakja minden lépéssel egyre magasabbá változott.

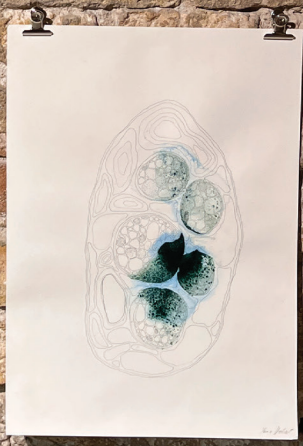
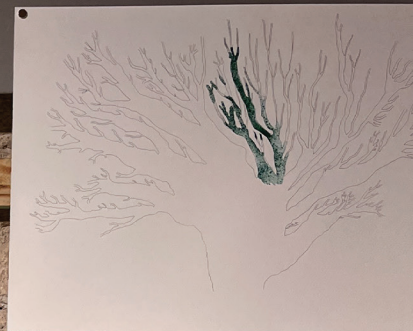
SZERZŐINK

BAŁDYGA, ZOFIA (1987, VARSÓ) LENGYEL-CSEH KÖLTŐ ÉS MŰFORDÍTÓ ■ **BARTALOS TÓTH IVETA** (1980, DUNASZERDAHELY) ÍRÓ ■ **CHUTNIK, SYLWIA** (1979, VARSÓ) LENGYEL ÍRÓ, PUBLICISTA ■ **DANYI GÁBOR** (1984, VESZPRÉM) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ ■ **FIEDORCZUK, JULIA** (1975, VARSÓ) LENGYEL KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, IRODALOMTUDÓS (VARSÓI EGYETEM) ■ **GEREVICH ANDRÁS** (1976, BUDAPEST) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ■ **GÖMÖRI GYÖRGY** (1934, BUDAPEST) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, MŰFORDÍTÓ ■ **GYURÁSZ MARIANNA** (1991, RÉVKOMÁROM) KÖLTŐ, ÍRÓ, MOLEKULÁRIS BIOLÓGUS ■ **KERESZTES GÁSPÁR** (1978, BUDAPEST) MŰFORDÍTÓ ■ **LÁZÁR KINGA** (2001, BARÓT) KÖLTŐ ■ **MALEK, NATALIA** (1988, GDYNIA) VARSÓBAN ÉLŐ LENGYEL KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ■ **MASŁOWSKA, DOROTA** (1983, WEJHEROWO) LENGYEL PRÓZAÍRÓ ■ **MELHARDT GERGŐ** (1993, SZOMBATHELY) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ ■ **NÉMETH ZOLTÁN** (1970, KÉMÉND) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (VARSÓI EGYETEM) ■ **ROGUSKA-NÉMETH, MAGDALENA** (1982, VARSÓ) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (VARSÓI EGYETEM) ■ **ROSÉ, ARIEL** (1982, DOBRE MIASTO) LENGYEL-NORVÉG KÖLTŐ, ESSZÉISTA ■ **RYMKIEWICZ, JAROSŁAW MAREK** (1935, VARSÓ – 2022, MILANÓWEK) LENGYEL KÖLTŐ, ESSZÉISTA, DRAMATURG ■ **SOŁTYS, PAWEŁ** (1978, VARSÓ) LENGYEL ÍRÓ, ÉNEKES, DALSZERZŐ ÉS ZENESZERZŐ ■ **SOMMER, PIOTR** (1948, WAŁBRZYCH) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ■ **SZÁZ PÁL** (1987, VÁGSZELLYE) ÍRÓ, EGYETEMI OKTATÓ (COMENIUS EGYETEM) ■ **URBÁN ANDREA** (1998, SZOLNOK) KÖLTŐ, KRITIKUS, PHD-HALLGATÓ (DEBRECENI EGYETEM) ■ **VARGA, KRZYSZTOF** (VARSÓ, 1968) LENGYEL ÍRÓ, IRODALOMKRITIKUS, ÚJSÁGÍRÓ ■ **VERES ERIKA** (1986, ÉRSEKÚJVÁR) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ

ALGÁK

917713615080031005